

SDU University

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР ФАКУЛЬТЕТІ
ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР КАФЕДРАСЫ

ДИССЕРТАЦИЯ

Орындаған:

Аяжан Қайратқызы

Магистр дәрежесі үшін

7M03201 – Медиа зерттеулері және журналистика

тақырыбы:

COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ КЕЗЕҢІНДЕ ҚАЗАҚСТАНДА ТҰРМЫСТЫҚ
ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫ РЕТТЕУДЕ МАСС МЕДИАНЫҢ РӨЛІ:
«EGEMEN.KZ», «INFORMBURO.KZ» АҚПАРАТТЫҚ ПОРТАЛЫ
МЫСАЛЫНДА

Қаскелең, 2025

SDU University

ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР ФАКУЛЬТЕТІ
ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР КАФЕДРАСЫ

Қорғауға жіберілсін

Әлеуметтік ғылымдар

кафедрасының меңгерушісі

Алимжанова А.

ДИССЕРТАЦИЯ

Магистр дәрежесі үшін

7M03201 – Медиа зерттеулері және журналистика, тақырыбы:

COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ КЕЗЕҢІНДЕ ҚАЗАҚСТАНДА ТҰРМЫСТЫҚ
ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫ РЕТТЕУДЕ МАСС МЕДИАНЫҢ РӨЛІ:
«EGEMEN.KZ», «INFORMBURO.KZ» АҚПАРАТТЫҚ ПОРТАЛЫ
МЫСАЛЫНДА

Білімгер: Аяжан Қайратқызы

Ғылыми жетекші: Еркебұлан Сайрамбай

Қосалқы жетекші: Бердақ Байымбетов

Норма бақылаушы: Бахтияр Нурумов

Қаскелең, 2025

МАЗМҰНЫ

Аннотация	iv
Кестелер тізімі	v
Суреттер тізімі.....	vi
Аббревиатуралар тізімі.....	vii
Қосымшалар тізімі	viii
Кіріспе	1
Әдебиетке шолу.....	5
Теориялық құрылым.....	18
Зерттеу әдісі.....	23
1-Тарау. COVID-19 кезеңіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық және оның медиадағы көрінісі	29
1.1 Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың пандемия кезіндегі ерекшеліктері	29
1.2 Медиадағы тұрмыстық зорлық туралы нарративтер	32
1.3 Ақпарат құралдарындағы этикалық ұстанымдар мен әлеуметтік жауапкершілік.....	34
2-Тарау. «Egemen.kz» және «Informburo.kz» порталдарының ақпараттық саясаты	37
2.1 Пандемия кезеңіндегі ақпараттық стратегия және редакциялық ұстаным...	37
2.2 Контент пен фреймдік талдау: жарияланымдардың құрылымы мен мазмұны	48
2.3 Реттеушілік және алдын алу функциялары.....	79
Талдау және нәтижелер	84
Қорытынды	91
Кемшіліктер/шектеулер	93
Әдебиеттер тізімі.....	94
Қосымша А	99

Аннотация

COVID-19 пандемиясы әлеуметтік мәселелерді, соның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін ушықтырды, бұл мемлекет тарапынан да, қоғам тарапынан да жүйелі көзқарасты талап етеді. Интернеттегі бұқаралық ақпарат құралдары тек ақпараттандыру үшін ғана емес, сонымен бірге дағдарыстық жағдайларға қоғамның реакциясы үшін де маңызды арнаға айналды. Атап айтқанда, Egemen.kz және Informburo.kz порталдар гендерлік және тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты күн тәртібін түсіндіруде, қалыптастыруда және таратуда маңызды рөл атқарды. Бұл зерттеу осы бұқаралық ақпарат құралдарының пандемия кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін қалай көрсеткенін және қоғамдық сананы қалыптастыру үшін қандай медиа стратегиялар қолданылғанын талдауға бағытталған.

Зерттеудің мақсаты. COVID-19 кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын жариялау ерекшеліктерін анықтау. Egemen.kz және Informburo.kz порталдар, сонымен қатар мазмұнын, кадрларын, әңгімелерін және олардың қоғамдық қабылдауға әсерін талдау.

Тақырыптың өзектілігі дағдарыстық әлеуметтік ортада тиімді ақпараттық саясатты құру және журналистиканың алдын-алу мен әлеуметтік реттеудегі рөлін күшейту қажеттілігімен анықталады. Жұмыс екі бөлімнен тұрады. Бірінші тарауда әлеуметтік тұрақсыздық жағдайындағы бұқаралық ақпарат құралдарының рөліне теориялық көзқарастар қарастырылады, кадр құру, БАҚ күн тәртібі және әлеуметтік жауапкершілік ұғымдары зерттеледі, тақырып бойынша халықаралық және Қазақстандық тәжірибеге шолу жасалады.

Екінші тарауда жарияланымдардың мазмұны мен кадрлық талдауының нәтижелері келтірілген Egemen.kz және Informburo.kz. негізгі тақырыптар, презентация құрылымы, көрнекі және эмоционалды элементтер, сондай-ақ жәбірленуші мен қылмыскерге деген көзқарастар қарастырылады. Редакциялық стратегияларды салыстырмалы бағалауға және олардың проблемаға қоғамдық көзқарасты қалыптастырудағы тиімділігіне ерекше назар аударылады.

Қорытындыда қорытындылар жинақталады, тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын жариялауда БАҚ тәжірибесін жетілдіру бойынша қорытындылар мен ұсыныстар тұжырымдалады. Осал топтармен және дағдарыс тақырыптарымен жұмыс істеу кезінде этикалық және мағыналы көзқарастың қажеттілігіне баса назар аударылады.

Түйін сөздер: тұрмыстық зорлық-зомбылық, пандемия, БАҚ, кадрлық талдау, мазмұнды талдау, Egemen.kz, Informburo.kz, қоғамдық сана, бақ, Қазақстан.

Кестелер тізімі

- Кесте 2.1 Жарияланымдардың тақырыптық құрылымы бойынша салыстырмалы талдау
- Кесте 2.2 Жалпы жарияланымдар саны мен зорлық-зомбылық тақырыбы бойынша үлесі
- Кесте 2.3 Визуалды сүйемелдеу элементтерінің салыстырмалы үлесі
- Кесте 2.4 Ақпарат көздерінің түрлері бойынша салыстырмалы талдау
- Кесте 2.5 Сараптамалық және ақпараттық қолдау элементтерінің үлесі
- Кесте 2.6 Ақпараттық платформалардағы тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбының жалпы контент көлеміндегі үлесі
- Кесте 2.7 Egemen.kz және Informburo.kz платформаларындағы әлеуметтік тақырыптардың үлесі
- Кесте 2.8 Тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы бойынша жарияланымдардың тоналдылығы
- Кесте 2.9 Жарияланымдардың құрылымдық форматы бойынша үлесі
- Кесте 2.10 Мазмұн сапасының көрсеткіштері бойынша салыстырмалы талдау
- Кесте 2.11 Визуалды контент түрлерінің қолданылу жиілігі
- Кесте 2.12 Жарияланым тоналдығына байланысты аудитория белсенділігінің салыстырмалы талдауы
- Кесте 2.13 Негізгі критерийлер бойынша Egemen.kz және Informburo.kz порталдарының салыстырмалы талдауы
- Кесте 2.14 Платформалар бойынша негізгі фрейм-дихотомиялардың жиілігі
- Кесте 2.15 Egemen.kz және Informburo.kz порталдарындағы фреймдік репрезентация элементтерінің салыстырмалы талдауы
- Кесте 2.16 Материалдардағы бағалауыш маркерлердің жиілігі
- Кесте 2.17 Egemen.kz порталындағы фреймдік элементтердің жиілігі
- Кесте 2.18 Informburo.kz порталындағы фреймдік элементтердің жиілігі
- Кесте 2.19 Екі платформаның мәтіндерінде қолданылған стилистикалық құрылымдардың салыстырмасы
- Кесте 2.20 Тақырыптық бағыт пен фрейм арасындағы сәйкестік үлгісі
- Кесте 2.21 Порталдардағы ақпарат көзіне сілтемелердің жиілігі
- Кесте 2.22 COVID-19 және тұрмыстық зорлық-зомбылық байланысын көрсету дәрежесі
- Кесте 2.23 Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесіне медианың үлес салмағы бойынша жиынтық бағалау

Суреттер тізімі

- Сурет 2.1 Egemen.kz сайтынан мақаланың скрині
- Сурет 2.2 Egemen.kz және Informburo.kz порталдарындағы тұрмыстық зорлық тақырыбындағы жарияланымдардың үлесі
- Сурет 2.3 Informburo.kz сайтынан эмоционалды мазмұндағы мақала скрині
- Сурет 2.4 Платформалар бойынша тоналдылықтың бөлінісі
- Сурет 2.5 Платформалар бойынша визуалды контент үлесі (%)
- Сурет 2.6 Тоналдылыққа байланысты тартылу деңгейі
- Сурет 2.7 Informburo.kz мақаласы
- Сурет 2.8 Egemen.kz мақаласынан – тек ресми статистика
- Сурет 2.9 Informburo.kz мақаласынан сарапшы пікірі бар үзінді
- Сурет 2.10 Egemen.kz мақаласының визуалды құрылымы: суретсіз, құр мәтін
- Сурет 2.11 Informburo.kz мақаласынан: фото, инфографика, жәбірленушінің портреті бар формат

Аббревиатуралар тізімі

БАҚ	Бұқаралық ақпарат құралдары
БҰҰ	Біріккен Ұлттар Ұйымы
CEDAW	Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенция
IFCN	Халықаралық фактчекерлер желісі
OSCE	Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы
ПТРС	Психикалық травмалық стресс синдромы
ҮЕҰ	Үкіметтік емес ұйым
QR	Жылдам жауап беру (Quick Response – код түріндегі сілтеме)
McNair	Журналистика мен БАҚ бойынша теоретик (есімдікке сілтеме)
UN Women	БҰҰ-Әйелдер
COVID-19	Жаңа коронавирус инфекциясы
KZ	Қазақстан домендік кеңістігінің аббревиатурасы (мысалы, Egemen.kz, Informburo.kz)
CEDAW	Әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою туралы БҰҰ конвенциясы
UNESCO	БҰҰ-ның Білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі ұйымы
UNFPA	БҰҰ-ның халықты қоныстандыру қоры

Қосымшалар тізімі

Қосымша А Контент-анализді кодтау әдісі

Кіріспе

Қазіргі заманғы бұқаралық ақпарат құралдары өзекті әлеуметтік мәселелер, оның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселелері бойынша қоғамдық пікірді қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл, әсіресе, COVID-19 пандемиясы жағдайында, карантиндік шектеулер мен әлеуметтік оқшауланудың салдарынан Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайлары жиі және өткір бола бастаған кезде өзекті болды. Мұндай жағдайда бұқаралық ақпарат құралдары ақпарат таратушы ретінде ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік реттеу процесінің белсенді қатысушысы ретінде де әрекет етеді, проблеманы қоғамдық қабылдауды қалыптастырады, күн тәртібіне әсер етеді және әртүрлі әлеуметтік институттарды іс-әрекетке жұмылдырады.

Ақпараттық порталдар Egemen.kz және Informburo.kz пандемия жағдайында тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін жариялаудың маңызды көздеріне айналды. Жарияланған материалдар арқылы олар халықтың қабылдауына әсер етеді, болып жатқан оқиғалардың интерпретациялық негізін белгілейді және тәрбиелік және жұмылдыру функцияларын орындай алады. Алайда, бұл порталдардың тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу мен реттеудегі тиімділігі, олардың ақпаратты ұсынудағы тәсілдері, қолданылған әңгімелері, риторикасы мен тақырыптық екпіндері әлі жан-жақты ғылыми бағаланбаған. Бұл зерттеу тақырыбын өзекті және әлеуметтік маңызды етеді.

Зерттеу мәселесі. COVID-19 пандемиясы кезінде Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі ерекше өткір болды, бұл азаматтардың ұзақ уақыт оқшаулануымен, экономикалық тұрақсыздықпен және психологиялық күйзеліспен байланысты болды. Осы кезеңде дағдарыс орталықтары мен ішкі істер органдарына тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты өтініштер саны күрт өсті. Алайда, жағдайлардың көбеюімен қатар, осы проблеманы ақпараттық қамтудың маңыздылығы да арта түсті. Бұқаралық ақпарат құралдары болып жатқан оқиғалар туралы ақпарат тарататын арнаға ғана емес, сонымен бірге қоғамдық қысым құралына, қоғамдық көзқарасты дамытуға арналған алаңға, тіпті іс-әрекетке жұмылдыру құралына айналды.

Бұл тұрғыда ақпараттық порталдар Egemen.kz және Informburo.kz, аудиторияның сенімі мен қамтуының едәуір деңгейімен, тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы қоғамдық дискурсты қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар ақпаратты ұсынудың қандай стратегияларын қолданады? Олар қандай риторикалық және баяндау модельдерін қолданады? Ең бастысы, осы порталдар құрған бұқаралық ақпарат құралдарының күн тәртібі жұртшылықты шынайы түсінуге және зорлық-зомбылықтың алдын алуға көшуге ықпал ете ме? Бұл сұрақтар осы зерттеу мәселесінің негізін құрайды.

Зерттеу сұрақтары:

1. Egemen.kz және Informburo.kz порталдарында 2020–2021 жылдары жарық көрген тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбындағы материалдардың жиілігі, форматы мен тақырыптық құрылымы қандай ерекшеліктерге ие болды?

2. Аталған жарияланымдарда қолданылған негізгі фреймдер қандай және олар тұрмыстық зорлық-зомбылықты қандай әлеуметтік контексте сипаттады (мысалы, отбасылық жанжал ретінде ме, әлде қоғамдық мәселе ретінде ме)?

3. Egemen.kz пен Informburo.kz порталдары тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын жариялау барысында қандай редакциялық және мазмұндық тәсілдерді қолданды және олар өздерінің қоғамдық функцияларын қаншалықты тиімді атқара алды?

Зерттеудің мақсаты. COVID-19 кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын жариялау ерекшеліктерін анықтау. Egemen.kz және Informburo.kz порталдар, сонымен қатар мазмұнын, кадрларын, әңгімелерін және олардың қоғамдық қабылдауға әсерін талдау.

Зерттеудің теориялық негізі. Цифрландыру және әлеуметтік қауіптердің өсуі жағдайында бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі қарапайым ақпараттан асып түседі. Бұқаралық ақпарат құралдары қабылдауға, мінез-құлыққа және шешім қабылдауға әсер ететін әлеуметтік процестердің белсенді қатысушысына айналуға. Бұл зерттеуде Қазақстандық ақпараттық порталдардың рөліне арналған Egemen.kz және Informburo.kz COVID-19 пандемиясы кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін жариялау және реттеу кезінде үш негізгі теориялық тәсіл қолданылады: бұқаралық ақпарат құралдарының күн тәртібі теориясы, жақтау теориясы және бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік жауапкершілігі тұжырымдамасы:

1. Фрейминг теориясы (Framing Theory). Гофман, Тучман және Энтманның еңбектерінде әзірленген кадр теориясы ақпараттың тек хабарланғандарға ғана емес, бұқаралық ақпарат құралдарында қалай ұсынылатынына назар аударады. Энтман (1993) атап өткендей, жақтау шындықтың белгілі бір аспектілерін таңдауды және оларды мәтінде баса көрсетуді қамтиды, бұл аудиториядағы мәселеге белгілі бір көзқарасты қалыптастыруға көмектеседі. Осылайша, бұқаралық ақпарат құралдары дискурсты құрылымдап қана қоймайды, сонымен қатар интерпретацияларға, эмоцияларға және көзқарастарға әсер етеді.

Зерттеу тақырыбына қатысты кадр теориясы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың басылымдарда ұсынылған семантикалық шеңберін ашуға мүмкіндік береді. Egemen.kz және Informburo.kz. мысалы, бір кадрда жүйелі шараларды қажет ететін әлеуметтік патологияның салдарынан зорлық-зомбылық бейнеленуі мүмкін, ал екіншісінде – қоғамдық жауапкершілік шеңберінен тыс жеке отбасылық жанжал ретінде бейнеленуі мүмкін. Сондай-ақ, эмоционалды зарядталған тілді, жәбірленуші мен зорлаушының бейнелерін қолдануды, балалар, әйелдер үшін зардаптарға немесе заңды жауапкершілікке баса назар аударуды қарастырған жөн. Мұндай кадрларды талдау жарияланымдардың жанашырлыққа, қолдауға, алдын алуға немесе керісінше стереотиптер мен қашықтықтан қабылдауды қалыптастыруға ықпал еткенін түсінуге көмектеседі.

2. Журналистиканың әлеуметтік жауапкершілігі теориясы (Social Responsibility Theory). Журналистиканың әлеуметтік жауапкершілігі тұжырымдамасы 20 ғасырдың ортасында «Баспасөздің төрт теориясы»

баяндамасында жасалды (Siebert, Peterson, & Schramm, 1963). Онда бұқаралық ақпарат құралдарының, әсіресе демократиялық қоғамдардың ақпараттандыру функциясы ғана емес, сонымен бірге қоғам мүддесі үшін әрекет ету, моральдық нормаларды сақтау, осал топтарды қорғау және әлеуметтік прогреске жәрдемдесу жауапкершілігі де бар екендігі айтылған.

Пандемия мен тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсуі жағдайында бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік миссиясының маңызы ерекше. Журналистер мен редакторлар зорлық-зомбылық жағдайларын жазып қана қоймай, оның себептері, салдары, құрбандарды қорғау және қолдау тетіктері, адам құқықтары және көмектің қолжетімділігі туралы сұрақтар қоюы керек. Осы тұрғыдан алғанда, жарияланымдар Egemen.kz және Informburo.kz талданады: олар көмек көрсету қызметтерінің байланыстарын, адам құқықтары туралы түсініктемелерді, оң жағдайларды және оқу материалдарын ұсынады ма. Сондай-ақ, сенсация мен жәбірленушілерге деген құрмет пен этикалық нормаларды сақтау арасындағы тепе-теңдікті бағалау маңызды.

Осылайша, әлеуметтік жауапкершілік теориясы зерттелетін бұқаралық ақпарат құралдарының өздерінің әлеуметтік функцияларын қаншалықты орындайтынын бағалауға мүмкіндік береді — тек айна ғана емес, сонымен бірге зорлық-зомбылықтың алдын алу, оған төзбеушілік мәдениетін қалыптастыру және қорғау құралы болу азаматтардың осал санаттарының құқықтары.

Үш теориялық тәсілдің үйлесімі – медиа күн тәртібі, жақтау және әлеуметтік жауапкершілік – медиа порталдардың мазмұнын талдаудың кешенді әдіснамалық негізін жасайды. Бұл мәселені жариялаудың сипаты мен құрылымын ғана емес, сонымен бірге бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдық санаға әсер ету деңгейін және әлеуметтік реттеу процесінің қатысушылары ретінде бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуетін анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің негізгі мәселесі. COVID-19 пандемиясы Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылық проблемасын ушықтырып, оқшаулану, экономикалық тұрақсыздық және медициналық көмекке қол жетімділіктің шектеулі болуына байланысты жағдайлардың көбеюіне себеп болды. Осы кезеңде бұқаралық ақпарат құралдары халықты ақпараттандыруда, қоғамның проблемаға деген көзқарасын қалыптастыруда және зорлық-зомбылыққа мүлдем төзбеушілікті насихаттауда шешуші рөл атқарды. Алайда, бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік реттеу құралы ретіндегі тиімділік дәрежесі әлі де зерттелмеген күйінде қалып отыр.

Ақпараттық порталдар ерекше қызығушылық тудырады. Egemen.kz және Informburo.kz, олар кең аудиторияға ие және қоғамдық пікірге әсер етеді. Осы уақытқа дейін олардың пандемия кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын қамтудағы рөліне салыстырмалы талдау жүргізілген жоқ: мәселе қаншалықты жиі және қандай контексте көтерілді, қандай семантикалық шеңберлер (шеңберлер) қолданылды және бұл жарияланымдар жұртшылықты жұмылдыруға және зорлық-зомбылықтың алдын алуға ықпал етті ме.

Зерттеу нысаны. COVID-19 пандемиясы жағдайында тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін жариялайтын қазақстандық бұқаралық ақпарат құралдары, атап айтқанда — Egemen.kz және Informburo.kz ақпараттық интернет-порталдары. Зерттеу осы медиа-платформалардың мазмұнын, ақпараттық саясатын және қоғамдық ықпал мен реттеудің құралы ретіндегі әлеуметтік функцияларын талдауға бағытталған.

Зерттеу болжамы. Егер Egemen.kz және Informburo.kz ақпараттық порталдары COVID-19 пандемиясы кезеңінде тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын жүйелі түрде жариялап, әлеуметтік жауапкершілік ұстанымына сай ақпарат таратса, онда бұл жарияланымдар қоғамның мәселе туралы ақпараттануына, оған деген көзқарастың өзгеруіне және тұрмыстық зорлық-зомбылықты реттеуге оң ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелері. Мазмұн мен кадрлық талдауға негізделген зерттеу ақпараттық порталдардың қалай жұмыс істейтінін анықтады. Egemen.kz және Informburo.kz COVID-19 пандемиясы кезіндегі Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін қамтыды. Талдау көрсеткендей, осы тақырып бойынша жеке жарияланымдардың болуына қарамастан, жалпы алғанда, ол әзірленген жүйелік ақпараттық саясатсыз үзінді түрде қамтылған. Қысқаша жаңалықтар басым болды, ал аналитикалық материалдар, профилактикалық ұсыныстар мен сарапшылардың пікірлері сирек болды.

Informburo.kz тақырыпты неғұрлым белсенді және тереңірек қамтыды. Басылымдарда сарапшылардың пікірлері пайдаланылды, жәбірленушілерді қорғау мәселелері көтерілді және практикалық кеңестер берілді. Сонымен қатар, Egemen.kz негізінен ресми статистикаға және мемлекеттік органдардың мәлімдемелеріне назар аударды. Жалпы, екі порталдың да тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын тиімді қамту мүмкіндігі бар, бірақ бұл әлеуетті іске асыру тақырыптық біржақтылықпен, материалды ұсынудың жеткіліксіз тереңдігімен және ақпараттық қамтамасыз етуде жүйеліліктің болмауымен шектеледі.

Әдебиетке шолу

COVID-19 пандемиясы және онымен байланысты карантиндік шаралар бүкіл әлемде тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларының бұрын-соңды болмаған өсуіне әкеліп соқтырды, бұл осы саладағы зерттеулердің күрт өсуіне себеп болды. Ғылыми қоғамдастық зорлық-зомбылық динамикасының өзгеруі, жәбірленушілердің медициналық көмекке қол жетімділігі, әйелдер мен балалардың осалдығы, осы мәселеге жауап берудегі мемлекеттер мен бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі сияқты мәселелерге назар аударды. Бұл зерттеулер Қазақстандық контекстті және осы жұмыстың әдіснамалық дизайнын түсінудің маңызды негізіне айналды.

Халықаралық деңгейде Жаһандық Даму Орталығының зерттеушілері (Peterman et al., 2020a) пандемияның тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына әсерін жүйелі түрде талдаған алғашқылардың бірі болды. Олар оқшаулану, қаржылық қиындықтар, жұмысынан айырылу, әлеуметтік тұрақсыздық және қозғалыс шектеулері зорлық-зомбылықтың өршуіне жағдай жасайды деген қорытындыға келді. БҰҰ-Әйелдер (2020) мәліметтері бойынша, 90-нан астам елде сенім телефондары мен дағдарыс орталықтарына қоңырау шалу санының өсуі тіркелді-кейбір аймақтарда 30-50%. Бұл құбылыс «көлеңкелі пандемия» деп аталды, бұл оның жасырын, бірақ жойқын сипатын көрсетеді.

Бірқатар зерттеулер көмекке қол жеткізудегі кедергілерге ерекше назар аударды. Human Rights Watch (2021) жүргізген зерттеу оқшауланған құрбандардың қолдау орталықтарына физикалық түрде жете алмауына, сенім телефондары туралы ақпараттың болмауына және агрессорға экономикалық тәуелділіктің артуына тап болғанын көрсетті. Зерттеушілер дәстүрлі қорғаныс тетіктері икемді және цифрлық көмек инфрақұрылымы болмаған жағдайда тиімсіз болып шыққанын атап көрсетеді.

Орталық Азия елдеріндегі жағдайдың өзіндік ерекшеліктері болды. UNFPA (2021) және OSCE (2022) есептері Қазақстанда, Қырғызстанда және Өзбекстанда зорлық-зомбылық туралы хабарламалар санының айтарлықтай өскенін көрсетеді, бірақ дағдарыс орталықтары мен ішкі істер органдарына жүгіну деңгейі төмен болып қала берді. Атап айтқанда, Қазақстанда 2020 жылы тұрмыстық жанжалдарға байланысты 130 мыңнан астам өтініш тіркелген, бірақ істердің тек 2-3%-ы ғана сотқа жеткен. Бұл жасырын зорлық-зомбылықтың ауқымын және институционалдық жауаптардың әлсіздігін көрсетеді.

Академиялық қоғамдастықта жағдайды ушықтырған әлеуметтік-мәдени факторлар туралы пікірталастар да бар. Осылайша, Berns (2001) және Stark (2007) патриархалдық нормалар, үнсіздік мәдениеті және жәбірленушілерді кінәлау зорлық-зомбылықтың әлеуметтік проблема ретінде танылуына жол бермейтін факторлар ретінде әрекет ететінін атап көрсетеді. Бұл тенденциялар әсіресе гендерлік теңсіздік деңгейі жоғары және реформаларға саяси ерік-жігері әлсіз қоғамдарда айқын байқалады.

Осылайша, халықаралық және аймақтық зерттеулер тобы пандемияның эпидемиологиялық жағдайды ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік дағдарысты да ушықтырғанын және әйелдер орталықта ең осал субъектілер екенін көрсетеді.

Бұл зерттеулер мемлекет, азаматтық қоғам және бұқаралық ақпарат құралдарын қамтитын жүйелі, салааралық тәсілдің қажеттілігін көрсетеді. Соңғысының рөлі көмекке физикалық қол жетімділіктің шектеулі жағдайында ерекше өзекті болып табылады — бұқаралық ақпарат құралдары алдын-алу, қолдау және қоғамдық пікірді қалыптастырудың негізгі арнасына айналуға.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін қоғамдық қабылдауды қалыптастырудағы бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі халықаралық зерттеулерде маңызды болып саналады. Бұқаралық ақпарат құралдары ақпарат беріп қана қоймайды, сонымен қатар түсіндіру шеңберін белгілейді, аудиторияның эмоционалды реакциясына әсер етеді, қолайлы және қолайсыз мінез-құлыққа қатысты әлеуметтік нормаларды қалыптастырады. Тұрмыстық зорлық-зомбылықты жариялаудың халықаралық тәжірибесі сенсациялық және стигматизациядан бастап білім беру мен адам құқықтарына дейінгі әртүрлі тәсілдерді көрсетеді және журналистік стандарттардың, редакциялық саясаттың және саяси контексттің маңыздылығын көрсетеді.

Канада, Швеция, Германия және Австралия сияқты жоғары дамыған журналистика жүйесі бар елдерде зорлық-зомбылық тақырыбын жауапкершілікпен, этикалық тұрғыдан теңгерімді түрде жариялаудың тұрақты тенденциясы байқалады. (Carlyle et al., 2014a), Американдық газеттерді талдау негізінде жүргізілген, бұқаралық ақпарат құралдары жанашырлық шеңберін, институционалдық қолдауды және жәбірленушілердің құқықтарына баса назар аудара отырып, жәбірленушілерді кінәлаудың төмендеуіне және хабардарлықтың артуына ықпал ететіндігін анықтады. Авторлардың пікірінше, сәтті жариялаудың ерекше маңызды элементі сарапшылардың пікірлерін, дағдарыс қызметтерінің байланыстарын және зорлық-зомбылықты жеңудің нақты оқиғаларын қосу болып табылады.

Мемлекет пен бұқаралық ақпарат құралдарына деген сенім деңгейі жоғары Скандинавия елдерінде (мысалы, Швеция, Норвегия, Финляндия) тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбындағы жарияланымдар гендерлік және адам құқықтарының жалпы күн тәртібіне біріктірілген. Мұнда журналистер зорлық-зомбылықты жеке қылмыс ретінде емес, теңсіздікпен, кемсітушілікпен және құрылымдық осалдықпен тығыз байланысты әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде қарастырады. Бұл жарияланымдар тілінде, визуалды бейнелеуде және қамтудың тақырыптық жүйелілігінде көрінеді (O’Hara, 2012).

Үндістан, Бразилия және Оңтүстік Африка сияқты дамып келе жатқан демократиялық елдерде тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы хабарлау мәселесі қиындықтарға толы: сенсация, тақырыптың тыйым салынған сипаты, биліктің қысымы немесе әлеуметтік нормалар. Алайда, тіпті осы елдерде де жауапты журналистік бастамалар пайда болуда: жетекші басылымдар ақпараттық-түсіндіру науқандарын бастайды, тергеу жүргізеді, заңнамадағы олқылықтарды анықтайды және құрбандардың дауыстары үшін платформа ұсынады (UNESCO, 2020). Мысалы, Үндістанда Индустар және Scroll.in гендерлік зорлық-зомбылыққа арналған арнайы редакциялық бөлімдер енгізілді, онда тірі

қалғандар туралы әңгімелер, құқық қорғаушылармен сұхбаттар және құқықтық қорғау тетіктері туралы ақпарат бар.

Соңғы онжылдықтағы ең маңызды тенденциялардың бірі тақырыпты ілгерілетудегі цифрлық платформалар мен әлеуметтік медианың рөлін мойындау болды. БҰҰ-Әйелдер және OSCE сияқты халықаралық ұйымдар онлайн-БАҚ-тың өз мүмкіндіктерін кеңейтуге, жастар аудиториясын қамтуға және өзгерістерге тез жауап беруге мүмкіндігі бар екенін атап көрсетеді. Алайда, бұл зардап шеккендердің жарақаттануын және жалған ақпараттың таралуын болдырмау үшін этикалық стандарттар мен модерация тетіктерін енгізуді талап етеді (OSCE, 2019).

Сондай-ақ, тұрмыстық зорлық-зомбылықты қамтудағы баяндау стратегияларына деген қызығушылықтың артып келе жатқанын атап өткен жөн. Gillespie (2019) мен Meyers (1997) зерттеулері оқиғаны баяндау тәсілі (әңгіме, шежіре, түсініктеме, сұхбат арқылы) аудиторияның қатысу деңгейіне және олардың болып жатқан оқиғаларға деген көзқарасына тікелей әсер ететінін көрсетеді. Сыйластыққа, ашықтыққа және адам құқықтары логикасына негізделген баяндау драматизация мен криминализацияға қарағанда үлкен әлеуметтік тиімділікке ие.

Осылайша, халықаралық тәжірибе көрсеткендей, бұқаралық ақпарат құралдарында тұрмыстық зорлық-зомбылықты жариялаудың сәтті тәжірибесі үш негізгі қағидатқа негізделген: этика, құрылым және жүйелі презентация. Жауапты журналистика қоғамның зорлық-зомбылыққа төзбеушілігін қалыптастырады, жәбірленушілердің құқықтарын нығайтады және алдын алу арнасы ретінде қызмет етеді. Бұл қағидаттар, әсіресе дағдарыс және әлеуметтік теңсіздіктің күшеюі жағдайында, Қазақстандық медиа кеңістік үшін нұсқаулық болып табылады.

Бұқаралық ақпарат құралдары қоғамда тек ақпараттық қана емес, сонымен бірге реттеуші рөл атқарады, нормаларды белгілеу, моральдық бағалау және ұжымдық жауапкершілікті қалыптастыру тетіктері ретінде әрекет етеді. Теориялық және әлеуметтанулық дискурста бұқаралық ақпарат құралдары арқылы әлеуметтік реттеу тұжырымдамасы бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік нормаларды нығайтуға немесе өзгертуге қатысуын, қолайлы мінез-құлық шекараларын белгілеуін және әлеуметтік бекітілген іс-қимыл модельдерін ішкі етуге ықпал етуін ұсынады (McQuail, 2010).

Бұл функцияны түсіндіретін бірнеше тұжырымдамалық тәсілдер бар:

1. Функционалдық тәсіл. Т.Парсонс баяндаған, кейін Р. Мертон әзірлеген классикалық функционалистік теорияға сәйкес бұқаралық ақпарат құралдары қоғамның тұрақтылығын нығайтатын құндылықтар мен нормаларды жеткізе отырып, әлеуметтік интеграция қызметін атқарады. Бұл тұрғыда журналистика девиантты мінез-құлықты (мысалы, тұрмыстық зорлық-зомбылықты) айыптайтын және нормативтік мінез-құлықты ынталандыратын адамгершілік тәрбиесінің құралы ретінде қабылданады (Parsons, 2013; Merton, 1968). Әлеуметтік ауытқуларды жүйелі және жүйелі түрде жариялау арқылы бұқаралық ақпарат құралдары ұжымдық этикалық консенсустың қалыптасуына ықпал

ететін «қолайсыз», оның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты тұжырымдаманы күшейтеді.

2. Символдық интеракционизм және шындықты конструкциялау. Символдық интеракционизм тұрғысынан бұқаралық ақпарат құралдары-бұл әлеуметтік шындықты түсіндіру үшін символдық күрес жүргізілетін сайт. Бұл жағдайда тұрмыстық зорлық-зомбылық бұқаралық ақпарат құралдарында жай ғана көрініс тауып қоймайды, сонымен қатар оның қалай ұсынылатынына байланысты-жеке отбасылық проблема ретінде немесе қоғамдық әл-ауқатқа қауіп ретінде мағынаны алады. Әлеуметтік құрылыс теориясы (Berger & Luckmann, 1968) сонымен қатар бұқаралық ақпарат құралдары «қайталама шындықты» жасайды, онда проблемалар жүйелі жақтау арқылы «әлеуметтік тұрғыдан танылған» мәртебеге ие болады деп тұжырымдайды.

3. БАҚ-тың нормативтік күші тұжырымдамасы. Әлеуметтік реттеудің қазіргі теориялары (Habermas, 1989; Christians et al., 2009) бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық пікірталас алаңы ретінде жұмыс істейтін қоғамдық кеңістіктің нормативтік күшіне баса назар аударады. Бұл тұрғыда журналистика шындықтың айнасы ретінде ғана емес, сонымен бірге қоғамның әлеуметтік құбылыстарға, оның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылыққа реакциясын қалыптастыратын этикалық нұсқаулық ретінде де әрекет етуге шақырылады. Бұқаралық ақпарат құралдарының жауапкершілігі тек фактілерді жеткізуде ғана емес, сонымен бірге стигманы күшейтпейтін немесе құрбандардың қадір-қасиетін бұзбайтын түсіндіруде де жатыр.

4. Сындарлы теория тәсілі. Сыни теория шеңберінде (Адорно, Хоркгеймер, Фуко) бұқаралық ақпарат құралдары билік, бақылау және идеология мәселелері бірінші орынға шығатын гегемонияның құралы ретінде қарастырылады. Осы тұрғыдан алғанда, тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын ұсыну тәсілі патриархалдық құрылымдарды нығайта алады (жәбірленушіні кінәлау және зорлық-зомбылықты қалыпқа келтіру арқылы) немесе оларды бұзып, қарсылық пен аудиторияның саналы ұстанымын қалыптастырады. Осылайша, журналистика идеологиялық күрес алаңына айналады және оның әлеуметтік-реттеуші қызметі редакциялық ұстанымға және дискурстың құрылымына байланысты (Van Dijk, 1995).

Қазақстан контекстінде. Қазақстандық медиа ортада бұқаралық ақпарат құралдары арқылы әлеуметтік реттеу бірыңғай этикалық стандарттардың болмауымен, мемлекеттік органдарға редакторлық тәуелділікпен және зорлық-зомбылық тақырыбына жалпы мәдени сезімталдықпен күрделене түседі. Алайда, дағдарыс жағдайында (атап айтқанда, COVID-19 пандемиясы) қоғамдық сананы сақтауға, құрбандарды қолдауды жұмылдыруға және институционалдық кемшіліктерді сыни тұрғыдан түсінуге қабілетті бұқаралық ақпарат құралдарының нормативтік рөліне деген қажеттілік артты.

Осылайша, әлеуметтік реттеудің тәсілдерін қарастыру бұқаралық ақпарат құралдарын оқиғалардың пассивті таратушысы ретінде емес, тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күрестің белсенді қатысушысы ретінде қарастыру керектігін

негіздеуге мүмкіндік береді. Олардың рөлі қарым-қатынас шеңберінен шығып, әлеуметтік миссия, адамгершілік, жауапкершілік салаларына енеді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының Қазақстандағы қоғамдық сананың қалыптасуына әсері туралы зерттеулер белсенді, бірақ бытыраңқы даму сатысында. Мұндай еңбектердің ежелден келе жатқан дәстүрі Бар Батыстық медиа әлеуметтанудан айырмашылығы, Қазақстандық академиялық салада ақпаратқа әсер ету, бұқаралық ақпарат құралдарын құру, әлеуметтік нормаларды реттеу мәселелері енді ғана жүйелі сипат ала бастады. Алайда, соңғы жылдары цифрландыру, әлеуметтік желілерді дамыту және COVID-19 пандемиясымен байланысты мәселелер аясында бұл тақырыпқа деген қызығушылық артып келеді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының гендерлік қабылдауға, стереотиптерге және кемсітушілік тәжірибеге әсерін талдау ерекше орын алады. ҚазҰУ Жанындағы Гендерлік Зерттеулер Орталығының, сондай-ақ Қазақстандағы UNFPA мен OSCE жобаларының баяндамаларында бұқаралық ақпарат құралдары әлі күнге дейін патриархалдық әңгімелерді жиі қайталайтынын, құрбандарды стигматизациялайтынын және білім беру және ақпараттандыру функцияларын жеткілікті түрде орындамайтынын атап көрсетеді. Атап айтқанда, Қазақстандық онлайн-баспасөздегі жарияланымдардың мониторингі (UNFPA, 2021) тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбындағы материалдардың шамамен 20%-ы ғана негізгі этикалық нормаларға сәйкес келетінін көрсетті-олар жәбірленушінің құқықтарын ескереді, шешімдерді ұсынады және көмек көрсету орталықтарына сілтемелер береді.

Оқу жұмыстары бұқаралық ақпарат құралдарының мемлекеттік органдарға редакторлық тәуелділігі мәселесін де көтереді, бұл әлеуметтік сезімтал тақырыптарды ұсыну сипатында көрініс табады. Атап айтқанда, Сәбитова (2020) мен Дюсенованың (2020) зерттеулері ресми басылымдардың ресми, тұлғасыз, терең талдаусыз, ал тәуелсіз БАҚ-тың ресми, тұлғасыз болуы ықтимал екенін атап көрсетеді, сияқты Informburo.kz, еркіндіктің үлкен дәрежесін, жанрлардың алуан түрлілігін және сараптамалық түсініктемелерді қолдануды көрсету.

Сондай-ақ, Астана Қаласының Мемлекеттік Саясат Институты жүргізген цифрлық медианы тұтынуды пәнаралық зерттеу Қызығушылық тудырады, Ол Қазақстандық жастар арасында медиа сананы қалыптастырудың ерекшеліктерін анықтады-атап айтқанда, сыни қабылдау, көрнекі мазмұнға басымдық беру, және ресми дереккөздерге сенімсіздіктің жоғары деңгейі (IOP, 2022). Бұл әлеуметтік маңызы бар тақырыптар, соның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы ақпарат берудің балама арналарын әзірлеу қажеттілігін көрсетеді.

Осылайша, саланың институционалдық қанықтылығының жеткіліксіздігіне қарамастан, Қазақстанда зерттеулердің жаңа толқыны пайда болуда, онда бұқаралық ақпарат құралдары тек байланыс арнасы ретінде ғана емес, сонымен қатар қоғамдық сана мен мәдениетті қалыпқа келтірудің белсенді қатысушысы ретінде қарастырылады. Бұл дағдарыстан кейінгі модернизация

жағдайында бұқаралық ақпарат құралдарының, аудиторияның және әлеуметтік институттардың өзара іс-қимылын тереңірек талдауға алғышарттар жасайды.

Халықаралық ұйымдар мен азаматтық қоғамның тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесіне көбірек көңіл бөлуіне қарамастан, бұл тақырып Қазақстандық медиа ортада жаңалықтар күн тәртібінің аз ұсынылған және жиі стигматизацияланған элементі болып қала береді. Зерттеулер көрсеткендей, тұрмыстық зорлық-зомбылықты отандық бұқаралық ақпарат құралдарында жариялау сипаты эпизодтық сипатта, аналитикалық тереңдіктің болмауымен, этиканың жеткіліксіздігімен және ресми репрессиялық дискурстың үстемдігімен сипатталады (UNFPA, 2021; OSCE, 2022).

Қазақстандық журналистер тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын атышулы істерге немесе үкіметтің бастамаларына байланысты қозғауға бейім, бұл белсенді емес, белсенді ақпараттық тәсілге әкеледі. Материалдардың көпшілігі полицияның пресс-релиздеріне негізделген, сарапшылардың түсініктемелерінсіз, себептері мен салдарын талдаусыз немесе жәбірленушілердің құқықтарына баса назар аудармай қысқаша жаңалықтар болып табылады. БҰҰ-Әйелдер Қазақстан (2021) зерттеуінде атап өтілгендей, басылымдардың басым көпшілігі зорлық-зомбылықты мәселенің құрылымдық сипатын ашпай-ақ «жеке жанжал» немесе «отбасылық жанжал» ретінде көрсетеді.

Жеке мәселе-иллюстрациялық мазмұнды визуализациялау және таңдау. Жарияланымдар көбінесе көгерген әйелдердің суреттерімен, полиция фотосуреттерімен, жарқыраған тақырыптармен және эмоционалды зарядталған презентациямен бірге жүреді, бұл зардап шеккендердің қайталама жарақаттануына және аудиторияның сезімталдығының төмендеуіне әкеледі. Мұндай материалдар алдын алуға ықпал етпейді, керісінше зорлық-зомбылықты «жалпы құбылыс» ретінде пассивті қабылдауды тудырады (UNFPA, 2021).

Сонымен қатар, кейбір Қазақстандық БАҚ жауапты репортаждардың он мысалдарын көрсетуде. Порталдар Informburo.kz, Власт, Қазақстан Ауылы және жеке материалдар Kursiv.kz жәбірленушілердің әңгімелерін, адвокаттармен сұхбаттарын, қолдау орталықтарына сілтемелерін жариялаңыз және заңнамалық реформа мен институционалдық жауаптардың әлсіздігі тақырыбын үнемі көтеріп отырыңыз. Ауқымы шектеулі болғанымен, бұл бастамалар әділеттілік, эмпатия және білім беру құндылықтарына бағытталған әлеуметтік журналистиканың қалыптасып келе жатқан форматын көрсетеді.

Мәселе журналистерді гендерлік тақырыптарды қамту этикасы бойынша жүйелі түрде оқытудың болмауымен күрделене түседі. Университеттік бағдарламалар мен тағылымдамалар жеке ақпаратты қорғау, осал топтармен сұхбаттасу және дұрыс терминологияны қолдану мәселелерін сирек шешеді.

Осылайша, тұрмыстық зорлық-зомбылықты жариялаудағы қазақстандық бұқаралық ақпарат құралдарының қазіргі тәжірибесі фрагментацияның жоғары деңгейін, этикалық жетілудің төмендігін және шектеулі тереңдікті көрсетеді. Сонымен бірге, жауапты журналистиканың қолданыстағы мысалдары дамудың әлеуеті мен редакциялық стандарттарды, кәсіби дайындықты және салааралық

ынтымақтастықты енгізу қажеттілігін көрсетеді. Бұқаралық ақпарат құралдарының сапалы қатысуынсыз тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы күнделікті өмірде де, қоғамдық салада да «көлеңкеде» қалу қаупін тудырады.

Журналистер, масс медиа өкілдері мен қоғамдық пікір жетекшілері тасада қалған теңсіздікті, адами қатынастардағы сан алуан қайшылықтарды көтеруге ұмтылуы тиіс. 1995 жылдың қыркүйегінде Біріккен Ұлттар Ұйымының әйелдер мәселесі жөніндегі төртінші Дүниежүзілік Конференциясында заман алға тартқан бірқатар медиа-міндеттер талқыланды. Нәтижесінде, Бейжің декларациясы қабылданды. «Бұқаралық ақпарат құралдары әйелдер мен еркектерді таптаурын түсініктермен емес, «терезесі тең» (әлеуметтік мәртебесі теңестірілген) түрде бейнелеу арқылы әйелдердің құқықтық мүмкіндіктерін арттыруға және әйелдер мен еркектер теңдігін қамтамасыз етуге көп үлес қоса алады» (United Nations, 2019).

Масс медиа арқылы тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған қоғам мүшелерінің құқығын қорғау мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеті қоғамдық пікір мен жалпы көпшілік танымына қозғау салады. Сараптамашылардың пайымдауынша, тұрмыстық зорлық-зомбылық әрекеттерін баяндаудағы кез келген медианың мәнері редакцияның ұстанымымен тікелей байланысты. Егер шаңырақ шайқалып, отбасындағы жәбір көрсетушінің «тепкісі» қатты болғанын бұқаралық ақпарат құралы дүрбелең туғызу мақсатында хабарласа, құқық бұзушылық көріністері ұлғайып, жаңа проблемаларға бастау болуы мүмкін. Ал бұл мәселеге Барселонадағы (Испания) Antigona зерттеу тобының белді өкілі, чилилік заңгер Toledo (2014) асқа қырынан қарайды. Ол зорлық-зомбылыққа қатысты оқиғаны хабарлап қана қоймай, мәселені жан-жақты талқылайтын, оның астарына үңілетін жаңалықтардың әйел мен бала өлімінің алдын алып, басқа да зорлық-зомбылық әрекетіне қалқан болатынына, «қорғаныш бойтұмарына» айналатынына сенімді. Зерттеу еңбектерінде әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық, әсіресе, оның ең ауыр түрі фемицидке тоқталады. «Фемицид – әйелді «әйел» болғаны үшін ұру, өлтіру». Біздің байқағанымыздай, фемицид салқыны, әсіресе, патриархалды сипаты басым қоғамда көрініс табады. Атаулы мақалада әйелдерді гендерлік сипатына бола өлтіру немесе кісі өлтіруді бұқаралық ақпарат құралдарында, әсіресе, Еуропа мен Латын Америкасы БАҚ-тарында жариялау арасындағы байланыстар, ұқсастықтар мен айырмашылықтар талданады. Әйелдерді өлтіру фактілерін көрсету және хабарлау, ол туралы ақпарат тарату қырлары ашылып, оның құрбандар тағдыры мен қылмыскерлерге, тіпті, жалпы қоғамға әсері төңірегінде ізденіс жүргізіледі. Мұндағы басты идея – тұрмыстық зорлық-зомбылық пен фемицид көріністерін қоғамда кең етек алған қалыпты жағдайға айналдырмай, медиа функцияларына жүгіне отырып алдын алу.

Масс медиа өкілдерінің зорлық-зомбылыққа қарсы шығармашылық ізденістері бірқатар заңнамалық актілер және қоғам дүниетанымын өзгеріске ұшыратты. Заңнамада проблеманы ауыздықтауға қатысты жаңа тармақтар пайда болды. Бұл жолда журналистер өзіндік мәнер қалыптастырып, қара үзіп шығуы тиіс. Біздің зерттеуде психикалық ауытқуы бар науқас сынды кейіпке еніп,

АҚШ-тың психиатриялық құрылымдарында журналистік зерттеу жүргізген Нелли Блайдың 1887 жылы жарық көрген «Есі кеткен үйдегі он күн» еңбегі, гендерлік зорлық көрсетуді әшкерелеген үнді журналисі Гита Аравамуданның «Мүлдем болмаған қыздары» қолданылады. Танымал психологтар Оли Размазова (2020) мен Анна Край (2020) тұрмыстық зорлықпен күресу алгоритмін жіктей отырып, жәбір көргендердің құқығын қорғауға үндейтін «Тұрмыстағы зорлық-зомбылық. Бұлай жалғаса бермейді» туындысы қарастырылады. Мұнда авторлар мәселені қоғамдық талқыға салу, ашықтық, жариялық ұстанымдары арқылы шешуді көздейді. Кітапта тұрмыстық зорлық-зомбылықтан қорғану мен оның алдын алудың нақты және қолжетімді құқықтық тетіктерінің болмауына байланысты зардап шеккендер өзін өзі қорғауға мәжбүр делінеді. Бұл көбінесе агрессордың бір әрекетпен ғана тоқтамай, түбі қанды қол атанып, жәбірленушіні өлтірумен аяқталатынын айтады. Сонымен қатар, «Новая газета» ұйымдастырған құрылтайда (hackathon) бас қосқан «Медиазона» тобы мынандай зерттеулерді алға тартады. Олар 2016 жылдан 2018 жылға дейін әйелдерге қатысты шығарылған үкімдердің 80%-ы тұрмыстық зорлық-зомбылықтан қорғау бойынша шығарылған үкімдер екендігін айтады. Үкімдердің барлығы конституцияның 105-бабы, 1-бөлігі (кісі өлтіру) бойынша қарастырылған (Размахова & Край, 2020).

Шетелдік ақпарат кеңістігінде зорлық-зомбылық тақырыбы өндірте зерттеліп, жан-жақты жазылып тұр. Мәселен, ағылшын тілді масс медиада шаңырақтың шайқалуына қатысты, әйел мен бала-шағаның теперіш көруі туралы, оларға белгілі бір тараптан қорлық көрсету әрекеттерінің пайда болу себептеріне қатысты көптеген фильмдер мен сериалдар, ақпараттық өнімдер жарияланған. Олардың қатарында: «Үлкенді-кішілі өтірік» пен «Таңғы талқыны» ерекше атауға болады. Туындыларда теңіз жағалауында орналасқан шағын қалашықта өмір сүретін әйелдердің сүреңсіз тағдыры суреттеледі (Big Little Lies, 2022). Бес отбасының ішкі қайшылықтары, ондағы аналар тағдыры суреттеледі.

Жалпы, тұрмыстық зорлық-зомбылық фактісін тек қазақ қоғамына телу – жалаң түсінік. Бұл проблема көптен бері тұтас адамзаттың бас ауыртарлық мәселесіне айналды. Біздің жұмыстың негізгі бағыты да індет кезіндегі күллі адамзат машықтанған өмір тәртібінің өзгеруіне байланысты өршіген қорлық пен зорлық мәселесіне масс медиа панорамасында қарай отырып, адам мінез-құлқы мен этикасындағы өзгерістерді анықтау. Бұқаралық ақпарат құралдарының дағдарыстық проблемаларды шешу дәрежесін, мүмкіндіктері мен практикасын саралау. Бұл бағытта бірқатар халықаралық қауымдастықтардың жүргізген зерттеулеріне назар салуға болады. Деректер зерттеу жұмысының мазмұнын байытып, оны тұщымды етеді. Мысалы, АҚШ-тағы психологиялық қауымдастық зорлық-зомбылықтың бірқатар аспектілері туралы көптеген позициялық құжаттар мен мақалалар шығарды. Бұл жерде бір айта кетерлігі, 1970 жылға дейінгі бұл тақырыпты қауаған жұмыстардың көпшілігі физикалық зорлық-зомбылық пен оның психологиялық салдарын тізбектейді, бірақ қазіргі уақытта психологтар мен психотерапевтердің үлкен тобы отбасындағы зорлық-

зомбылықтың алдын алу бағытында ізденуде. Аталмыш тақырып бойынша масс медиамен байланыстырыла жүргізілген зерттеу жұмыстарын былайша жіктер едік:

- отбасындағы зорлық-зомбылық және пандемия;
- жәбір көргендер және зорлық-зомбылық жасағандармен тікелей коммуникация;
- индивид бойындағы психологиялық-этикалық өзгерістер мен синдромдар;
- мүгедектігі бар адамдар бастан кешіретін серіктестік зорлық-зомбылық, т.б.

Деректерге жүгінсек, әйелдердің үштен бірі, ерлердің төрттен бірі өмірінде кемі бір рет жұбайының тарапынан физикалық қысымға, зорлық-зомбылық пен сталкингке ұшыраған (Tjaden & Thoennes, 1998). Шамамен, бес қыздың ішіндегі біреуі серігінің қысым көрсетуімен физикалық не сексуалды зорлық көрген (Fisher, Cullen & Turner, 2000). Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметіне сүйенер болсақ, әлемде әйелдердің 62%-ы жанына жақын деп тапқан серіктері тарапынан зардап шегеді (WHO, 2014).

Сонымен қатар, отбасындағы зорлық-зомбылықты тек ерлі-зайыптыларға телу негізсіз. Аталмыш қайшылық кез келген әлеуметтік топтардың арасында болуы мүмкін: бала мен ата-аналар арасындағы зомбылық, аға-қарындастар арасындағы кикілжіндер, достық қатынастағы қайшылықтар, романтикалық байланыстағы жұптардың жанжалдары, т.с.с.

Зорлық-зомбылықтың құрбаны көбіне балалар мен жас қыздар. Олардың дені – мектеп оқушылары. Көп жағдайда бала мен ата-ананың қарым-қатынасы отбасының әлеуметтік жағдайына да байланысты. Балаларды қараусыз қалдырудың әдеттегі мысалы – оларды тастап кету. Ал бала тағдырына немқұрайлылық таныту – оның денсаулығы мен өміріне тікелей зиян келтіреді (Гусейнов, 2004). Олардың зорлық-зомбылықтың психикалық, физикалық және жыныстық түрлеріне ұшырау ықтималдығы артады. Кішкентайынан қорлық көріп өскен бала келешекте өзіне сенімсіз, әр нәрсеге жалтақтап, қорқып өмір сүреді немесе қатігез, тасбауыр болып, кей жағдайда қылмыс жасауға бейім болып кетуі мүмкін деп дабыл қағады мамандар (Свечникова, 2008). Зорлық-зомбылық квир-қауымдастықпен қоса алғанда, полиаморды, гетеросексуалды немесе кез келген вариациялы қарым-қатынаста да көрініс береді (Farley, 1998).

Жоғарыда айтқанымыздай, зорлық-зомбылық – қоғамның барлық қатпарына тән. Оның қоғамдағы көрінісіне адами қарым-қатынастардың барлық қайшылықтары жатады. Мәселен, бір адамды өзге бірінің ырқына бағындыруға талпыныс, индивидтің жеке бас құқығын шектеу, отбасы мүшелерінің арасындағы дау-жанжалдың күрделенген сатысы, әлеуметтік топтардың, жіктердің, тіптен, халықтардың арасындағы түрлі қайшылықтардан туындаған зорлық-зомбылық элементтері. Санамалап айтылған бағыттардың барлығы қоғамдық даму деңгейіне, өмір сүру тәртібіне, мемлекет саясатының құрылымына бағына бермейді. Мұның басты мәнісін ашуға әлеуметтанушы А.П.

Бутенко (1998) ұмтылады. Автор өзінің «Түсінік пен терминдер аясындағы салыстырмалы әлеуметтану» еңбегінде зорлық-зомбылықтың мақсатты түрде көрініс табатын физикалық күш-басқы екендігін ерекшелеп айтады. Демек, автордың пайымдауынша, зорлық-зомбылық – мақсатты күш көрсету, тұлғаны ырқынан тыс мәжбүрлеу (Бутенко & Миронов, 1998). Мұны бір субъектінің екінші субъектіге «қырын көрсету» әрекеті ретінде түсіндіруге болады, бұл әрекеттердің барлығы бір жақты жүзеге асады. Толықтырып айтар болсақ, күш көрсетушінің зәбір көрушінің жеке бас бостандығына бұғау салуы, оның еркі мен ырқына, азаматтық мүдделеріне қайшы келуі, психологиялық және физикалық қысым көрсетуі. Осы тұста профессор Свечникова (2008, 5-б) өзінің «Балаларға отбасында қатігездік көрсету құбылысы» атты еңбегінде зорлық-зомбылық ең кең тараған түрі ретінде физикалық зорлық-зомбылықты ерекше атап өтеді. «Физикалық зорлық-зомбылық – әйеліне немесе баласына қасақана физикалық дене жарақатын салу». Әлеуметтік коммуникация тұрғысынан бұл мәселеге назар аударсақ, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың мәжбүрлі түрде, адамның еркінен тыс күштеу арқылы жүретінін, жәбірленушіні психологиялық «тар қапасаққа кіргізетін» түрлі әрекеттердің жиынтығы екендігін байқаймыз. Әлеуметтану сөздігінде зорлық-зомбылықтың анықтамасы төмендегідей көрсетіледі. Әлеуметтану тұрғысынан зорлық-зомбылық – субъект не қандай да бір топ алға қойған мақсатына жету үшін жүзеге асыратын мәжбүрлеу түрі (Холостова, 2018). Ғылыми ізденіс еңбегінде масс медиа қызметі мен отбасындағы зорлық-зомбылықтың әлеуметтік-құқықтық маңызына мән беріледі. Өйткені, масс медиа панорамасындағы әлеуметтік проблемалардың бірнеше категориялары қалыптасқан. Оларды: денсаулық сақтау саласындағы әлеуметтік проблемалар; білім беру ісі; өнер мен мәдениет; әлеуметтік қамсыздандыру, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, тұрмыстық қайшылықтар және өмір тәртібінің басқа да түрлері жатады. Масс медиа адамдар арасындағы қарым-қатынастардың тұтас көрінісін сипаттайды, уақыт пен кеңістік аясында пайда болған немесе белең алған жалпы көпшілікке тән қиындықтарды ортаға шығарады, бірлескен іс-әрекеттердің сипатын аңғартады, адами қатынастарды ұйымдастырудың моделін қалыптастырады (Малугина, 2006). Адами қатынастарды ұйымдастыру мен реттеудің моделі масс медиа функциялары арқылы жетіледі. Зерттеуші М. Кастельс те (2004) өз пайымдауында мұны жоққа шығармайды. Адамдар өзінің жеке бас қажеттіліктерін қанағаттандыру, басына түскен мәселелерін шешу жолында бұқаралық коммуникация құралдарымен өзара байланысып, бір уақытта өмір тәртібінің жаңа формасын жасап шығады және өздері іргетасын қалаған жаңа өмір тәртібіне икемделіп алады деген пікірде.

Ұлттық ақпарат кеңістігінде жарыққа шыққан коронавирусқа қатысты ақпараттардың сын-сипатына кәсіби баға берген медиа теоретигі Есенгүл Кәпқызы конспирология теориясына айрықша назар аударады. Өзінің «Қазақ тілді медиадағы конспирология теориясы және жалған ақпарат» атты зерттеу мақаласында пандемия кезіндегі фейк хабарлардың артуына Ресейден келетін ақпараттар ағынының ықпалы бар екендігін айтады. «Қазақ медиасындағы

коронавирус туралы ақпараттардан ресми түрде таратылған фейкті кездестірмесек те, осындай манипуляцияны көптеп кездестіруге болады. Атап айтқанда, мемлекеттік ақпарат құралдары арқылы ресейлік және отандық вакцинаны жасырын насихаттаудың куәсі боламыз» (Кәпқызы, 2021, 4-б.).

Диджитал ақпарат үлесінің артуы қоғамдық қатынастардың ішкі құрылымына ықпал етуде. Мектеп пен отбасы, бұқаралық коммуникация, қызмет түрлері бүгінгі медиа конвергенцияның «айтқанына көніп, айтағына ереді». Дегенмен, қоғамдық қатынастарды, соның ішінде отбасылық кикілжіңдерді, тұрмыстағы жәбір көрсету мен жапа шегуді реттестірудің тұтас жүйесі қалыптасқан жоқ. Мұны құрудың басты шарттары, біздің көзқарасымыз бойынша, мас медиа қызметін жүйелеу, журналистер қызметін сауатты ұйымдастыру, заман сұранысына сай медиа-мәдениет қалыптастыру мен оны қоғам дамуының құрамдас бөлісі ретінде қарастыру сынды сатылардан құралуы тиіс. Дегенмен, бүгінгі көптеген ғалымдар аталмыш мәселенің тоқырап тұрғандығын айтады, әлі де болса, толыққанды сараптамаға ден қойылмағанын ескертеді. Тұрмыстық зорлық-зомбылықты шешу жолында медиа конвергенция технологияларын жетілдіру, агрессор әрекетін әшкерелеудің ақпараттық концепциясын қалыптастыру, ақпарат ағынындағы тұтынушылар мен өндірушілер арасындағы өзара сенімді қалыптастыру, құқық пен этика негіздерін медиа-мәдениеттің маңызды бағыты ретінде қабылдай отырып, тұлға аралық қайшылықтарды сауатты реттеуге күш салу өзекті деп санаймыз.

Журналистика ғылымының белді теоретиктері тұрмыстық кикілжіңді жан-жақты анықтауға қажетті құралдардың қосындысы – медиа конвергенция процесінің бірнеше бағыттағы қызметін зерттеді. Медиа конвергенция – медианың түрлі формаларының басын құрап, жиынтықтау процесі. Оның бірнеше шығармашылық-техникалық қатпарлары бар. Себебі, қазіргі әлемде бұқаралық ақпарат коммуникациясының қолданылуы мен әлеумет тарапынан мойындалуы бір уақытта бірнеше деңгейді ұйыстырады. Нақты айтар болсақ:

- журналистер ақпараттық өнімді жинау және өңдеу үшін пайдаланатын техникалық құрылғылардың (гаджеттердің) конвергенциясы;
- кәсіби шеберлік конвергенциясы;
- жаңа диджитал құрылғылар өндіруші тарапынан қосымша құзыреттілікті талап етіп қана қоймайды, сонымен қатар ақпаратты мазмұнды ұсынудың конвергентті форматтарын орнатады;
- медиа жүйесінің құрамдас бөліктері ретінде БАҚ айналымын жаңаша жандандыруы (БАҚ жүйесі элементтерінің конвергенция қабаты (сферасы));
- тұтас медиа конвергенция (медиа конвергенцияның тұтас қабаты (сферасы)).

Бірыңғай редакция: Медиа холдинг құрамында БАҚ-тың барлық түрін біріктіретін және ортақ бренд жолында бас құрайтын конвергентті БАҚ (Юферева, 2016). Ғалымға сенсек, бұл ерекшелік жаһандану процестерін жандандырады, жергілікті ақпараттық құрылымдарды біртиптендіреді, уақыт пен кеңістікте біркелді, бірсарынды ақпараттардың жарық көруімен сипат алады (Jenkins, 2004, 34-б.). Біздіңше, әлеуметтік-тұрмыстық проблемалардың

жандануына әсер ететін бірнеше нақты факторлар бар. Оның себебі мен салдарын бұқаралық коммуникация өнімдеріне, қоғамдың механизмнің «сыр берген» тетіктерін ашып жазған журналистердің сараптамаларына көз жүгіртіп отырып-ақ нақтылап алуға әбден болады. Демек, экономикалық қиындықтар, адам денсаулығына қауіп-қатердің төнуі, биологиялық-антропогенді өзгерістер, саяси күрделі ахуалдар т.с.с. факторлар тұрмыстық сана мен тұрмыс-тіршілік коммуникациясына ықпал етпей қоймайды. Ғалым, журналистика коммуникациясы мен әлеуметтік-саяси институттардың байланысын зерттеп жүрген ізденуші В.Ю. Малугина (2006) өз еңбегінде қоғамның әлеуметтік әлауқатына экономикалық, биологиялық, биосаяси оқиғалардың тікелей әсер ететіндігін растайды.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың сексуалды сипаты да бар екендігін айта кету керек. Мысалы Julia O'Connell Davidson (2005) ғалымдар «Жаһандық сексуаудағы балалар тағдыры» туындысында кәмелетке толмағандардың жезөкшелігін баланың осалдығына, жетілмегендігіне және бағынышты жағдайына негізделген зорлық-зомбылық көрінісі ретінде ескеруді ашық жазады. Сонымен қатар, зерттеушілер Wilson мен Widom (2010) өздерінің «Балаларға қатыгездік көрсету мен қараусыз қалдыру: Жезөкшелікке дейінгі жолдағы жастардың проблемалық мінез-құлқы» атты ғылыми мақаласында балалардың үйден қашуы мен ата-аналар тарапынан зорлық-зомбылық көруі олардың жеңіл жүріске салынып, жасөспірім кезеңінен-ақ жезөкшелік жолды таңдауына себеп болатындығын айтады.

Сонымен қатар, бұл мәселеге қатысты зерттеу әдебиеттерінің көптеп қылаң беруі мен ақпараттар үлесінің артуы COVID-19 кезінде тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларының көбейгенін көрсетеді. Жақында жүргізілген тың зерттеуде Jones пен Isham (2020) осы контексте пандемияның парадоксалды әсер еткенін анықтады. The guardian-да жарық көрген мақалада отбасындағы зорлық-зомбылықтың күрт өсуі туралы айтылады және бүкіл әлемде байқалатын заңдылыққа баса назар аударылады. Бұған Бразилиядағы тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларының 40-50%-ға өсуі, Испания мен Кипрдегі сенім телефондарына қоңырау шалу санының «пандемиялық қамақ» кезеңінің алғашқы бірнеше күнінде 20-30%-ға артуы, сондай-ақ алғашқы COVID-19 пациентіне вирус диагнозы қойылғаннан кейін бір апта ішінде түрлі шағымның 25%-ға артуы дәлел. COVID-19-ның АҚШ-тағы тұрмыстық зорлық-зомбылыққа әсері туралы да бірқатар деректер бар. Алабама штатының Джефферсон округінде 2020 жылдың наурызында тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты келіп түскен қоңырауларының саны 2019 жылдың наурызымен салыстырғанда 27%-ға өскен, ал 2020 жылдың наурызында тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы қоңыраулар Нью-Йоркте 10%-ға артқан (BBC, 2020).

Сонымен қатар, академиялық басылымдарда жарияланған немесе әзірленіп жатқан көптеген өзге зерттеулер де COVID-19-дың отбасындағы зорлық-зомбылыққа әсер еткенін нақтылайды. Алайда, пандемияның тұрмыстық зорлық-зомбылыққа әсерін зерттеу бұдан бұрын да болған. Мысалы: Декер 2013 жылы Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылыққа түрлі факторлардың ықтимал

әсерін зерттеді; Mukherjee (2007) құрылымдық зорлық-зомбылық пен кедейлікті ЖИТС пандемиясымен байланыстырды; Ал Parkinson (2019) табиғи апаттан кейін болған тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы түсініктеме береді. Еңбектерді жүйелі түрде зерттеп, қорытынды шығар болсақ, індеттің, табиғи апаттың отбасындағы зорлық-зомбылық көрсеткіштеріне әсер ететіндігіне көз жеткізуге болады. Дегенмен, оның себеп-салдарын бұқаралық коммуникация күшімен реттеу, ақпараттық науқан арқылы этикалық-психикалық дағдарысты шешу жолдарын қарастыруды айшықтайтын зерттеулердің саны шектеулі. Бұл бағытта масс медиа материалдарына иек артып, толыққанды сараптама жүргізуге тура келеді.

Жинақтай айтқанда, диджитал ақпарат үлесінің артуы қоғамдық қатынастардың барлық канондарына ықпал етуде. Оған пандемия кезіндегі электронды қызмет түрлерінің жандануы айқын дәлел. Сондықтан мектеп пен отбасы, бұқаралық коммуникация, қоғамдық институттар, жалпыхалықтық қызмет түрлері бүгінгі медиа конвергенцияның «айтқанына көніп, айтағына ереді». Жаһандық ғаламда әлі қоғамдық қатынастарды, соның ішінде отбасылық кикілжіңдерді, тұрмыстағы жәбір көрсету мен жапа шегуді реттестірудің тұтас жүйесі қалыптасқан жоқ. Жалған ақпараттардың үлесі әлемдік дағдарыс есебінен ұлғайып, мәселені тіптен ушықтырып жіберді. Дегенмен, бүгінде көптеген ғалымдар аталмыш мәселенің тоқырап тұрғандығын айтады. Әлі де болса, журналистердің нақты дереккөздерге жүгініп, толыққанды сараптамаға ден қойылмағанын ескертеді. Тұрмыстық зорлық-зомбылықты шешу жолында медиа конвергенция технологияларын жетілдіру, агрессор әрекетін әшкерелеудің ақпараттық концепциясын қалыптастыру, ақпарат ағынындағы тұтынушылар мен өндірушілер арасындағы өзара сенімді қалыптастыру, құқық пен этика негіздерін медиа-мәдениеттің маңызды бағыты ретінде қабылдай отырып, тұлға аралық қайшылықтарды сауатты реттеуге күш салу адами ортада қашан да өзекті.

Теориялық құрылым

Пандемия кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық сияқты әлеуметтік сезімтал тақырыптарды реттеу мен түсіндірудегі бұқаралық ақпарат құралдарының рөлін түсіну берік теориялық және әдістемелік негізді қажет етеді. Дағдарыстық коммуникация жағдайында бұқаралық ақпарат құралдары ақпарат тарату арнасы ретінде ғана емес, сонымен бірге қоғамдық күн тәртібін, аудиторияның көзқарасы мен мінез-құлқын қалыптастырудың белсенді қатысушысы ретінде де әрекет етеді. Бұл зерттеудің теориялық негізіне бұқаралық ақпарат құралдарының күн тәртібінің, журналистиканың құрылымы мен әлеуметтік жауапкершілігінің негізгі тұжырымдамалары кіреді, олардың әрқайсысы жаһандық әлеуметтік күйзеліс жағдайында тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін қабылдауға ақпараттық мазмұнның әсер ету тетіктерін жаңаша қарастыруға мүмкіндік береді.

Бұл теориялық бағыттарды таңдау олардың ғылыми маңыздылығымен ғана емес, Сонымен Қатар Қазақстандық медиа-дискурсты талдауға, әсіресе бұқаралық ақпарат құралдарының қызметі аясында практикалық қолданылуымен байланысты. Egemen.kz және Informburo.kz порталдар. Бұқаралық ақпарат құралдарының күн тәртібі теориясы басқа ақпарат ағындары аясында тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбының басымдылығын анықтауға көмектеседі. Жақтау теориясы жәбірленушінің, қылмыскердің және қорғаудың институционалды тетіктерінің бейнелері қалай құрылымдалғанын түсінуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік жауапкершілік ұғымы халықтың осал топтарының құқықтарын қорғаудағы бұқаралық ақпарат құралдарының нормативтік рөлін анықтайды. Осы тәсілдердің үйлесуі аталған мәселені жан-жақты және көп қабатты қарастыруды қамтамасыз етеді.

Жақтау теориясы-бұқаралық коммуникацияда ақпараттың қалай құрылымдалатынын, ұсынылатынын және түсіндірілетінін зерттеуге бағытталған қазіргі медиа теориясындағы орталық аналитикалық тәсілдердің бірі. Ненің маңызды деп саналатыны туралы сұраққа жауап беретін медиа күн тәртібі теориясынан айырмашылығы, жақтау теориясы белгілі бір тақырыптың қалай және қандай шеңберде қамтылатынын түсіндіреді. Тұжырымдаманың негізін Қалаушылар Тодд Гитлин, Гейл Тучман және Роберт Энтман болып саналады. Теория Өзінің ең толық тұжырымын Энтманның еңбектерінде алды, ол кадрды «белгілі бір интерпретацияны, бағалауды немесе шешімді алға жылжыту мақсатында қабылданатын шындықтың белгілі бір аспектілерін таңдау және оларды хабарламада күшейту» деп анықталды (Entman, 1993, 52-б).

Фрейминг теориясы аясында мәселені медиада баяндау тәсілі, яғни қандай элементтер ерекше атап көрсетілетіні және қайсысы елеусіз қалдырылатыны шешуші мәнге ие. Атап айтқанда, тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын жариялау кезінде БАҚ мынадай фреймдерді қолдануы мүмкін:

- жеке кінә тағу фреймі (жәбірленуші өзі арандатушы ретінде көрсетіледі);
- құрбандық пен дәрменсіздік фреймі;
- жүйелі зорлық-зомбылық фреймі;
- құқықтық реттеу фреймі;

– психологиялық қолдау көрсету фреймі және т.б.

Кадрды таңдау қоғамның мәселені қалай қабылдайтынын анықтайды - жеке трагедия, әлеуметтік аномалия немесе мәдени тамырланған патология ретінде (Tuchman, 1978; Entman, 1993).

Қазақстандық бұқаралық ақпарат құралдарының тәжірибесіндегі кадрдың ерекшелігі-тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбындағы жарияланымдар көбінесе жағдайды біржақты немесе стереотиптік түрде көрсетумен шектеледі. Мысалы, кейбір жағдайларда бұқаралық ақпарат құралдары жәбірленушіге қатысты айыптау шеңберін (жәбірленушіні кінәлау) немесе, керісінше, агрессорға қатысты ақтау шеңберін қолданады (алкоголь, стресс, «қолын бірінші рет көтерді»). Мұндай тәсілдер мәселенің мәнін бұрмалап қана қоймайды, сонымен қатар қоғамдық санадағы зорлық-зомбылыққа төзімділікті қалыптастырады (Berns, 2001).

Сондай-ақ, кадрлар сөздік қорымен, тақырыптарымен, фотосуреттерімен және мәтін құрылымымен белгіленеді. Мысалы, «Күйеуі әйелін құмарлық күйінде ұрады» деген тақырыпта зорлық-зомбылық жасаушының эмоционалдық жағдайына назар аударылып, әрекеттің ауырлығын барынша азайтады. «Әйел жүйелі тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шекті» деген тақырып жәбірленушіге және қауіптің сақталуына, қабылдауды басқа бағытта құрылымдауға бағытталған.

Фрейминг теориясы сонымен қатар бұқаралық ақпарат құралдарын жеңілдету тұжырымдамасын қамтиды, онда мәселенің күрделі жүйелік себептері жекелендірілген оқиғалармен ауыстырылады – әлеуметтік ортаны талдаудың орнына бір жағдайға назар аудару. Бұл әсіресе пандемия жағдайындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық сияқты көп қырлы қамтуды және контексттеуді қажет ететін тақырыптарға қатысты.

Осы зерттеу аясында фрейм-талдау әдісін қолдану мынадай мүмкіндіктер береді:

– Egemen.kz және Informburo.kz порталдарындағы басым интерпретациялық шеңберлерді анықтау;

– бұл шеңберлердің қоғамның мәселені қабылдауына қалай әсер ететінін бағалау;

– олар жәбірленушілерді стигматизациялауды күшейтеді ме, әлде зорлық-зомбылықтың алдын алуға ықпал ете ме – соны талдау;

– журналистік нарратив қалай құрылатынын, мәтінде кімдер көрініс табатынын (жәбірленуші, зорлық көрсетуші, сарапшы, полиция) түсіну.

Осылайша, жақтау теориясы-бұл тілді немесе мәтін құрылымын талдауға деген көзқарас қана емес. Бұл бұқаралық ақпарат құралдарының құндылығы мен идеологиялық бағыттарын және олардың қоғамдық сананың қалыптасуына әсерін, әсіресе адам құқықтары мен осал топтарды қорғауға қауіп төндіретін жағдайларда ашудың құралы.

Бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік жауапкершілігі ұғымы медиа зерттеулердің теориялық негіздерінде, әсіресе тұрмыстық зорлық-зомбылық сияқты әлеуметтік сезімтал тақырыптарды қамтуға келгенде ерекше

орын алады. Бұл тұжырымдама 20 ғасырдың ортасында Hutchins Комиссиясының есебінде (1947) тұжырымдалған және Баспасөздің төрт теориясында егжей-тегжейлі сипатталған (Siebert, Peterson, & Schramm, 1956). Оның пікірінше, журналистика тек ақпараттандырып қана қоймай, қоғамға қызмет етіп, адам құқықтарын қорғап, осал топтардың мүдделерін қорғап, демократиялық құндылықтарды насихаттауы керек.

Осы тұжырымдама шеңберінде бұқаралық ақпарат құралдары қоғам алдындағы этикалық және моральдық міндеттері бар, қарапайым есеп беру немесе коммерциялық пайдадан асып түсетін институттар ретінде қарастырылады. Олардың міндеті-саналы және жауапты азаматтық ұстанымды қалыптастыру, сыни ойлауды дамыту және гендерлік зорлық-зомбылық, кемсітушілік және әлеуметтік әділетсіздік сияқты негізгі мәселелер бойынша қоғамдық диалогты қолдау (Christians et al., 2009).

Әлеуметтік жауапкершілік тұжырымдамасы әсіресе COVID-19 пандемиясы сияқты дағдарыс кезінде маңызды. Осы кезеңде бұқаралық ақпарат құралдары ақпараттың негізгі көзіне, оқиғаларды түсіндіруге және мінез-құлықты дамытуға айнала отырып, қоғамдық көңіл-күйге көбірек әсер етті. Сонымен қатар, дәл осындай кезеңдерде редакциялық басымдықтардың рейтингке, саяси тұрғыдан ыңғайлы немесе коммерциялық тұрғыдан тиімді тақырыптарға ауысу қаупі артады, ал осал топтарға әсер ететін мәселелер тиісті назарсыз қалады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбына қатысты БАҚ-тың әлеуметтік жауапкершілігі мыналарды білдіреді:

- мәселені жүйелі әрі құрметпен жариялау;
- жәбірленушілер мен сарапшылардың үнін естіртетін алаң ұсыну;
- шешім жолдарын және қолдау мүмкіндіктерін көрсету;
- сенсационализмнен және зардап шеккендерді стигматизациялаудан бас тарту;
- зорлық-зомбылыққа төзбеушілік мәдениетін қалыптастыру.

Қазақстандық БАҚ саласында UNFPA мен Қазақстандық Дағдарыс Орталықтары Қауымдастығының (2021) бақылауларына сәйкес, барлық басылымдар бұл принциптерге сәйкес келе бермейді. Көптеген жарияланымдар себеп-салдарлық қатынастарды ашпай және адам құқықтарына назар аудармай, ақпаратты бейтарап немесе ресми түрде ұсынумен шектеледі. Кейбір жағдайларда, керісінше, журналистиканың әлеуметтік миссиясына қайшы келетін жәбірленушіні кінәлау және сенсация элементтері байқалады.

Осылайша, осы зерттеу аясында әлеуметтік жауапкершілік ұғымы мазмұнын бағалаудың маңызды теориялық негізі ретінде қызмет етеді Egemen.kz және Informburo.kz. бұл тақырыпты қамту фактісін ғана емес, сонымен қатар жарияланымдардың сапасын, үнін, тереңдігін және бағытын бағалауға мүмкіндік береді. Бұл платформалар өздерінің әлеуметтік мақсаттарын қаншалықты орындайды? Олардың редакциялық саясаты тек ақпарат емес, зорлық-зомбылықтың алдын алуға қаншалықты ықпал етеді? Бұл сұрақтар пандемия мен

әлеуметтік тұрақсыздық жағдайында медиа ресурстардың ролін түсіндіруде маңызды болып табылады.

COVID-19 пандемиясы жаһандық медициналық дағдарысқа ғана емес, сонымен бірге қоғамдық коммуникация құрылымы мен бұқаралық ақпарат құралдарының функцияларын түбегейлі өзгерткен ақпараттық-гуманитарлық дағдарысқа айналды. Кең таралған белгісіздік, әлеуметтік алаңдаушылық және оқшаулану жағдайында медиа платформалардың дағдарыстық коммуникацияның негізгі агенттері ретіндегі ролі артып, қандай тақырыптар басымдыққа ие болатынын, олардың қалай ұсынылатынын және түсіндірілетінін және қоғамда қандай реакциялар тудыратынын анықтайды. Осы тұрғыда талқыланған үш теория - бұқаралық ақпарат құралдарының күн тәртібі, кадрларды іріктеу және әлеуметтік жауапкершілік-ерекше маңызға ие болып, жаңа қарқындылықпен жаңартылуда (Coombs, 2014; McQuail, 2020).

Біріншіден, бұқаралық ақпарат құралдарының күн тәртібі теориясы (McCombs & Shaw, 1972) пандемия жағдайында ақпараттық басымдық мәселесін ушықтырады. Дағдарыс кезінде бұқаралық ақпарат құралдары көбінесе медициналық статистикаға, үкіметтің шараларына және экономикаға назар аударады, ал әлеуметтік салдарға, соның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты тақырыптар назардан тыс қалады. Бұл мемлекеттік органдар да, ҰЕҰ да тіркеген күрт өсуіне қарамастан, мәселенің «үнсіз маргиналдануына» әкеледі. Осылайша, бұқаралық ақпарат құралдарының күн тәртібі теориясы зорлық-зомбылық тақырыбының қоғамдық дискурсқа енгізілгенін және қаншалықты дәрежеде енгізілгенін анықтауға және сыни тұрғыдан бағалауға мүмкіндік береді.

Екіншіден, кадр теориясы (Tuchman, 1978; Entman, 1993) дағдарыстық қарым-қатынас жағдайында болып жатқан оқиғаларды эмоционалды-семантикалық қабылдауды құрылымдауда ерекше рөл атқарады. Жоғары эмоционалдық күйзеліс жағдайында аудитория ақпаратты ұсынуға ерекше сезімтал болады және кадрларды таңдау (айыптаушы, жанашыр, институционалдық, адам құқықтары) мәселенің ерекше трагедия ретінде қабылданатынын анықтайды, әлеуметтік қауіп ретінде немесе жүйелік құбылыс ретінде. Тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайында жәбірленушіге, қылмыскерге және мемлекеттік мекемелерге-полицияға, дағдарыс орталықтарына, сотқа деген көзқарасты қалыптастыруда кадрлар шешуші болып табылады.

Үшіншіден, бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік жауапкершілігі туралы түсінік (Christians et al., 2009) іс жүзінде дәл дағдарыс кезеңінде жүзеге асырылады, бұл кезде журналистика тек ақпараттандыру үшін ғана емес, сонымен қатар қорғау, алдын алу және жұмылдыру үшін де қажет. Жауапты БАҚ презентациясы зорлық-зомбылық жағдайларын жазып қана қоймай, сонымен қатар пайдалы ақпарат беруі керек: қызметтер үшін байланыс ақпараты, заңгерлік кеңес, сарапшылардың пікірлері. Пандемия Қазақстандық бұқаралық ақпарат құралдарының бір бөлігі ғана бұл функцияны дәйекті түрде орындайтынын көрсетті. Осылайша, әлеуметтік жауапкершілік ұғымы

теориялық идеалға емес, осал топтардың қауіпсіздігі тәуелді болатын қажеттілікке айналуға.

Сонымен қатар, Coombs (2007) ұсынған дағдарыстық коммуникация теорияларын ескеру қажет, олар тәуекелдерді басқару стратегиясының маңыздылығын және бұқаралық ақпарат құралдарына халықтың сенімін көрсетеді. Пандемия жағдайында бұқаралық ақпарат құралдарына деген сенім халықтың мінез-құлқына әсер ететін маңызды факторға айналады: сақтық шараларын қолданудан бастап зорлық-зомбылық жағдайында көмек сұрауға дейін. Сондықтан тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы ақпараттың фондық қауіп ретінде емес, ұжымдық әрекет етуді қажет ететін өткір әлеуметтік проблема ретінде ұсынылуы маңызды.

Осылайша, COVID-19 пандемиясы жағдайында үш негізгі теория - медиа күн тәртібі, жақтау және әлеуметтік жауапкершілік - практикалық мәнге ие болады. Олар бұқаралық ақпарат құралдарын әлеуметтік шындықтың көрінісі ретінде ғана емес, оның қалыптасуының белсенді қатысушысы ретінде де талдауға мүмкіндік береді. Тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы контекстінде бұл бұқаралық ақпарат құралдарындағы дискурстың сапасы мен назары қоғамның мәселеге деген реакциясының сәттілігін анықтайтын факторлардың біріне айналатынын білдіреді.

Зерттеу әдісі

Зерттеу әдісі тарауында COVID-19 кезеңінде тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесінің медиаортада қалай көрініс тапқанын анықтау үшін қолданылған ғылыми тәсілдер мен аналитикалық құралдар сипатталады. Бұл тарау контент-талдау, фрейм-талдау және салыстырмалы талдау әдістері арқылы медиаматериалдарды жүйелі түрде саралауға негізделген.

Мазмұнды талдау – бұл медиа-зерттеулер саласындағы ең сенімді және кеңінен қолданылатын эмпирикалық әдістердің бірі, әсіресе интернеттегі БАҚ-та жарияланған мәтіндерді зерттеу кезінде. Бұл зерттеуде мазмұнды талдау ақпараттық порталдардың мысалын қолдана отырып, COVID-19 пандемиясы кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбына арналған жарияланымдарды сандық және сапалық зерттеудің негізгі әдісі ретінде қолданылады. Әдістің мақсаты – мәселені еске түсіру жиілігін, презентация сипатын, материалдардың типологиясын, сондай-ақ негізгі семантикалық және лексикалық доминанттарды анықтау.

Мазмұнды талдау мәтіндік ақпаратты нақты анықталған параметрлер бойынша жүйелі және объективті түрде түсіндіруге мүмкіндік береді: жарияланым тақырыптары, тақырыптар, эмоционалды тон, сарапшылардың пікірлерінің болуы, ресми дереккөздерге сілтемелер, құқықтық және психологиялық қорғаныс механизмдері, көрнекі элементтер (фотосуреттер, инфографика).). Зерттеуде категориялық кодтау элементтері бар мазмұнды қолмен талдау қолданылды, онда мәтіннің әрбір бірлігі—мақала, жаңалық немесе есеп-алдын ала анықталған айнымалылар жиынтығына сәйкес талданды (Neuendorf, 2017).

Талдаудың сенімділігін қамтамасыз ету мақсатында мазмұнды келесі санаттар бойынша жіктеу жүргізілді:

- Материал түрі (жаңалық, талдамалық мақала, сұхбат, репортаж);
- Тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбының болуы (иә / жоқ);
- Нысаналы аудитория мен фокус (жәбірленуші, мемлекеттік органдар, құқық қорғаушылар);
- Эмоциялық реңк (бейтарап, айыптаушы, жанашыр);
- Пайдалы ақпараттың болуы (қызметтердің байланыс нөмірлері, сілтемелер, ұсынымдар);
- Сипаттау тілі (стереотипті / құрметті);
- Көрнекі материалдар (фото, графика, бейнежазбалардың болуы).

Талдау жарияланған жарияланымдарды қамтиды Egemen.kz және Informburo.kz 2020 жылдың наурызынан 2021 жылдың желтоқсанына дейін. Іріктеу «тұрмыстық зорлық-зомби», «үйдегі зорлық», «пандемияда зорлық-зомби», «отбасылық зорлық» кілт сөздерін қолдана отырып, мақсатты іздеу әдісімен жүргізілді. Іріктеу нәтижесінде 60 жарияланымға талдау жасалды, оның 24-і қаралды Egemen.kz және 36 болды Informburo.kz. Бұқаралық ақпарат құралдарының проблеманы көрсетуін көрсететін репрезентативті үлгіні алу үшін ресурстардың мазмұны, тілі, форматы және беделі ескерілді.

Бұл жарияланымдарды іріктеу мен талдаудың мақсаты БАҚ дағдарыс кезінде тұрмыстық зорлық-зомбылықты қалай көрсететінін анықтау, негізгі тәсілдер мен риторикалық әдістерді анықтау, пандемияның әртүрлі кезеңдерінде және әртүрлі тіл сегменттерінде тақырыпты көрсету динамикасын қадағалау болды. Бұл мәселенің қоғамдық қабылдауына бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалын түсінуге мүмкіндік берді. 60 басылымның үлгісі зерттеу кезеңінде осы порталдардағы тақырып бойынша қолжетімді және өзекті материалдар саны бойынша анықталды. Бұл том ресурстар арасындағы жарияланымдар жиілігінің айырмашылығын ескере отырып, сапалық және сандық талдау үшін жеткілікті толықтықты қамтамасыз етеді. Жалпы тенденцияларды анықтау үшін материалдардың барлығына да, презентацияның жанрлық және стильдік ерекшеліктерін терең түсіну үшін жеке басылымдар деңгейінде де салыстырмалы талдау жүргізілді. Бұл тәсіл бізге тақырыпты бұқаралық ақпарат құралдарында жариялау туралы жан-жақты түсінік алуға мүмкіндік берді.

Бұл зерттеудегі мазмұнды талдау тек сипаттамалық қана емес, сонымен қатар аналитикалық функцияны орындайды, бұл редакциялық стратегияларды, тақырыпты ұсыну тереңдігін, жарияланымдардың журналистік стандарттарға сәйкестігін және әлеуметтік жауапкершілік дәрежесін бағалауға мүмкіндік береді. Алынған мәліметтер кадрларды кейінгі талдауға және екі медиа платформаның позицияларын салыстырмалы түрде түсіндіруге негіз болады.

Бұл зерттеуде кадрлық талдау мазмұнды талдау нәтижелерін толықтыру және тереңдету ретінде пайдаланылады, бұл бізге жарияланымдардың жиілігі мен құрылымын ғана емес, сонымен қатар бұқаралық ақпарат құралдары тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін түсіндіретін семантикалық құрылымдарды зерттеуге мүмкіндік береді. пандемия жағдайында. Әдістің теориялық негізі Р.Энтманның (1993), Г. Тучманның (1978) және Э. Гофманның (1974) еңбектеріне негізделген, оған сәйкес рамка ақпаратты ұйымдастыратын және оқиғаларды қабылдауды басқаратын танымдық құрылым болып табылады.

Кадрлық талдау бұқаралық ақпарат құралдарында мәселенің қандай аспектілері көрсетілгенін, жәбірленуші мен қылмыскердің бейнесі қалай қалыптасатынын, қандай құндылықтарға, себептерге және шешімдерге баса назар аударылатынын немесе еленбейтінін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл әсіресе аудиторияның интерпретациясы мен эмоционалды қатысуын қажет ететін әлеуметтік маңызы бар тақырыптарды талдауда тиімді.

Осы зерттеу аясында ғылыми әдебиеттер мен БАҚ-тағы типтік тәжірибелерді алдын ала зерделеу негізінде фреймдер жиынтығы әзірленді. Әрбір мәтін келесі фреймдердің бар-жоғына қарай талданды:

- Әлеуметтік мәселе фреймі — зорлық-зомбылық жүйелі араласуды қажет ететін қоғамдық қауіп ретінде көрсетіледі;
- Жеке жауапкершілік фреймі — назар жәбірленушінің немесе зорлық көрсетушінің жеке кінәсіне аударылады;
- Институционалдық әрекет ету фреймі — мәселе полиция, мемлекет немесе ҰЕҰ қызметі тұрғысынан сипатталады;

- Жанашырлық пен қолдау фреймі — оқиға эмоционалды әрі гуманистік тұрғыда баяндалып, көмек пен қалпына келу аспектілері баса көрсетіледі;
- Сенсация/драматизация фреймі — назар оқиғаның шок тудыратын, қылмыстық қырларына немесе ерекше сипатына аударылады;
- Жасыру фреймі — тақырыптың жарияланымдарда әлсіз көрініс табуы, үстірт сипатталуы.

Кадрлар тақырып, сөздік қоры, мәтін құрылымы, келтірілген дереккөздер, жәбірленушінің немесе сарапшының түсініктемелерінің болуы, көрнекі элементтер және материалдың тоналдылығы сияқты параметрлер негізінде жазылды. Әр мақала үшін бір немесе бірнеше басым кадрлар анықталды. Арасындағы салыстыру Egemen.kz және Informburo.kz платформалар тақырыпты қамту және іс-шараларға қатысушыларды орналастыру тәсілдеріндегі редакциялық айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік берді.

Кадрлық талдау мазмұнды талдаумен ұштастыра отырып, редакциялық саясатты терең түсіндіруге, семантикалық және идеологиялық көзқарастарды анықтауға, дағдарыстық жағдай жағдайында медиа материалдардың әлеуметтік бағытын бағалауға мүмкіндік берді.

Салыстырмалы талдау зерттеу әдістемесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, ол әртүрлі медиа платформалардың бір әлеуметтік мәселені – Бұл жағдайда COVID-19 пандемиясы кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын қамту тәсілдеріндегі айырмашылықтар мен ұқсастықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Бұл зерттеуде екі жетекші Қазақстандық интернет-ресурстардың жарияланымдары негізінде салыстырмалы талдау жүргізіледі. Egemen.kz және Informburo.kz, әр түрлі редакциялық бағыты, аудиториясы және материалды ұсыну стилі бар.

Әдістемелік тұрғыдан алғанда, бұл тәсіл мазмұнның мазмұндық және формальды параметрлерін сапалы салыстыру принциптеріне негізделген: мәселені атап өту жиілігі, тақырыптық бағыты, талдау тереңдігі, кадрларды пайдалану, эмоционалды тон және әлеуметтік жауапкершілік деңгейі. Салыстырмалы талдаудың негізгі мақсаты-редакциялық саясаттың, жарияланым форматының және идеологиялық нұсқаулардың тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын ұсынуға қалай әсер ететінін анықтау (Hanitzsch, 2011).

Салыстырудың объективтілігін қамтамасыз ету үшін келесі негізгі критерийлер қолданылады:

- Тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы бойынша жарияланымдардың жиілігі мен тұрақтылығы;
- Жанрлық әртүрлілік: жаңалық, сұхбат, репортаж, аналитика;
- Тақырыпты ашу тереңдігі (сарапшылар пікірі, құқықтық база, зерттеулерге сілтемелердің болуы);
- Нысаналы фреймдер (әлеуметтік, институционалды, жеке, жанашырлық және т. б.);
- Профилактикалық және тәрбиелік құрамдас бөліктің болуы;
- Жәбірленуші мен зорлық көрсетушіні сипаттауда қолданылған тональдік пен лексика;

– Визуализация элементтері мен ілеспе материалдар.

Бұл күтілуде Informburo.kz өзін тәуелсіз аналитикалық БАҚ ретінде көрсететін портал тақырыпқа тереңірек және контексттелген көзқарасты, соның ішінде зардап шеккендердің оқиғаларын, сарапшылардың пікірлерін және жүйелік мәселелерге баса назар аударуды көрсетеді. Сонымен қатар, Egemen.kz, ол ресми мемлекеттік ақпараттық ресурс болып табылады, негізінен ақпаратты ресми түрде ұсынуға баса назар аудара отырып, ресми хабарландыруларды, үкіметтік есептерді және бейтарап қысқаша материалдарды жариялайды.

Салыстырмалы талдау редакциялық айырмашылықтарды ашып қана қоймайды, сонымен қатар ресурстардың қайсысы әлеуметтік жауапкершілікті, профилактикалық және ақпараттық-ағартушылық функцияны орындайтынын бағалауға мүмкіндік береді, бұл әсіресе дағдарыстық коммуникация контекстінде маңызды. Сонымен қатар, медиа-платформаларды салыстыру олардың тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбындағы қоғамдық күн тәртібін қаншалықты дәйекті және жүйелі түрде қалыптастыратынын және қоғамдық пікірге әсер ету тұрғысынан қандай тәсілдердің тиімдірек екенін анықтауға мүмкіндік береді.

Осылайша, осы зерттеу құрылымындағы салыстырмалы талдау пандемия жағдайында Қазақстандағы әлеуметтік журналистика саласындағы медиа-тәжірибеге тұтас көзқарас алуға мүмкіндік беретін көмекші емес, стратегиялық аналитикалық функцияны орындайды.

Мазмұн мен кадрлық талдау нәтижелерінің объективтілігін, репродуктивтілігін және ғылыми сенімділігін қамтамасыз ету үшін екі медиа-платформада тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбына арналған жарияланымдарды таңдаудың нақты критерийлері әзірленді: Egemen.kz және Informburo.kz. Бұл ресурстар институционалдық қарама-қайшылық қағидаты бойынша таңдалды: біріншісі-ресми мемлекеттік ақпарат көзі, екіншісі-неғұрлым либералды редакциялық саясаты бар тәуелсіз аналитикалық және жаңалықтар порталы.

Материалдарды іріктеу келесі инклюзивті критерийлер бойынша жүзеге асырылды:

- жарияланымдар көрсетілген платформалардың ресми сайттарында орналастырылған болуы тиіс;
- жарияланымдар COVID-19 пандемиясы контекстіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбына арналуы немесе осы құбылысқа тікелей сілтеме жасауы тиіс;
- мәтін түпнұсқа журналистік контент болуы керек (жаңалық, мақала, репортаж, сұхбат, аналитика), ал көшірме немесе баспасөз хабарламасы болмауы тиіс;
- жарияланымдар жарнамалық немесе ойын-сауықтық емес, қоғамдық-ақпараттық сипатта болуы тиіс.

Сондай-ақ, келесі шеттету критерийлері белгіленді:

- әлеуметтік немесе құқықтық бағыттылығы жоқ жарияланымдар (мысалы, тек қылмыстық сипаттағы, талдаусыз жазбалар);

– тұрмыстық зорлық-зомбылық үстірт аталған, бірақ негізгі тақырып болып табылмайтын материалдар;

– редакциялық өзгерістері мардымсыз, қайталанатын жарияланымдар.

Іздеу мен сүзгіден өткізу нәтижесінде соңғы іріктемеге енгізілгендер:

– Egeмен.kz порталынан 24 жарияланым;

– Informburo.kz порталынан 36 жарияланым.

Іздестіру барысында қазақ және орыс тілдеріндегі түйінді сөздер қолданылды: «тұрмыстық зорлық-зомби», «үйдегі зорлық», «отбасындағы зорлық-зомбылық», «пандемия кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық», «пандемия және зорлық-зомбылық».

Бұл критерийлер сандық және сапалық талдау үшін барабар мақсатты және репрезентативті үлгіні қамтамасыз етті.

Зерттеудің хронологиялық шеңбері 2020 жылдың наурызынан 2021 жылдың желтоқсанына дейінгі кезеңді қамтиды, яғни Қазақстанда бірінші карантин енгізілгеннен бастап және пандемияны ұлттық БАҚ-та белсенді түрде жариялай бастағаннан бастап санитарлық-эпидемиологиялық жағдайдың салыстырмалы тұрақтануына дейінгі кезеңді қамтиды. Жағдай. Бұл кезеңді таңдау дәл осы уақыт аралығында Ішкі істер Министрлігінің ресми статистикасында да, халықаралық және ұлттық құқық қорғау ұйымдарының есептерінде де тіркелген тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларының күрт өсуі байқалғандығына байланысты құқық қорғау ұйымдары (UNFPA Қазақстан, 2021).

Тақырыптық талдау шеңберінде қарастырылатын жарияланымдар мыналарды қамтиды:

– оқшаулану жағдайында ушыға түскен әлеуметтік құбылыс ретінде тұрмыстық зорлық-зомбылықты;

– бұл мәселеге қатысты мемлекеттік және үкіметтік емес құрылымдардың реакциясын;

– пандемия жағдайында жәбірленушілерге көмек пен қорғаудың қолжетімділігін;

– қоғамды ақпараттандыруға бағытталған ақпараттық және профилактикалық кампанияларды;

– медиамәтіндегі жәбірленуші, зорлық көрсетуші және әрекет ету жүйесінің репрезентациясын.

Пандемия контекстінен тыс тұрмыстық зорлық-зомбылықты зерттейтін басылымдар, егер оларда проблеманы қабылдау контекстін кеңейтуге қабілетті аналитикалық немесе адам құқықтары компоненттері болса ғана енгізілді.

Контент талдау аясында медиа мәтіндерді терең кодтау жүргізілді. Бұл процесс зерттелетін мәтіндердің құрылымдық ерекшеліктерін жүйелік сипаттауға және зерттеу сұрақтарына жауап іздеуге бағытталған. Кодтау схемасы зерттеудің теориялық негіздерімен тығыз байланысты болды және бұқаралық ақпарат құралдарында тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбының көрінісін анықтайтын индикативті категориялармен толықтырылды.

Кодтау материалдың түрі, негізгі екпін, қолданылатын жақтау, мәтін үні, ақпарат көздерінің сипаты, көрнекі мазмұнның болуы және тірек элементтерін қосу сияқты кодтаудың жеті негізгі санатын анықтады. Әр санат белгілі бір мазмұн сипаттамаларына сәйкес жасалды және оны екі тәуелсіз кодтаушы қолданды. Кодер интерпретациясының дәйектілігі Криппендорф формуласы негізінде есептелді, ал кодаралық сенімділік деңгейі 0,75 болды.

Барлық қолданылатын кодтар, кодтау критерийлері мен мысалдар А қосымшасында толық сипатталған, қосымшада ұсынылған кодтау схемасы зерттеудің әдіснамалық айқындылығын қамтамасыз етеді және алынған нәтижелердің сенімділігі мен ғылыми құндылығын арттыруға ықпал етеді.

1-Тарау. COVID-19 кезеңіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық және оның медиадағы көрінісі

1.1 Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың пандемия кезіндегі ерекшеліктері

COVID-19 пандемиясы денсаулық сақтау жүйесіне ғана емес, сонымен қатар күнделікті өмірдің барлық аспектілеріне, соның ішінде отбасылық қатынастарға да әсер еткен жаһандық әлеуметтік дағдарысқа айналды. Қазақстанда 2020 жылы енгізілген карантиндік шаралар – оқшаулау, қозғалысты шектеу, қашықтан жұмыс істеу, табыс көздерін жоғалту – отбасындағы динамиканың айтарлықтай өзгеруіне әкелді. Мазасыздық, тұрақсыздық және үнемі жабық кеңістікте болу жағдайында қақтығыстар күшейіп, ескі проблемалар шиеленісіп, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсуіне жағдай жасалды (UN Women, 2020).

Жағдайдың шиеленісуіне әсер еткен маңызды факторлардың бірі қақтығыс жағдайынан құтылу мүмкіндігінің болмауы болды. Әйелдер мен балалар әлеуетті агрессормен бір аумақта бола отырып, әдеттегі қолдау арналарына – жұмысқа, оқу орындарына, дағдарыс орталықтарына және тіпті жақын әлеуметтік ортаға қол жеткізуден айырылды. Халықаралық ұйымдар, соның ішінде Human Rights Watch (2021) өз зерттеулерінде атап өткендей, пандемия «көрінбейтін эпидемияны» күшейтті – бұрын кең таралған, бірақ қозғалыс шектеулері мен әлеуметтік байланыстарға байланысты сыртқы реакцияларға одан да аз әсер еткен тұрмыстық зорлық-зомбылық.

Қазақстандық контексте жағдай зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету инфрақұрылымының біркелкі дамымауымен де қиындады. UNFPA-ның (2021) есебіне сәйкес, пандемияның басында тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен әйелдердің 60%-дан астамы оның зардаптарынан қорқып немесе қайда жүгіну керектігін білмей полицияға немесе дағдарыс орталықтарына хабарласпаған. Оқшауланудың күшеюі, әсіресе дағдарыстың алғашқы айларында, мемлекет пен бұқаралық ақпарат құралдарының ақпараттық қолдауының тиісті өсуімен қатар жүрмеді. Бұл, өз кезегінде, жасырын зорлық-зомбылық деңгейінің жоғарылауына әсер етті, яғни ресми түрде тіркелмеген, бірақ үйде белсенді түрде орын алған жағдайлар.

Карантин сонымен қатар әдеттегі тәртіптің бұзылуына ықпал етті, бұл барлық отбасы мүшелері үшін стрессті күшейтті. Жұмысынан айырылу, табысының төмендеуі, денсаулығы мен болашағы туралы алаңдаушылық – мұның бәрі жарылғыш атмосфераны тудырды, онда тіпті болмашы себептер де зорлық-зомбылыққа ұласуы мүмкін. Сыртқы бақылау жүйесі (мектеп, жұмыс, мемлекеттік қызметтер) әдеттегідей жұмысын тоқтатқан жағдайда, отбасы адам құқықтарының бұзылуы куәгерлерсіз және сыртқы араласусыз орын алатын жабық кеңістікке айналды (Peterman et al., 2020a).

Осылайша, COVID-19 пандемиясы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың бар түрлерін күшейтіп қана қоймай, сонымен бірге агрессордан қашып құтыла алмаумен, көмекке қол жетімділіктің шектелуімен және психоэмоционалды

стресстің жоғарылауымен байланысты жаңа тәуекелдерді тудырды. Бұл жағдайлар мемлекеттік органдардың да, бұқаралық ақпарат құралдарының да мұқият талдауын талап етеді, олар зорлық-зомбылық фактілерін жазып қана қоймай, сонымен бірге проблеманың ауқымы мен оны жеңу жолдарын көрсете отырып, оған қоғамдық төзбеушілікті қалыптастыруға шақырады.

COVID-19 пандемиясы кезінде Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсуі халықаралық және ұлттық ұйымдардың ресми статистикасы мен аналитикалық есептерімен расталады. Қазақстан Республикасы Ішкі істер Министрлігінің мәліметі бойынша, тек 2020 жылдың өзінде тұрмыстық жанжалдарға байланысты 100 000-нан астам өтініш тіркелген, оның 37 000-ға жуығы отбасындағы тікелей физикалық немесе психологиялық зорлық-зомбылыққа қатысты (Қазақстан Республикасы Ішкі істер Министрлігі, 2021). Бұл сандар 2019 жылмен салыстырғанда 20-25%-ға жоғары, бұл пандемиялық шектеулердің үйдегі жанжалды жағдайлардың көбеюіне тікелей әсерін көрсетеді. Ішкі істер Министрлігінің ресми статистикасынан басқа, үкіметтік емес және халықаралық ұйымдар динамиканы зерттеуге айтарлықтай үлес қосты. Мысалы, БҰҰ-Әйелдер Ұйымының Орталық Азия бойынша есебінде Қазақстанда карантин кезінде әйелдердің сенім телефондарына қоңырау шалу саны карантинге дейінгі кезеңмен салыстырғанда 2,5 есе өскені көрсетілген (UN Women, 2020). Сонымен қатар, жасырын зорлық-зомбылықтың көрінісі ерекше алаңдатарлық болып қала береді-яғни ресми есептерде тіркелмеген жағдайлар. UNFPA Қазақстан мәліметтері бойынша, 2020 жылы зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдердің шамамен 62% серіктесінің қуғын-сүргінінен, айыптауынан қорқып немесе құқық қорғау жүйесінің тиімділігіне сенбей, көмек сұрамаған (UNFPA, 2021).

Ұлттық статистика бюросының статистикасына сәйкес, 2020-2021 жылдары тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты баптар бойынша, оның ішінде Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне сәйкес қаралған істер санының күрт өсуі байқалды. Кейбір аймақтарда (Түркістан, Шығыс Қазақстан, Алматы) өтініштер саны 30%-дан астамға өсті, бұл тәуекел факторларын жан-жақты талдауды және үкіметтің әрекет ету шараларының тиімділігін талап етеді (Қазақстан Республикасының Ұлттық Статистика Бюросы, 2022). Алайда, өтініштер санының артуына қарамастан, олардың аз ғана бөлігі сотқа жетеді. Бұл бірқатар кедергілерге байланысты: отбасының қысымынан бастап, қорғаудың қол жетімді құқықтық тетіктерінің болмауына дейін. Сонымен қатар, карантин кезінде дағдарыс орталықтарына қол жетімділіктің шектелуі, әсіресе ауылдық жерлерде, жағдайды одан әрі ушықтырды.

Бұл мәселенің ауқымын ашуға және зардап шеккендерді көмек сұрауға ынталандыруға қабілетті бұқаралық ақпарат құралдарының белсенді ақпараттық қолдауының қажеттілігін көрсетеді. COVID-19 пандемиясы сыртқы стресстерді күшейтіп қана қоймай, сонымен қатар тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсуіне ықпал ететін ішкі психологиялық және әлеуметтік факторларды күшейтті. Мәжбүрлі оқшаулану, белгісіздік, аурудан қорқу, жақындарынан айырылу,

сондай-ақ экономикалық қиындықтар-мұның бәрі эмоционалды стресстің қоздырғышына айналды, бұл әсіресе отбасының оқшаулануы жағдайында өткір болды. Психологтар пандемия жағдайлары тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін «тамаша дауыл» тудырғанын атап өтті-бұл кезде мазасыздықтың жоғарылауы өзін-өзі реттеудің шектеулі механизмдерімен және сыртқы бақылаудың болмауымен үйлеседі (Van Gelder et al., 2020).

Негізгі психологиялық факторлардың бірі созылмалы стресстің жинақталуы болды, оның ішінде ерлерде — тұрмыстық зорлық-зомбылық статистикасындағы ықтимал агрессорлардың негізгі тобы. Жұмысынан айырылу, асыраушы рөлін жоғалту және әлеуметтік белгісіздікпен байланысты стресс көбінесе үйде агрессияға әкелді. Психологиялық көмек алудың шектеулі мүмкіндіктерімен бірге бұл отбасы мүшелеріне физикалық және эмоционалдық қысым жасау ықтималдығын арттырды (Peterman et al., 2020b).

Әлеуметтік факторлардың ішінде гендерлік теңсіздікті, дәстүрлі патриархалдық көзқарастарды және үнсіздік мәдениетін ерекше атап өту маңызды. Көптеген Қазақстандық отбасыларда зорлық-зомбылыққа төзімділіктің жоғары деңгейін қалыптастыратын «отбасылық мәселелерді отбасы ішінде шешу керек» деген көзқарас әлі де басым. Зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдер жиі кінәні, ұятты және әлеуметтік стигмадан қорқуды сезінеді, бұл оларға көмек сұрауға кедергі келтіреді (UNFPA, 2021).

COVID-19 пандемиясы кезінде Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі мемлекеттік деңгейде өткір әлеуметтік қауіп ретінде танылды. Алайда, ресми әрекет ету шаралары және оларды үкіметтік емес ұйымдардың (ҮЕҰ) қызметімен үйлестіру біркелкі емес және кейбір жерлерде жеткіліксіз үйлестірілген болып шықты. Қазақстан Республикасының Ішкі істер Министрлігі тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты баптар бойынша жасалған әкімшілік хаттамалар санының артқанын, сондай-ақ құқық бұзушылардың профилактикалық жазбалары мен мониторингін енгізгенін хабарлады (Қазақстан Республикасының Ішкі істер Министрлігі, 2021). Алайда, полицияның шектеулі ресурстары мен карантин кезінде құрбандарды жедел қорғаудағы қиындықтар зорлық-зомбылықтың жасырын түрлерінің күрт өсуіне әкелді.

Қазақстан Республикасы Ақпарат және Әлеуметтік Даму Министрлігінің мәліметінше, 2020 жылы дағдарыс орталықтарымен ынтымақтастық нығайтып, халықты ақпараттандыру науқандары басталды. БҰҰ-Әйелдер, UNFPA және OSCE сияқты халықаралық ұйымдар Қазақстандық ҮЕҰ-ны қолдауға белсенді түрде қосылды. Олар техникалық, әдістемелік және қаржылық көмек көрсетті, оның ішінде ақпараттық брошюраларды, интернет-ресурстарды әзірлеу және сенім телефондарын іске қосу. Осылайша, БҰҰ-Әйелдер (2020) есебіне сәйкес, донорлардың қолдауымен цифрлық байланыс арналары кеңейтілді: мессенджерлер, тәулік бойғы чаттар және мобильді қосымшалар арқылы психологиялық консультациялар. Дегенмен, бұл құралдарды пайдалану әлі де цифрлық сауаттылық деңгейіне және зардап шеккендердің Интернетке қол жеткізуіне байланысты болды.

Қабылданған шараларға қарамастан, сарапшылар мемлекеттік және мемлекеттік емес қолдау негізінен белсенді емес, реактивті болғанын атап өтті. Human Rights Watch (2021) жүргізген мониторинг әйелдердің көмекке жүгінген, бірақ учаскелік полиция қызметкерлерінен, әсіресе шағын қалалар мен ауылдық округтерден тиісті жауап алмаған жағдайларын тіркеді. Бұл ведомствоаралық өзара іс-қимылды жан-жақты реформалау және ақпараттық саясатты, оның ішінде бұқаралық ақпарат құралдары арқылы жандандыру қажеттілігін көрсетеді.

1.2 Медиадағы тұрмыстық зорлық туралы нарративтер

COVID-19 пандемиясы кезіндегі Қазақстандық онлайн БАҚ-тың жариялау белсенділігін талдау тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы жаңалықтардың күн тәртібінде шектеулі түрде ғана қамтылғанын көрсетеді. Зорлық-зомбылықтың нақты жағдайларының көбеюіне және үкіметтік және үкіметтік емес ұйымдардың үрейлі сигналдарына қарамастан, бұл әлеуметтік мәселені бұқаралық ақпарат құралдарында, оның ішінде жетекші ұлттық порталдарда жариялау тұрақты емес, бытыраңқы және жиі үстірт болып қала берді. Бұл әсіресе пандемияның алғашқы айларында, бұқаралық ақпарат құралдары толығымен дерлік медициналық статистикамен, ресми карантиндік шаралармен және вакцинация мәселелерімен айналысқан кезде байқалады (БҰҰ Әйелдері, 2021).

Жарияланымдардың сандық мазмұнын талдау. Egemen.kz және Informburo.kz 2020-2021 жылдарға арналған тұрмыстық зорлық-зомбылыққа арналған материалдардың үлесі әлеуметтік тақырыптағы мәтіндердің жалпы санының 1,5%-дан азын құрайтынын көрсетті. Egemen.kz портал, бұл тақырып негізінен Ішкі істер Министрлігінің ресми есептеріне немесе қабылданған заңнамалық өзгерістер туралы пресс-релиздерге байланысты қысқа жаңалықтар түрінде пайда болды. Сонымен қатар, Informburo.kz тақырыптық сұхбаттарды, сараптамалық қорытындыларды, журналистік зерттеулерді жариялай отырып, белсендірек ұстанымын көрсетті, бірақ бұл материалдар да эпизодтық сипатта болды және тұрақты редакциялық желіні құрмады.

Әсіресе, тұрмыстық зорлық-зомбылықты жариялаудағы тақырыптық тұрақсыздық тек редакциялық саясатпен ғана емес, сонымен бірге Әлеуметтік мәселелер саяси немесе экономикалық күн тәртібімен жиі ығыстырылатын Қазақстандық бақ жұмысының жалпы үлгісімен де байланысты екенін атап өткен жөн. Нәтижесінде, медиа ландшафт аудитория арасында тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі оның нақты ауырлығы мен ауқымына қарамастан екінші дәрежелі деген сезімді тудырады. Мұндай ақпарат тапшылығы қоғамның сезімталдығын төмендетеді және әлеуметтік зұлымдық ретінде зорлық-зомбылыққа ұжымдық төзбеушіліктің қалыптасуына жол бермейді (Tulegenova, 2025).

Сондай-ақ, пандемия кезіндегі бұқаралық ақпарат құралдарының жалпы қанықтылығы негізінен денсаулық сақтау, санитарлық нормалар, вакцинация

және әлеуметтік алыстау тақырыптары төңірегінде қалыптасқанын ескеру маңызды. Осындай басымдықтың аясында тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі – оның өсіп келе жатқан өзектілігіне қарамастан-жиі орталық күн тәртібінен шығарылды. Бұл өз кезегінде бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдағы зорлық-зомбылықты түсіну және алдын-алу құралы ретіндегі әлеуетін шектеді (Peterman et al., 2020b).

Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін қоғамдық қабылдаудың қалыптасуы көбінесе жәбірленуші мен қылмыскердің қандай бейнелері бұқаралық ақпарат құралдары арқылы таратылатынына және бұл суреттердің медиа-дискурста қалай құрылғанына байланысты. Тіл, көрнекіліктер, сюжеттік құрылым, егжей-тегжейге баса назар аудару-мұның бәрі тек ақпараттандыру құралы ғана емес, сонымен бірге қоғамдық пікірге, жанашырлыққа немесе, керісінше, аудиторияның алыстауына әсер ету құралына айналады (Gillespie, 2019).

Көптеген қазақстандық басылымдарда, әсіресе жаңалықтарда жәбірленуші тұлғасыз, пассивті түрде сипатталады: «әйел байланысқа шықты», «жәбірленуші хабарлады», «әйелі ұрылды». Презентацияның бұл формасы әйелдің субъект ретінде емес, оқиғалардың объектісі ретінде – дауыссыз, контекстсіз және тарихсыз адам ретінде қабылдануына ықпал етеді. Жәбірленушінің жеке ерекшеліктері, оның сезімдері, көмек сұрауға деген ынтасы және кейінгі тағдыры жиі сахна артында қалады. Бұл иеліктен шығарудың әсеріне әкеледі, онда оқырман зорлық-зомбылықты «маған қатысы жоқ» «бөтен» нәрсе ретінде қабылдайды (Berns, 2001).

Баяндау-бұл оқиғаны баяндау тәсілі ғана емес, сонымен қатар оқиғаларды қабылдау ұйымдастырылатын, оларға деген көзқарас қалыптасатын және түсіндіруге негіз болатын құрылым. Тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын жариялау кезінде Қазақстандық БАҚ әр түрлі баяндау модельдерін қолданады, олардың әрқайсысы аудиторияға әр түрлі әсер етеді. Медиа мәтіндерде үш форма жиі байқалады: драматизация, ақпараттық стиль және репортаж моделі (Berns, 2001; Van Dijk, 1991).

Драматизация – бұл оқиғаны эмоционалды қарқындылық, мәнерлі тұжырымдау және таң қалдыратын бөлшектерге баса назар аудару арқылы көрсететін стиль. Тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайында бұл «Әйелі балалардың көзінше аяусыз ұрып-соғады» немесе «Әйел ұрып-соғудан әрең аман қалады» сияқты тақырыптарда көрінуі мүмкін. «Бұл тәсіл аудиторияда күшті эмоционалды реакцияны тудырады-ашулану, қорқыныш, жанашырлық. Дегенмен, ол жиі сенсациямен бірге жүреді, бұл тым егжей-тегжейлі сипаттамалар немесе фотосуреттер пайдаланылса, жәбірленушінің қайталама құрбандыққа шалынуына әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, драматизация зорлық-зомбылықтың құрылымдық себептеріне назар аударуды азайтып, мәселені «қорқынышты, бірақ ерекше» оқиғаға дейін төмендетуі мүмкін (Carlyle et al., 2014a).

Ақпараттық стиль бейтарап, құрғақ, ресми презентацияны, көбінесе жаңалықтар түрінде ұсынады. Мысалдар: «Азамат полицияға тұрмыстық

зорлық-зомбылық туралы шағым түсірді». Алматы Облысында 73-1 Бабы бойынша әкімшілік іс қозғалды. «Мұндай мәтіндерде эмоционалды бағалау, контекст немесе жағдайдың тереңдігі жоқ. Бір жағынан, бұл стиль шамадан тыс эмоционалдылықты болдырмауға және кәсіби қашықтықты сақтауға көмектеседі. Екінші жағынан, бұл мәселенің маңыздылығын төмендетіп, оны қарапайым бюрократиялық жағдай ретінде көрсете алады. Бұл аудиторияның қатысуын азайтады және қоғамды зорлық-зомбылыққа қарсы жұмылдыруға ықпал етпейді. Репортаж моделі журналистік қатысуды, оқиғаларды қайта құруды, куәгерлер мен сарапшыларды тартуды көздейді. Мұндай презентацияда көршілердің орны, уақыты, пікірлері, полицияның әрекеттері, құқық қорғаушылардың пікірлері сипатталуы мүмкін. Бұл модель ең жан-жақты болып табылады, өйткені ол жағдайдың көп қырлы сипатын көрсетуге мүмкіндік береді. Этикалық тұрғыдан дұрыс тәсілді қолдана отырып, ол себеп-салдарлық байланыстарды, контекстті, салдарды бөліп көрсетуге және шешімдерді ұсынуға қабілетті. Алайда, бұл редакциядан көбірек ресурстарды қажет етеді: уақыт, тергеу, журналистің дайындығы, ақпаратқа қол жетімділік.

Қоғамдық игілік пен журналистік жауапкершілік тұрғысынан ең жақсы үлгі-бұл құрбандарға құрметпен және проблемаларды шешуге баса назар аударумен біріктірілген репортаж үлгісі (UNFPA, 2021).

4. Бейтарап реңк. Қазақстанда бұқаралық ақпарат құралдарында жариялаудың ең көп тараған түрі бейтарап немесе формальды объективті, эмоционалды болып табылады. Мұндай басылымдар ресми бюрократиялық стильде құрылымдалған:» тіркелген», «іс қозғалды», «қабылданған шаралар.»Бұл тәсіл бейтараптық бағаланатын жаңалықтар журналистикасының стандарттарына сәйкес келеді. Алайда, тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайында мұндай бейтараптық жағдайдың жарақатын төмендетіп, оқырмандардың белсенділігін төмендетуі мүмкін. Бұл, әсіресе, сарапшылардың түсініктемелері, жәбірленушілердің әңгімелері немесе салдарын талдау болмаған жағдайда өте қиын (Tulegenova, 2021).

Кейбір жағдайларда бұқаралық ақпарат құралдары «азаптау», «аяусыз ұрып-соғу», «сұмдық мінез-құлық» сияқты терминдерді қолдана отырып, қылмыскердің іс-әрекетінің қатыгездігіне баса назар аудара отырып, айыптау үніне жүгінеді. Мұндай жарияланымдар қоғамдық айыптауды күшейтуі мүмкін, бірақ олар көбінесе сенсациямен, этикалық шекаралардың бұзылуымен және зардап шеккендердің қайталама жарақаттануымен бірге жүреді. Сонымен қатар, шамадан тыс драматизация «ерекше жағдайдың» бейнесін тудыруы мүмкін, ал тұрмыстық зорлық-зомбылық қатыгездіктің оқшауланған өршуі емес, жүйелі құбылыс болып табылады (Carlyle et al., 2014a).

1.3 Ақпарат құралдарындағы этикалық ұстанымдар мен әлеуметтік жауапкершілік

Тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын жариялау кезінде бұқаралық ақпарат құралдарының негізгі этикалық міндеттерінің бірі-жәбірленушілердің

құқықтары мен қадір-қасиетін құрметтеу, әсіресе құпиялылықты, репортаждардың сезімталдығын қамтамасыз ету және қайта құрбан болудың алдын алу. Журналистік этика бойынша бірқатар нұсқаулықтарда және халықаралық ұйымдардың құжаттарында (UNESCO, 2020; UNFPA, 2021) атап өтілгендей, бұл принциптерді бұзу ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін: зардап шеккендерді қайта жарақаттаудан бастап, болашақта көмек сұраудан бас тартуға дейін. қоғамдық айыптаудан қорқу.

Ақпаратты этикалық тұрғыдан ұсынудың негізгі аспектілерінің бірі-жәбірленушінің жасырын болуы. Қазақстандық бұқаралық ақпарат құралдарының тәжірибесінде жаңалықтар материалдарында тегі, жасы, тұрғылықты жері, отбасылық жағдайы көрсетілген жағдайлар әлі де бар, бұл жәбірленушінің жеке басын анықтауға мүмкіндік береді, әсіресе шағын қалаларда. Мұндай тәжірибе жеке деректерді қорғаудың негізгі нормаларына қайшы келеді және жәбірленушінің жеке өміріне қол сұғылмаушылық құқығын бұзады. UNESCO мен OSCE ұсынымдарына сәйкес, журналист жәбірленушіні тікелей немесе жанама түрде анықтайтын ешқандай ақпаратты жарияламауы керек (UNESCO, 2020).

Тағы бір маңызды аспект-бұқаралық ақпарат құралдарында құрбандар мен агрессорлардың визуалды бейнесі. Фотосуреттерді, әсіресе мұрағаттық фотосуреттерді пайдалану әрқашан жеткілікті сезімталдықпен бірге жүрмейді. Мысалы, көгерген, беті жыртылған әйелдердің фотосуреттері, зорлық-зомбылық көріністерінің егжей-тегжейлі суреттері немесе манипуляциялық иллюстрациялар жарақаттануды күшейтіп, аудиторияда жағымсыз стереотиптерді қалыптастыруы мүмкін. Сонымен қатар, мұндай суреттер көбінесе кликбейт тақырыптарымен бірге жүреді, бұл қайғы-қасіреттің коммерциялануын арттырады және тақырыптың қоғамдық қабылдаудағы ауырлығын төмендетеді (Carlyle et al., 2014b). Этикалық көзқарас бұқаралық ақпарат құралдарынан зорлық-зомбылықсыз визуализация принциптерін ұстануды талап етеді: бейтарап суреттерге (силуэттерге, символдық белгішелерге, қоғамдық науқандардың мұрағаттық фотосуреттеріне), мәселенің мәнін тікелей көрсетпей жеткізетін иллюстрацияларға артықшылық беру керек. азап шегу. Халықаралық ұсыныстар сонымен қатар жәбірленушілерден суреттерді пайдалануға ерікті келісім алу қажеттілігін көрсетеді, әсіресе әлеуметтік желілердегі фотосуреттерге немесе оқиға орнынан түсірілген кадрларға қатысты (OSCE, 2019).

Құпиялылық пен визуализация этикасын құрметтеу журналистің әлеуметтік жауапкершілігінің ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл жәбірленушіні қоғамдық құрбандықтан қорғап қана қоймайды, сонымен қатар сенсация үшін осал топтардың мүдделері бұзылмайтын кәсіби, құрметті медиа ортаны дамытуға ықпал етеді. Бұқаралық ақпарат құралдарында тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын жариялаудағы маңызды міндеттердің бірі-аудиторияның қызығушылығы мен жәбірленушінің қадір-қасиетін қорғау арасындағы этикалық тепе-теңдікті сақтау. Сенсация, назар аудару құралдарының бірі ретінде, оқырмандардың назарын аудару және тарту үшін жиі

қолданылады, бірақ тұрмыстық зорлық-зомбылық сияқты нәзік тақырыптар контекстінде ол елеулі кәсіби және этикалық бұзушылықтарға әкелуі мүмкін (Pritchard, 2000; Gillespie, 2019). Сенсациялық репортаждар көбінесе таң қалдыратын тақырыптарды, зорлық-зомбылықтың егжей-тегжейлеріне баса назар аударуды, эмоционалды зарядталған тілді және сюжетті драматизациялауды қамтиды. Мұндай элементтер шынымен де аудиторияның жедел реакциясын тудыруы мүмкін болса да, олар құрбандардың қайталама жарақаттануына ықпал етеді, қорқыныш мәдениетін қолдайды, кейде тіпті зорлық-зомбылықты қалыпқа келтіру немесе «әсерлі» ету әсерін тудырады (Carlyle et al., 2014b). Бұл, әсіресе, қазақстандық медиа ортаға қатысты, мұнда интернет-басылымдар арасындағы жоғары бәсекелестік жағдайында презентацияның тереңдігі мен дәлдігіне емес, өту жылдамдығына басымдық беріледі.

UNESCO, OSCE және UNFPA құжаттарын қоса алғанда, халықаралық нұсқаулықтар мұндай тақырыптарды қамту коммерциялық мүдделерге емес, алдын алуға, білім беруге және қолдауға бағытталуы керек екенін атап көрсетеді. Тиімді стиль-бұл журналист жүйелік проблема контекстінде істі қозғайтын, алыпсатарлық пен эмоционалдық қысымнан аулақ бола отырып, ақпаратты пайдалы сілтемелермен және сарапшылардың пікірлерімен сүйемелдейтін стиль (UNESCO, 2020; OSCE, 2019).

Бұқаралық ақпарат құралдары жай фактілерді жеткізіп қана қоймайды, сонымен қатар әлеуметтік нормаларды, ненің қолайлы және ненің қолайсыз екендігі туралы идеяларды қалыптастырады, мінез-құлқы пен қарым-қатынас үлгілерінің дамуына ықпал етеді (McQuail, 2010). Бұл тұрғыда журналистика қоғамның айнасына ғана емес, оның ағартушысына да айналады. COVID-19 пандемиясы жағдайында, тұрмыстық зорлық-зомбылық деңгейі айтарлықтай өсіп, көмекке қол жетімділік шектеулі болған кезде, бұқаралық ақпарат құралдарының алғашқы профилактика құралы ретіндегі әлеуеті ерекше маңызды болды. Жарияланымдар, телешоулар, бейнематериалдар, сарапшылармен сұхбаттар және тақырыптық науқандар арқылы бұқаралық ақпарат құралдары аудиториядағы зорлық-зомбылыққа мүлдем төзбеушілікті қалыптастыра алады, зорлық-зомбылық белгілері туралы хабардар ете алады, қол жетімді көмек арналары туралы айта алады, стереотиптерді жоққа шығарады және құрмет пен теңдік мәдениетін насихаттай алады (UN Women, 2020).

Сонымен қатар, тәрбиелік функцияның маңызды элементі жәбірленушіні кінәлауға қарсы тұру болып табылады - болған оқиғаға жәбірленушіні кінәлау тәжірибесі. Бұқаралық ақпарат құралдарында дұрыс презентация әйелдің мінез-құлқы зорлық-зомбылықты тудыруы мүмкін деген тұжырымдардан аулақ болу керек, оның орнына агрессордың жауапкершілігіне және құрбандармен қоғамдық ынтымақтастық қажеттілігіне назар аудару керек (Gillespie, 2019).

2-Тарау. «Egemen.kz» және «Informburo.kz» порталдарының ақпараттық саясаты

2.1 Пандемия кезеңіндегі ақпараттық стратегия және редакциялық ұстаным

COVID-19 пандемиясы жағдайында Қазақстандағы бұқаралық ақпарат құралдары жаңа әлеуметтік және этикалық шындыққа тап болды. Қоғам мазасыздықтың, әлеуметтік оқшауланудың және мемлекеттік қызметтерге қол жетімділіктің шектеулі деңгейін бастан өткерген кезде, бұқаралық ақпарат құралдары азаматтар мен мемлекеттік органдар арасында, соның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсуіне байланысты мәселелер бойынша делдал болды. Бұл тұрғыда мақсатты аудиторияны талдау және негізгі ақпараттық порталдардың тақырыптық бағыты Egemen.kz және Informburo.kz бұл бұқаралық ақпарат құралдарының сол кездегі қиындықтарға қаншалықты тиімді және нақты жауап бергенін анықтауға мүмкіндік береді.

Egemen.kz портал-Мәдениет және Ақпарат Министрлігі құрған аттас республикалық газеттің ресми ресурсы. Сайт, ең алдымен, патриоттық күн тәртібіне, саяси бастамаларға және әлеуметтік мәселелерге ресми көзқарасқа бағытталған мемлекеттік бақ-тың мүйізі болып табылады. Ресурстың аудиториясы негізінен шенеуніктерден, оқытушылардан, гуманитарлық жоғары оқу орындарының студенттерінен, сондай-ақ дәстүрлі дереккөздерге сенетін аға буын өкілдерінен тұрады.

Сайттың 2020 жылғы наурыз – 2021 жылғы желтоқсандағы басты беті мен бөлімдерін талдау ресми материалдардың үстемдігін көрсетеді: мемлекеттік органдардың хабарламалары, заң жобаларының мәтіндері, депутаттармен сұхбаттар және саяси аналитика.

Керісінше, Informburo.kz 2014 жылдан бері жұмыс істеп келе жатқан және өзін «саналы азаматтар үшін» БАҚ ретінде көрсететін тәуелсіз интернет-басылым. Ресурстың редакциялық саясаты қалалық, жас және әлеуметтік белсенді аудиторияға бағытталған, ол жарияланымдар стилінде де, тақырыпта да көрініс табады.

Мұндағы мазмұн тек жаңалықтарды ғана емес, сонымен қатар терең репортаждарды, түсіндірме мақалаларды, заңгерлік кеңестерді және ҮЕҰ өкілдерімен, заңгерлермен, психологтармен және феминистік белсенділермен сұхбаттарды қамтиды. Айырмашылығы бұл портал проблематизацияға бағытталған – материалдар есеп ретінде емес, әлеуметтік сын элементтері бар сұрақ ретінде тұжырымдалады.

Айырмашылықтарды эмпирикалық бағалау үшін жарияланымдар 60 материалдың үлгісі бойынша тақырыптық санаттарға жіктелді (24-тен Egemen.kz және 36-дан Informburo.kz, 2020 жылдың наурызынан 2021 жылдың желтоқсанына дейінгі кезеңді қамтиды). Жіктеу нәтижелері кестеде келтірілген:

Төмендегі 2.1-кестеде Egemen.kz және Informburo.kz порталдарындағы жарияланымдардың тақырыптық құрылымы салыстырмалы түрде көрсетілген.

Кесте 2.1 Жарияланымдардың тақырыптық құрылымы бойынша салыстырмалы талдау

Тақырыптық бағыттар	Egemen.kz (n=24)	Informburo.kz (n=36)
Ресми есептер / статистика	14 (58%)	5 (14%)
Пандемияның әлеуметтік салдары	4 (17%)	22 (61%)
Сарапшылар мен жәбірленушілерден сұхбат	0 (0%)	18 (50%)
Құқық қорғау мәселелері	1 (4%)	15 (42%)
Алдын алу шаралары мен көмек көрсету	2 (8%)	13 (36%)
Шолулар / аналитикалық материалдар	3 (13%)	9 (25%)

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Кестеден көрініп тұрғандай, Egemen.kz ресми дискурстың едәуір басымдылығын көрсетеді, мұнда тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы Көбінесе Ішкі істер Министрлігінің жалпы есептері немесе мемлекеттік бастамалар аясында, жеке екпін алмай-ақ жиі айтылады. Жылы Informburo.kz, керісінше, тақырып нақты адамдар үшін салдарлар призмасы арқылы қарастырылады, сарапшылардың түсініктемелерімен сүйемелденеді және адам құқықтары туралы дискурс түрінде ашылады. Бұл айырмашылық әсіресе дағдарыстық коммуникация жағдайында өте маңызды, мұнда медиа платформалар тек ақпараттандыру ғана емес, сонымен қатар қолдау, жұмылдыру және білім беру функцияларын орындайды (Coombs, 2014).

Айта кету керек, пандемия екі порталдың редакциялық саясатына түзетулер енгізді. Осылайша, Egemen.kz дағдарыс орталықтарының жұмысы туралы материалдар жариялана бастады, бірақ олардың саны мен тереңдігі шектеулі болып қала береді. Сонымен қатар, Informburo.kz редакциялық стратегияны жаңа әлеуметтік талаптарға бейімдеудің мысалы ретінде қарастыруға болатын осал топтарға көбірек көңіл бөлді (UNFPA, 2021).

Аудиторияның түрі белгілі бір медиа-ресурс жариялаған мазмұнның құрылымына, стиліне және екпініне тікелей әсер етеді. Бұл тұрғыда платформалар Egemen.kz және Informburo.kz екі түрлі полюсті білдіреді: ресми дискурс және азаматтық бағыттағы баяндау. Әлеуметтанулық және бұқаралық ақпарат құралдарының лингвистикалық зерттеулері мемлекеттік арналарға бағытталған журналистиканың мемлекеттік тілді жиі қолданатынын, даулы тақырыптардан аулақ болатынын және саяси тұрғыдан дұрыс ұсынуға ұмтылатынын, ал тәуелсіз басылымдар жекелендіруге, проблемалауға және

әлеуметтік түсініктеме беруге бейім екенін атап көрсетеді (Hanitzsch et al., 2010; Christians et al., 2009).

Egemen.kz. мазмұн формальды стильге және ақпаратты мемлекеттік заңдылық призмасы арқылы қабылдауға дағдыланған адал және тәртіпті аудиторияның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жасалады. Мұндағы мақалалар ресми терминологияның жоғары тығыздығымен, нормативтік құжаттарға сілтемелермен, иерархиялық баяндауды қолданумен сипатталады. Мысалы, тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбындағы жарияланымдар Көбінесе Ішкі істер Министрлігінің құрғақ есептеріне немесе депутаттардың негізгі себептері мен салдарын ашпай қабылданған сандық көрсеткіштер мен шараларды сипаттайтын мәлімдемелеріне дейін азаяды. Қолданылған тақырыптар – «полиция зорлық-зомбылыққа қарсы шараларды күшейтті» немесе «өңірлерде әйелдерді қорғаудың мемлекеттік бағдарламасы жүзеге асырылуда» – эмоционалды немесе бағалау реңктерін қамтымайды және баяндаудың институционалдық орталығына баса назар аударады.

Керісінше, Informburo.kz қалалық, мобильді, сыни тұрғыдан ойлайтын аудиторияға, әсіресе әлеуметтік желілер мен цифрлық платформаларды пайдаланушылар арасында назар аударады. Мұндағы мазмұн адамға бағытталған оқиғаларға негізделген: зорлық-зомбылық құрбандарымен сұхбаттар, психологтардың, заңгерлердің және ҰЕҰ өкілдерінің пікірлері бар материалдар. Презентация стилі икемді, оның ішінде әңгімелеу элементтері, көрнекі материалдар (портреттік фотосуреттер, инфографика), сонымен қатар тікелей сөйлеуді белсенді қолдану. Тақырып адам құқықтары контекстіне, соның ішінде полицияға сенімсіздік, институционалдық үнсіздік және заңнамалық реформалардың қажеттілігі мәселелеріне дейін кеңейеді. Бұл тәсіл аудиториямен көлденең өзара әрекеттесуді тудырады, олардың эмпатиясына, әлеуметтік жауапкершілігіне және болып жатқан оқиғаларға сыни көзқарасына жүгінеді.

Порталдардың әрқайсысындағы зорлық-зомбылық тақырыбындағы 15 тақырыптың салыстырмалы медиа лингвистикалық талдауы айырмашылықтарды растайды: Egemen.kz негізінен іс-әрекет субъектілерінсіз тұлғасыз конструкциялар мен тұжырымдарды қолданады («шаралар қабылданды», «бақылау күшейтілді»), ал Informburo.kz белсенді, субъективті және жекелендірілген тақырыптарды ұнатады, мысалы: «мен үйден кетуге қорықтым»: карантин кезінде зорлық-зомбылық көрген әйелдің оқиғасы.

Осылайша, оқырмандар базасындағы айырмашылықтар мәселенің тақырыптық тереңдігін де, мазмұнның стилистикалық ерекшелігін де анықтайды. Егер Egemen.kz ресми ақпаратты беру арнасы ретінде қызмет етеді, содан кейін Informburo.kz қоғам мен проблема арасындағы делдал ретінде әрекет етеді, неғұрлым эмпатикалық, аналитикалық және тартымды тәсілді ұсынады, бұл әсіресе пандемия мен тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсуіне байланысты дағдарыс кезеңінде маңызды.

Басылымның медиа имиджін қалыптастыруда адам құқықтары мен әлеуметтік бағдарланған мазмұн шешуші рөл атқарады, өйткені ол оның өзекті әлеуметтік мәселелерді шешуге қатысу дәрежесін көрсетеді. COVID-19

пандемиясы кезінде бұл рөл ерекше күшейе түсті: бұқаралық ақпарат құралдары тек ақпарат көзі ғана емес, сонымен бірге қоғамдық қолдау құралы, халықтың осал топтарын қорғау және тиімсіз институттарға қысым жасау механизмі болды (Coombs, 2020).

Талдау көрсеткендей, Egemen.kz және Informburo.kz олардың әлеуметтік және адам құқықтары саласындағы күн тәртібіне қатысуы түбегейлі ерекшеленеді және бұл айырмашылық олардың қоғамдық қабылдауын әртүрлі дәрежедегі азаматтық сезімталдығы бар медиа платформалар ретінде қалыптастырады.

Egemen.kz әлеуметтік мазмұнды ресми жаңалықтар түрінде ұсынады: мемлекеттік бағдарламалардың орындалуы туралы есептер, мемлекеттік қызметкерлермен сұхбаттар, заңнамалық бастамалардың сипаттамалары. Мұндай материалдар, әдетте, біржақты, ресми ақпаратпен және статистикамен шектеледі. Сонымен қатар, адам құқықтары мәселелері — әйелдерді қорғау, сот төрелігіне қол жетімділікті қамтамасыз ету, дағдарыс орталықтарының жұмысы — жәбірленушілердің қажеттіліктері немесе жүйелік кедергілер объективі арқылы емес, негізінен ресми тиімділік контекстінде нашар қамтылған.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселелеріне, оның ішінде заңнамалық олқылықтарды талдауға, полицияның әрекетсіздігі туралы істерді жариялауға, жәбірленушілер мен сарапшылардың әңгімелеріне ерекше назар аударылады. Мұндай мазмұн тек ақпараттандырып қана қоймайды, сонымен қатар жұмылдыру функциясын орындайды, оның ішінде петицияларға қол қоюға, қоғамдық іс-шараларға қатысуға және пайдалы байланыстарды таратуға шақырады.

Журналистік материалды ұсыну стилі редакциялық саясаттың да, бұқаралық ақпарат құралдары жүгінетін мақсатты аудиторияның да көрінісі болып табылады. Ол тақырыптың қаншалықты терең қамтылғанын, баяндауға қандай элементтер кіретінін (фактілер, пікірлер, эмоциялар), мәселенің интерпретациясы қалай қалыптасатынын анықтайды. Тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы контекстінде презентация стилі шешуші рөл атқарады, өйткені ол тақырыптың оқшауланған оқиға ретінде, жүйелік проблема ретінде немесе әлеуметтік жұмылдырудың себебі ретінде қабылданатынын анықтайды (Entman, 1993; Meyers, 1997).

Egemen.kz портал негізінен мемлекеттік БАҚ-қа тән ресми, бейтарап стильді ұстанады. Жарияланымдар көбінесе репортаждық сипатта болады: ресми пресс-релиздер, Ішкі істер Министрлігінің статистикасы, шенеуніктердің дәйексөздері сыни талдаусыз немесе жәбірленушілердің түсініктемелерінсіз пайдаланылады. Мысал ретінде «Полиция тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу бойынша жұмысын күшейтті» деген тақырыптағы материалды келтіруге болады, онда мәселе адам тарихын ашпай немесе қабылданған шаралардың тиімділігін бағаламай, институционалдық әрекет ету объективі арқылы ұсынылады.

Ресми стилі баяндаудың жоқтығынан көрінеді-мәтіндер «кім-не-қайда-қашан» моделіне сәйкес, терең контекстсіз немесе эмоционалды жүктемесіз

құрастырылады. Мұндай материалдар қатысудан гөрі ақпараттандырады және ресми дереккөздерге және тұрақты, иерархиялық презентацияға бағытталған аудиторияға сәйкес келеді (McNair, 2011).

Керісінше, Informburo.kz деректерді, пікірлерді, сарапшылардың пікірлерін, куәгерлердің әңгімелерін және эмоционалды контекстті органикалық түрде біріктіретін аналитикалық және репортаж стилін қолданады. Материалдар басталуы, шарықтау шегі және денуациясы бар әңгімелер түрінде құрастырылады, көбінесе көрнекі қолдау – фотосуреттер, инфографика, дәйексөздер. Басылымдардың атаулары жиі жекелендіріледі: «мен қорқынышпен өмір сүрдім: карантин кезінде тиран күйеуінен қашып кеткен әйелдің оқиғасы.» Бұл оқырманның эмоционалды қатысуын қамтамасыз етеді және мәселенің айналасындағы қоғамдық резонансты арттырады (Gillespie, 2019).

Сонымен қатар, Informburo.kz сондай-ақ, құқықтық аспектілерді, халықаралық стандарттарды, басқа елдердің тәжірибесін зерттейтін, Қазақстандағы жағдаймен салыстыратын аналитикалық мақалалар бар. Мұндай материалдар «шындықты бейнелеуге» ғана емес, сонымен қатар күн тәртібін қалыптастыруға мүмкіндік береді, ыңғайсыз, бірақ маңызды мәселелерді көтереді – стамбул конвенциясын жүзеге асыру туралы, «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» заңның кемшіліктері, дағдарыс орталықтарының жетіспеушілігі.

Журналистік практикадағы модерация және фактілерді тексеру саясаты мазмұнның сапасын бақылаудың техникалық құралы ғана емес, сонымен қатар редакциялық этика мен кәсіби жауапкершіліктің көрінісі болып табылады. Дағдарыс кезінде, соның ішінде COVID-19 пандемиясы мен тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өршуі кезінде ақпаратты ұсынудың сенімділігі, дәлдігі және дұрыстығы өте маңызды болып отыр: түсіндірудегі ең аз қателік немесе біржақтылық жұртшылықтың мәселені қабылдауына әсер етуі мүмкін., жәбірленушілердің құрбандығын арттыру немесе оны шешуге бағытталған күш-жігердің беделін түсіру (Graves, 2016; Wardle & Derakhshan, 2017).

Талдау көрсеткендей, ақпараттық саясат Egemen.kz және Informburo.kz порталдар процедуралардың тереңдігімен және ашықтық деңгейімен ерекшеленеді.

Egemen.kz, мемлекеттік ресурс ретінде жабық редакциялық жүйеде жұмыс істейді, онда материалдардың едәуір бөлігі ресми органдардан, Оның ішінде ішкі істер министрлігінен, әлеуметтік даму министрлігінен және әкімдіктерден келеді. Бұл дегеніміз, жарияланымдар фактілерді тәуелсіз тексеруден сирек өтеді: ақпараттың сенімділігі дереккөздің беделіне негізделген априори болып табылады. Бұл модель кросс-тексеру немесе редакциялық тергеу тәжірибесін жоққа шығарады және порталды ресми күн тәртібіне, оның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбына тәуелді етеді. Сонымен қатар, түсініктемелерді модерациялау саясаты іс жүзінде жоқ, сезімтал тақырыптар бойынша жарияланымдар болған жағдайда, «пікір» бөлімі жиі жабылады немесе қолмен

алдын ала сүзіледі. Бұл қоғамдық диалогтың мүмкіндіктерін шектейді және біржақты қарым-қатынас жасайды.

Керісінше, Informburo.kz фактілерді ашық тексеру қағидаттарын қолданатынын және жауапты журналистиканың халықаралық стандарттарын ұстанатынын мәлімдейді. Портал ақпаратты қосарланған тексеруді белсенді қолданады: дереккөздер (тіпті мемлекеттік органдарға сілтеме жасаған кезде де) заңгерлердің, дағдарыс орталықтарының және қоғамдық ұйымдардың тәуелсіз түсініктемелерімен толықтырылады.

Мақалаларға заңдарға, статистикалық есептерге, халықаралық құжаттарға сілтемелер кіреді (CEDAW Конвенциясы немесе Стамбул Конвенциясы). Редакциялық алқа сонымен қатар ақпарат жаңартылған жағдайларда редакциялық белгіні қолданады және халықаралық этикалық практика стандарттарына (IFCN, 2020) сәйкес келетін түзетулердің себептерін түсіндіреді.

Пайдаланушы пікірлерінің модерациясы Informburo.kz гибриді тәсілді қолдану арқылы жүзеге асырылады: автоматты сүзгі жүйесі балағат сөздер мен агрессияның көріністерін бақылайды, ал модераторлар тобы ксенофобиялық, сексистік және жәбірленушілерді айыптайтын хабарламаларды қолмен жояды. Бұл, әсіресе, гендерлік зорлық-зомбылыққа арналған басылымдарда талқылау үшін қауіпсіз кеңістік жасайды.

Редакцияның әлеуметтік маңызы бар күн тәртібіне қатысуының негізгі көрсеткіштерінің бірі-бұл мәселені жалпы жаңалықтар ағымында жариялаудың жиілігі мен дәйектілігі. COVID-19 пандемиясы жағдайында, отбасылық қатынастардағы дағдарыс пен тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсуі «көлеңкелі пандемия» сипатына ие болған кезде (UN Women, 2020), бұқаралық ақпарат құралдары құрбандарды қорғаудың қол жетімді тетіктерін ақпараттандыруда, алдын алуда және жариялауда белсендірек болады деп күтілген. Алайда, екі жетекші Қазақстандық интернет-ресурстарды талдау – Egemen.kz және Informburo.kz – осы тақырыптағы жарияланымдардың саны мен жүйелілігі бойынша қарама-қарсы суретті көрсетеді.

Зерттеу барысында 2020 жылдың наурызынан 2021 жылдың желтоқсанына дейінгі кезеңдегі материалдарды жүйелі түрде қарау негізінде жарияланымдардың жиілігіне сандық бағалау жүргізілді. Ең қатаң карантиндік шектеулер енгізілген уақыт. Үлгіге тұрмыстық, отбасылық немесе гендерлік зорлық-зомбылық туралы тікелей немесе жанама түрде айтылған барлық мәтіндер енгізілген. Деректер көрсеткендей, тұрмыстық зорлық — зомбылық тақырыбына арналған материалдардың үлесі екі порталда да өте төмен болып қала береді-зерттеу кезеңіндегі жарияланымдардың жалпы санының 1%-дан азы. Алайда, Informburo.kz үлкен абсолютті санды ғана емес, сонымен қатар ең жоғары жүйелілікті де көрсетеді: материалдар айына кемінде екі рет пайда болды, сонымен бірге әртүрлі жанрларды — жаңалықтар мен сұхбаттардан аналитика мен түсіндірме мақалаларға дейін қамтыды. Салыстыру үшін, қосулы Egemen.kz жарияланымдар анда-санда, бірнеше айлық үзілістермен және негізінен ресми есептерді қайта жазу форматында жарияланды. Сондай-ақ, жарияланымдардың мәнмәтінін атап өткен жөн.

Төмендегі 2.2-кестеде жалпы жарияланған материалдар санынан тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбына арналған мақалалардың пайыздық үлесі берілген.

Кесте 2.2 Жалпы жарияланымдар саны мен зорлық-зомбылық тақырыбы бойынша үлесі

Платформа	Берілген кезеңдегі жалпы жаңалықтар саны	Зорлық-зомбылық тақырыбындағы жарияланымдар	Жалпы саннан үлесі
Egemen.kz	~4600	24	≈ 0,52%
Informburo.kz	~5200	36	≈ 0,69%

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Informburo.kz. тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы мәтіндер «Қоғам», «Адам құқығы», «КОВИД-19 және оның салдары» бөлімдерінде жиі жарияланып отырды, бұл тақырыпты кең әлеуметтік талқылауға біріктіру әрекетін көрсетеді.

Осылайша, жиілікті талдау мұны растайды Informburo.kz пандемия кезіндегі ақпараттық стратегиясына тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын неғұрлым белсенді және жүйелі түрде енгізді, ал Egemen.kz ресми пресс-релиздер ырғағына бағынатын спот-репортаждармен шектелді. Бұл айырмашылық редакциялық басымдықтың әртүрлі деңгейлерін, әлеуметтік миссияға көзқарастарды және дағдарысқа қарсы әрекет ету стратегияларын көрсетеді.

Редакциялық стратегиядағы әлеуметтік мәселенің маңыздылығының негізгі көрсеткіштерінің бірі оның негізгі бетте орналасуы және тұрақты тақырыптарға қосылуы болып табылады. Тақырыптың көрнекілігі – бұл орналастырудың техникалық параметрі ғана емес, сонымен қатар редакциялық басымдықтың көрінісі, қай мәселелер қоғам назарына лайық деп саналатынын және шеткері жерлерде қалатынын анықтайды (McCombs & Shaw, 1972).

Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы жарияланымдардың орналастырылуын талдау Egemen.kz және Informburo.kz пандемия кезінде (2020 ж. наурыз – 2021 ж. желтоқсан) осы тақырыпты ұсынудың қол жетімділігі мен навигациялық логикасында айтарлықтай айырмашылық анықталды. Egemen.kz тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбының сайт құрылымына әлсіз интеграциялануымен сипатталады. Барлық талданған кезеңде зорлық-зомбылық тақырыбындағы жарияланым жаңалықтар лентасының жоғарғы жағына немесе басым мақалалар блогына орналастырылған бірде-бір жағдай тіркелген жоқ. Көбінесе мұндай материалдар «Қоғам» немесе «Мемлекет» сияқты ішкі санаттарда «жасырылған», ал оларда ілеспе суреттер болмаған, бұл визуалды зейін деңгейін төмендеткен. Сондай-ақ гендерлік мәселелерге, зорлық-

зомбылыққа немесе әйелдердің құқықтарына арналған жеке тег немесе бөлім жоқ, бұл тақырыптың құрылымдық көрсетілімінің жоқтығын көрсетеді.

Керісінше, Informburo.kz тақырыптың көрінуіне жүйелі көзқарасты көрсетеді. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа арналған басылымдар сайттың орталық бөлімдерінде, Соның ішінде «Қоғам», «Адам құқықтары», «КОВИД-19» блоктарында, ал кейбіреулері арнайы жобалар мен көрнекі жинақтарда үнемі көрсетіліп тұратын. Мысалы, UNFPA-ның 2021 жылғы науқаны аясында порталда жалпы графикасы бар және тақырыптар бойынша навигациясы бар материалдар топтамасы орналастырылды-зардап шеккендердің әңгімелерінен бастап көмек көрсету механизмдеріне шолу жасауға дейін. Мұндай жарияланымдар көбінесе тақырыптық жаңалықтардың ротациясында пайда болды, дайджесттерге енгізілді, ал ерекше резонансты сюжеттер жағдайында 24-48 сағат ішінде беттің жоғарғы жағындағы «бекітілген» позицияларға орналастырылды. Сондай-ақ, тақырыптық тегтердің болуын атап өткен жөн Informburo.kz, мысалы, «тұрмыстық зорлық-зомбылық», «гендерлік теңдік», «әйелдер құқығы», бұл байланысты материалдарға қол жеткізуді жеңілдетеді және тақырып төңірегінде ақпараттық экожүйені жасайды. Бұл мәселені кездейсоқ емес, жүйелі түрде орналастыру туралы редакциялық шешімді көрсетеді.

Нәтижесінде, Informburo.kz аудитория неғұрлым тұрақты және тақырыптық байланысты ақпарат ағынын алады, бұл проблеманы және оның институционалдық контекстін тұтас түсінуді қалыптастыруға көмектеседі.

Сонымен қатар, жылы Egemen.kz зорлық-зомбылық тақырыбы басқа ресми немесе саяси оқиғалардың көлеңкесінде қалған кезде қамту бөлшектелген және қайталама болып табылады. Осылайша, көріну деңгейіндегі айырмашылықтар мұны растайды Informburo.kz редакциялық ашықтық және әлеуметтік қатысу стратегиясын жүзеге асырады, ал Egemen.kz қоғамдық сезімталдыққа емес, институционалдық басымдықтарға бағытталған ақпаратты шектеу моделін ұстанады. Заманауи цифрлық медиа көрнекі элементтерді қосымша ретінде емес, күрделі әлеуметтік тақырыптарды эмоционалды түрде тартудың және контекстендірудің негізгі құралы ретінде көбірек пайдаланады.

Бұл әсіресе тұрмыстық зорлық-зомбылық сияқты сезімтал және ықтимал травматикалық тақырыптарға қатысты, мұнда визуализация эмпатияға ықпал етеді және стигматизацияны күшейтеді. Бұл тұрғыда визуалды стратегиялар Egemen.kz және Informburo.kz стильде, жиілікте және функцияда айтарлықтай ерекшеленеді. Egemen.kz тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбына арналған басылымдарда көрнекі материалдарды сирек қолданады. Көп жағдайда мәтіндер бейтарап немесе күнделікті суреттермен – үкіметтік ғимараттардың, жиналыстардың, шенеуніктердің суреттерімен бірге жүреді.

Мысалы, «Ішкі істер Министрлігінің мемлекеттік думасы» деп аталатын материал Ішкі істер Министрлігінің баспасөз мәслихатындағы фотосуретпен суреттелген. Мұндай суреттерде эмоционалды немесе интерпретациялық контекст жоқ, бірақ презентацияның ресми және институционалдық сипатын көрсетеді. Зорлық-зомбылық тақырыбындағы инфографика іс жүзінде жоқ, бұл

статистикалық және салыстырмалы деректердің визуалды ассимиляциясын қиындатады.

Керісінше, Informburo.kz жоғары визуалды сезімталдықты көрсетеді. Зорлық-зомбылық тақырыбындағы жарияланымдардың 70%-дан астамы эмоционалды қабылдауды күшейтуге арналған портреттермен немесе символдық бейнелермен сүйемелденеді. Бұл сұхбат субъектілерінің фотосуреттері (келісім бойынша), көрнекі метафоралар (сынған есіктер, көлеңкелер, жұдырықтардың түйілуі), сондай-ақ көшедегі наразылықтар мен әйелдердің құқықтарын қорғау науқандарының кадрлары болуы мүмкін. Инфографика Ішкі істер Министрлігінің мәліметтерін, дағдарыс орталықтарының статистикасын, көмек сұрау тетіктерін визуализациялау үшін белсенді қолданылады. Кейбір материалдар бейнелермен, соның ішінде баспасөз конференцияларынан үзінділермен, әлеуметтік бейнелермен және сұхбаттармен бірге жүреді, бұл мазмұнның сенімділігі мен қабылданатын сенімділігін арттырады (Bas & Grabe, 2016). Бұл деректер мұны растайды Informburo.kz тақырыпты мультисенсорлық қабылдауға сүйенеді, ал Egemen.kz мемлекеттік басылым мәртебесіне сәйкес келетін консервативті, мәтінге бағытталған презентация моделін қолдайды. Басқа әлеуметтік тақырыптармен салыстыруға келетін болсақ, Egemen.kz денсаулық сақтау, вакцинация, білім беру тақырыптарын, әсіресе ұлттық бағдарламалармен және мемлекеттік басымдықтармен тікелей байланысты тақырыптарды («ашық», «бақытты отбасы», «ұлттық жоспар») визуализациялауда әлдеқайда белсенді.

Гендерлік теңдік немесе тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыптары сирек және әр түрлі түрде бейнеленеді, бұл осы мәселелер бойынша жүйелі редакциялық саясаттың болмауына байланысты болуы мүмкін. Айырмашылықтарды объективті түрде анықтау үшін 60 жарияланымға мазмұндық жіктеу жүргізілді.

Төмендегі 2.3-кестеде екі порталдағы визуалды сүйемелдеу элементтерінің салыстырмалы жиілігі көрсетілген.

Кесте 2.3 Визуалды сүйемелдеу элементтерінің салыстырмалы үлесі

Визуалды сүйемелдеу	Egemen.kz (n=24)	Informburo.kz (n=36)
Кескінсіз	16 (67%)	7 (19%)
Ресми іс-шаралардан фотосуреттер	6 (25%)	3 (8%)
Эмоциялық / портреттік фотолар	0	17 (47%)
Инфографика	1 (4%)	13 (36%)
Видео / динамикалық контент	0	6 (17%)

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Редакциялық тәуелсіздіктің және тұрмыстық зорлық-зомбылық сияқты әлеуметтік сезімтал тақырыптарды қамтудағы талдаудың тереңдігінің негізгі көрсеткіштерінің бірі ресми дереккөздердің (пресс-релиздер, ведомстволық репортаждар) және жеке журналистік бастамалардың арақатынасы болып табылады: тергеу, сұхбат, істің кезеңдері, оның ішінде сарапшылар мен жәбірленушілердің ұстанымдары. Бұл пропорция басылымның ақпараттық архитектурасын ғана емес, сонымен бірге оның әлеуметтік проблемаға – репродуктивті немесе проблемалық мәселеге қатысты ұстанымын да көрсетеді (Waisbord, 2000; Tuchman, 2000).

60 жарияланымға талдау (24-тен Egemen.kz, 36-дан Informburo.kz) 2020 Жылдың Наурызына-2021 жылдың желтоқсанына арналған Egemen.kz портал, материалдардың 80%-ға жуығы нек Ішкі істер Министрлігінің баспасөз хабарламалары, уәкілетті органдардың мәлімдемелері, мемлекеттік бағдарламалардың есептері сияқты ресми дереккөздерге негізделген. Ішкі журналистік тергеулер немесе жәбірленушілермен, дағдарыс орталығының қызметкерлерімен немесе құқық қорғаушылармен терең сұхбаттасу әрекеттері іс жүзінде жоқ. Мысалы: «Тұрмыстық зорлықтың алдын алу шаралары туралы» (2021) материал тек құқық қорғау органдары өкілдерінің дәйексөздері мен заңдардан үзінділерге негізделген. Мемлекеттік БАҚ-қа тән біржақты ақпараттық коммуникация моделіне сәйкес келетін мәлімделген шараларды сыни тұрғыдан қайта қарау туралы үшінші тараптардың пікірлері немесе әрекеттері ұсынылмайды (Hanitzsch et al., 2010). Мысалы, «ол мені танымауы үшін үйден бетперде киіп қашып кеттім» деген мақалада жәбірленуші әйелдің оқиғасы ғана емес, сонымен қатар «Келешек» орталығының маманы, отбасы құқығы жөніндегі заңгердің пікірлері де қамтылған, және БҰҰ-Әйелдер деректеріне сілтемелер. Бұл тәсіл полифониялық баяндаудың қалыптасуына ықпал етеді, мұнда шындық әр түрлі тұрғыдан сипатталады және жан-жақты жеткізіледі (Gillespie, 2019).

Төмендегі 2.4-кестеде Egemen.kz және Informburo.kz жарияланымдарында қолданылған ақпарат көздерінің түрлері бойынша салыстырмалы мәлімет берілген.

Кесте 2.4 Ақпарат көздерінің түрлері бойынша салыстырмалы талдау

Дереккөз түрі	Egemen.kz (n=24)	Informburo.kz (n=36)
Тек ресми	19 (79%)	6 (17%)
Аралас (ресми + сараптамалық)	3 (13%)	21 (58%)
Тек тәуелсіз / сұхбат форматындағы дереккөз	2 (8%)	9 (25%)

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Egemen.kz журналист іс жүзінде дайын ақпарат шеңберінен шықпайтын мемлекеттік күн тәртібінің ретрансляторы ретінде әрекет етеді. Әзірге Informburo.kz әлеуметтік жарақаттармен және адам құқықтарының бұзылуымен күресуде ерекше маңызды болып табылатын журналистік тергеу және адвокатура элементтерін көрсетеді.

Журналистік материалда тәуелсіз сарапшылардың – құқық қорғаушылардың, заңгерлердің, психологтардың, ҮЕҰ өкілдерінің пікірлерінің болуы журналистік этиканың, талдау тереңдігінің және басылымның әлеуметтік жауапкершілігінің маңызды көрсеткіші болып табылады. COVID-19 пандемиясы жағдайында, тұрмыстық зорлық-зомбылық ауқымы артып, құрбандар оқшауланған кезде, бұқаралық ақпарат құралдарында тек ақпараттандырып қана қоймай, сонымен қатар мінез-құлық нұсқауларын, құқықтық хабардарлықты және эмоционалды қолдауды қамтамасыз ете алатын көп дауысты дискурстың қажеттілігі ерекше өзекті болды (Wardle & Derakhshan, 2017; UN Women, 2021).

Талдау нәтижелері Informburo.kz порталы сыртқы, тәуелсіз мамандардың пікірлерін жүйелі түрде тартатынын көрсетеді, оның ішінде:

- отбасылық құқық бойынша заңгерлер (оның ішінде Стамбул конвенциясын, әкімшілік және қылмыстық нормаларды түсіндірушілер);
- клиникалық және дағдарыс психологтары (абыюз, ПТСР және жәбірленушілердегі ұят механизмдерін түсіндірумен);
- дағдарыс орталықтарының үйлестірушілері мен құқық қорғау ҮЕҰ өкілдері (мысалы, «Қамқорлық», «НеМолчиКЗ»).

Тәуелсіз дауыстардың қатысуы іс жүзінде тіркелмеген Egemen.kz портал. Барлық талданған басылымдарда (n=24) жалғыз «сарапшылар» мемлекеттік органдардың — Ішкі істер Министрлігінің, Бас Прокуратураның, Мәжіліс депутаттарының өкілдері болып табылады. Мұны ресми ұстанымды тарату арнасы ретінде қызмет ететін басылымның сипатымен түсіндіруге болады, бірақ сонымен бірге ол балама көзқарастарды ұсыну және қоғамдық талқылауды тереңдету мүмкіндігін шектейді. Адам құқықтары туралы түсініктемелердің болмауы, әсіресе, нәзіктікті, жанашырлықты және нақты құқықтық ақпаратты қажет ететін зорлық-зомбылық тақырыбы контекстінде проблемалы болып табылады (Bas & Grabe, 2016).

Informburo.kz сондай-ақ азаматтық қоғамды тартудың жоғары деңгейін көрсетеді. ҮЕҰ үйлестірушілерінің дәйексөздері үнемі келтіріліп отырады, басылымдарда дағдарыс орталықтарының байланыстары көрсетіледі, UNFPA, OSCE және БҰҰ Әйелдерінің баяндамаларынан үзінділер келтірілген. Материалдарға белсенді сілтемелер, көмек сұрауға арналған QR кодтары, сенім телефондарында инфографикасы бар иллюстрациялар қоса беріледі. Бұл қатысушы журналистиканың моделін көрсетеді, онда басылым навигациялық құрал және азамат пен қорғаныс тетіктері арасындағы делдал рөлін алады (Christians et al., 2009).

Egemen.kz, керісінше, мемлекеттік шаралар мен институттарды атап өтумен шектеледі: негізінен Ішкі істер Министрлігі, адам құқықтары жөніндегі уәкіл және әкімдіктер. Дағдарыс орталықтары, ҮЕҰ және халықаралық

бастамалар (мысалы, CEDAW немесе Стамбул Конвенциясы) туралы нақты сілтемелер мен талдауларсыз сирек және үстірт айтылады. Бұл зардап шеккендерге немесе жағдайдан шығудың жолын іздейтін оқырмандарға арналған басылымдардың практикалық пайдалылығын төмендетеді.

Төмендегі 2.5-кестеде мақалаларда пайдаланылған сараптамалық және ақпараттық қолдау элементтерінің үлесі салыстырмалы түрде көрсетілген.

Кесте 2.5 Сараптамалық және ақпараттық қолдау элементтерінің үлесі

Көрсеткіш	Egemen.kz (n=24)	Informburo.kz (n=36)
Заңгерлер мен адвокаттарды атасу	2 (8%)	22 (61%)
Психологтарды атасу	1 (4%)	18 (50%)
ҮЕҰ мен құқық қорғаушыларды тарту	1 (4%)	21 (58%)
Халықаралық дереккөздерді пайдалану	0	16 (44%)
Көмек көрсету байланыстарын / сервистерді көрсету	0	19 (53%)

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Informburo.kz қоғамдық қажеттіліктерге бағытталған инклюзивті тәсілді көрсетеді, ал Egemen.kz тәуелсіз пікірлер мен сыни сараптамалар жоқ институционалдық сценарийді ұстанады. Бұл айырмашылықтар ақпараттың байлығын ғана емес, сонымен қатар дағдарыс кезіндегі медиа тәжірибесінің әлеуметтік тиімділік деңгейін де анықтайды.

2.2 Контент пен фреймдік талдау: жарияланымдардың құрылымы мен мазмұны

Осы зерттеу бөлімінің объектісі COVID-19 пандемиясы кезеңінде тұрмыстық зорлық-зомбылық проблемасына байланысты ақпаратты жариялаған екі ірі қазақстандық медиа платформа болып табылады: ақпараттық порталдар Egemen.kz және Informburo.kz. бұл порталдар зерттеу үшін арнайы таңдалды, өйткені олар Қазақстанның БАҚ жүйесінде ерекше орын алады және олардың кезеңде қоғамдық маңызы бар тақырыптарды қалай көтергенін талдауға мүмкіндік береді.

Контент-талдау жүргізу кезеңі – 2020 жылғы наурыздан 2021 жылғы желтоқсанға дейін. Бұл кезең Қазақстанда COVID-19 эпидетінің белсенді таралуымен және карантиндік шаралардың күшеюімен сәйкес келеді. Сонымен

қатар, осы уақыт ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайлары едәуір өсті және бұл тақырып бұқаралық ақпарат құралдарында жиі талқылана бастады.

Зерттеу барысында порталдың 24 материалы іріктеліп жүйелі талданды Egem.kz және 36 портал материалдары Informburo.kz. материалдарды іріктеу кезінде тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбына тікелей немесе жанама әсер ететін басылымдар ескерілді. Әрбір материал келесі критерийлер бойынша кодталған: тақырып жиілігі, тон (оң, бейтарап, теріс), жариялау форматы (жаңалықтар, репортаж, аналитика), дереккөз түрі (ресми, бейресми), сондай-ақ қолданылатын көрнекі құралдар (фотосуреттер, инфографика, бейнелер).

Бұл деректер порталдардың ақпаратты қалай ұйымдастыратынын, көпшіліктің назарын аудару үшін қандай мазмұн тәсілдерін қолданатынын және олардың аудиториямен қаншалықты тиімді қарым-қатынас жасайтынын бағалау үшін кешенді мазмұнды талдау әдісін қолдану арқылы ұйымдастырылды.

Egem.kz және Informburo.kz порталдарында 2020–2021 жылдары жарық көрген тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбындағы материалдардың жиілігі, форматы мен тақырыптық құрылымы қандай ерекшеліктерге ие болды?

2020 жылдың көктемінде басталған COVID-19 пандемиясы санитарлық-эпидемиологиялық дағдарысты ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік дағдарысты да тудырды, бұл тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларының көбеюінен айқын көрінді. Қазақстанда, әлемнің көптеген елдеріндегідей, 2020 жылдың наурызынан 2021 жылдың желтоқсанына дейінгі кезең тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы шағымдардың көбеюімен сипатталады, бұл Ішкі істер Министрлігінің, ақпарат және әлеуметтік даму министрлігінің, сондай-ақ халықаралық ұйымдардың, соның ішінде БҰҰ-Әйелдер ұйымы мен UNFPA-ның есептерінде тіркелген. Бұл жағдайлар талдау үшін осы кезенді таңдауды анықтады-бұрын қоғамдық күн тәртібінде жиі назардан тыс қалған мәселенің күрт шиеленіскен кезі ретінде.

Сыртқы көмекке қол жетімділіктің шектеулі болуымен және үшінші тұлғалардың бақылауының әлсіреуімен үй кеңістігі жүйелі зорлық-зомбылыққа ұласатын қақтығыстар алаңына айналды. Осы кезеңдегі бұқаралық ақпарат құралдары ақпарат тарату, білім беру және, ең дұрысы, ерте араласу арнасы ретінде шешуші рөл атқарды.

Сондықтан, 2020 жылдың наурызы, 2021 жылдың желтоқсаны әлеуметтік қарқынды, дағдарысқа сезімтал және ақпараттық белсенді кезең болып табылады, бұл оны бұқаралық ақпарат құралдарында тұрмыстық зорлық-зомбылықты жариялау динамикасын талдау үшін өзекті етеді.

Талдау үшін екі интернет-ресурс таңдалды. Бұл платформалар Қазақстандық медиа ландшафттағы институционалдық және тәуелсіз медиа тәжірибесін көрсететін ақпараттық хабар таратудың екі түрлі моделін ұсынады.

Egem.kz бір ғасырдан астам тарихы бар, ұлттық басылым мәртебесіне ие ресми мемлекеттік баспа БАҚ болып табылады. Оның мазмұны ресми дискурсты қолдауға бағытталған мемлекеттік ақпараттық саясатты көрсетеді. Сайт негізінен ресми қоғамдық коммуникацияға тән өкілдік стилін көрсете отырып,

мемлекеттік органдардың көзқарасын көрсетеді. Талдау Egemen.kz пандемия кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесіне мемлекеттік БАҚ қалай жауап бергенін және бұл тақырыптың ресми күн тәртібіне қаншалықты енгенін түсінуге мүмкіндік береді.

Informburo.kz бұл аналитикалық журналистикаға, репортаждарға және әлеуметтік мәселелерді дербестендіруге бағытталған Қазақстандағы ең көп оқылатын тәуелсіз онлайн-порталдардың бірі.

Платформада осал топтардың мәселелеріне назар аудара отырып, мультимедиялық форматтар мен кейіпкерлердің тікелей сөйлеуі белсенді қолданылады. Пандемия кезінде, Informburo.kz ресми ақпарат көздерімен әрдайым қамтыла бермейтін мәселелерді балама түрде жариялау алаңына айналды. Оның зерттеуге қосылуы бұқаралық ақпарат құралдарына неғұрлым сыни, азаматтық көзқарасты талдауға мүмкіндік береді.

Осылайша, осы екі ресурстарды салыстыру бір әлеуметтік тақырыпты ұсынудың қарама-қайшы және репрезентативті спектрін қамтамасыз етеді.

Үлгіге барлығы 60 жарияланым кірді: 24 материал Egemen.kz және 36 материал Informburo.kz, пандемия жағдайында тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы тікелей немесе тақырыптық байланысты ескертулердің болуына байланысты таңдалады. Бұл үлгі тақырыпты қамтудың тұрақты тенденцияларын анықтау үшін талдаудың жеткілікті тереңдігі мен кеңдігін қамтамасыз етеді.

Белгілі бір әлеуметтік мәселеге редакторлық көзқарастың негізгі көрсеткіштерінің бірі – тиісті тақырыптағы жарияланымдардың жиілігі, сонымен қатар оның басылымның жалпы күн тәртібіндегі орны. Бұл тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбының маргиналды болғанын немесе, керісінше, пандемияның дағдарыс кезеңінде басымдық ретінде көрсетілгенін анықтауға мүмкіндік береді.

Төмендегі 2.1-суретте Egemen.kz порталындағы тұрмыстық зорлық тақырыбындағы мақаланың экраны көрсетілген.

Сурет 2.1 Egemen.kz сайтынан мақаланың скрині

The screenshot shows the top of the Egemen.kz website. At the top left is the logo 'EGEMEN QAZAQSTAN' and a search bar containing 'Егемен Қазақстан газеті бойынша іздеу'. Below the logo are navigation links: 'Жаңалық', 'Мақала', 'Фото', 'Инфографика', 'Видео', 'PDF'. On the right, there are icons for 'Жазылу', a '12+' age restriction icon, and a user profile icon. A green banner below the navigation contains the text 'FREEDOM BROKER СІЗДІҢ АҚШАҢЫЗ ҮЛКЕН ИГІЛІКТЕРГЕ ЛАЙЫҚ' and 'Инвестиция құюды бастап, жинағыңызды капиталға айналдырыңыз (Шот ашу!)'. Below the banner, the article title is 'Аймақтар • 28 Наурыз, 2020 Маңғыстау: Соңғы екі айда әйелдерге қатысты 676 тұрмыстық зорлық-зомбылық жасалды'. Under the title are statistics: '626 рет көрсетілді' and '2 мин оқу үшін', followed by social media sharing icons for Facebook, VK, Twitter, Telegram, and TikTok. At the bottom, there is a short text snippet: 'Әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі бөлімшелердің қызметкерлері әйелдердің конституциялық құқықтарын, бостандықтарын мен' and a profile picture of Gulayim Dautbay.

Дереккөз: <https://twi.kz/5z9Af>, қарау күні: 05.04.2025

Тақырыпқа редакторлық назар аудару деңгейін анықтау мақсатында мазмұнды талдау шеңберінде тұрмыстық зорлық-зомбылыққа арналған басылымдардың үлесіне орналастырылған материалдардың жалпы санынан баға берілді. Egemen.kz және Informburo.kz таңдалған кезеңдегі веб-сайттар (2020 жылғы наурыз – 2021 жылғы желтоқсан). Талдау көрсеткендей, осы уақыт аралығында жарияланған мақалалардың жалпы санынан:

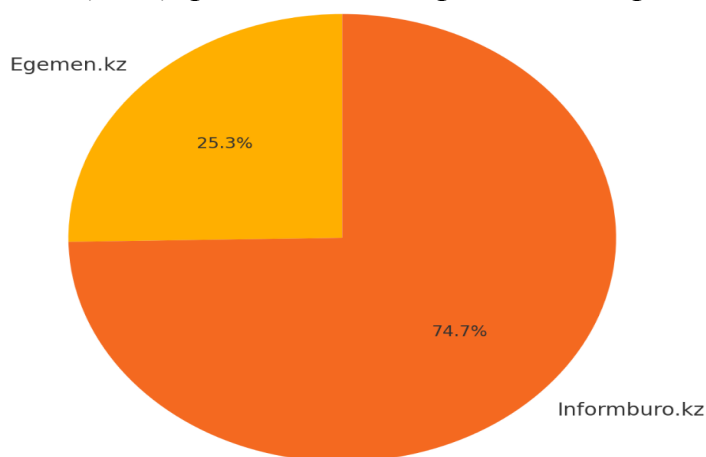
– Egemen.kz тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбында 24 материал жарияланды, бұл көрсетілген кезеңдегі барлық жарияланымдардың шамамен 0,9% құрайды (сайттың орташа айлық көлемі 1000-нан астам жарияланыммен).

– Informburo.kz 36 жарияланым бар, бұл мақалалардың жалпы санының шамамен 3,5% құрайды (тоқсанына ~1000 мақала негізінде).

Бұл деректер пандемия кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы ресми ресурстың редакциялық саясатында басымдық болмағанын көрсетеді Egemen.kz. дағдарыс орталықтарына жүгінулер мен атышулы істердің күрт өсуі кезеңінде де басылым басқа тақырыптарға, соның ішінде саяси мәлімдемелерге, үкіметтік реформаларға және үкіметтік есептерге басымдық берді.

Төмендегі 2.2-суретте Egemen.kz және Informburo.kz порталдарында жарияланған тұрмыстық зорлық материалдарының үлесі салыстырмалы түрде берілген.

Сурет 2.2 Egemen.kz және Informburo.kz порталдарындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбындағы жарияланымдардың үлесі

Дереккөз: диаграмма автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Сонымен қатар, Informburo.kz, жарияланымдардың жалпы көлемінің аздығына қарамастан, тақырыпқа едәуір көп көңіл бөледі. Бұл өткір әлеуметтік сын-қатерлерге бейімделе алатын және әлеуметтік маңызы бар журналистиканың құндылықтарын көрсететін неғұрлым икемді редакциялық стратегияны көрсетеді (McQuail, 2010).

Төмендегі 2.6-кестеде тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбының жалпы контент көлеміндегі үлесі сипатталған.

Кесте 2.6 Ақпараттық платформалардағы тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбының жалпы контент көлеміндегі үлесі

Платформа	Тақырыпқа қатысты жарияланымдар саны	Жалпы контент көлемі (сөз саны)	Үлес (%)
Egemen.kz	24	~2600	0,9%
Informburo.kz	36	~1030	3,5%

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Бұл деректер басқа да өзекті тақырыптардың ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылық ең аз көрінетінін көрсетеді, әсіресе Egemen.kz платформа, онда ол барлық басқа әлеуметтік санаттарға қарағанда азырақ айтылады. Бұл институционалдық шектеулерге немесе ресми күн тәртібіне сәйкес келмейтін нәзік әңгімелерді қалыптастыруға құлықсыздыққа байланысты болуы мүмкін.

Төмендегі 2.3-суретте Informburo.kz сайтындағы эмоционалды мазмұндағы мақаланың көрінісі көрсетілген.

Сурет 2.3 Informburo.kz сайтынан эмоционалды мазмұндағы мақала скрині

Дереккөз: <https://twi.kz/0u5c>, қарау күні: 05.04.2025

Нәтижелерді растау үшін пандемия кезіндегі басқа да маңызды әлеуметтік мәселелер сияқты денсаулық сақтау, вакцинация және білім беру тақырыптарындағы жарияланымдардың жиілігімен қосымша салыстыру жүргізілді. Нәтижелер кестеде келтірілген.

Төмендегі 2.7-кестеде Egemen.kz және Informburo.kz порталдарындағы әлеуметтік тақырыптардың үлестік қатынасы берілген.

Кесте 2.7 Egemen.kz және Informburo.kz платформаларындағы әлеуметтік тақырыптардың үлесі

Тақырыптар	Egemen.kz (%)	Informburo.kz (%)
Вакцинация	6,3%	8,2%
Білім беру	4,1%	5,6%
Денсаулық сақтау жалпы	9,4%	12,3%
Тұрмыстық зорлық-зомбылық	0,9%	3,5%

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Жарияланымның тоналдылығын талдау тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы айтылғанды ғана емес, сонымен бірге материалды ұсынудың астарындағы ниетті, яғни мәтіннің лексикалық, синтаксистік және көрнекі элементтері арқылы қандай көзқарас жеткізілетінін бағалауға мүмкіндік береді. Осы зерттеудің мақсаттары үшін тоналдылық үш негізгі категорияға жіктелді:

– позитивті тоналдылық-мәселені шешуге бағытталған, жәбірленушіге қолдау көрсететін, адам құқықтарын қорғау бастамалары, полицияның, ҮЕҰ-ның немесе мемлекеттің іс-әрекеттері туралы айтылатын басылымдар.

– бейтарап тоналдылық-айқын эмоционалды немесе бағалаушы бояусыз нақты ақпаратпен шектелген материалдар. Олар көбінесе ресми мәлімдемелерді, статистиканы және қысқаша есептерді қамтиды.

– теріс тоналдылық-жәбірленушіні кінәлау элементтері бар (жәбірленушіге тағылған айыптар) немесе тақырыпты үстірт, сенсациялық немесе жеңілдетілген тұжырымдарды қолдана отырып, эмпатиясыз немесе контекстсіз қамтитын басылымдар.

Төмендегі 2.8-кестеде тұрмыстық зорлық тақырыбы бойынша жарияланымдардың эмоционалды тоналдылығы көрсетілген.

Кесте 2.8 Тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы бойынша жарияланымдардың тоналдылығы

Платформа	Позитивті	Бейтарап	Негативті
Egemen.kz	6 (25%)	15 (62,5%)	3 (12,5%)
Informburo.kz	14 (39%)	16 (44,5%)	6 (16,5%)

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Бейтарап басылымдар басым Egemen.kz. бұл ресми бұқаралық ақпарат құралдарының сипатына сәйкес келеді, мұнда эмоционалды қатысу ресми репортаждармен ауыстырылады. Бұл тәсіл бейтараптықты сақтай алады, бірақ көбінесе тақырыпты құнсыздандырады және оны қоғамдық резонанстан айырады.

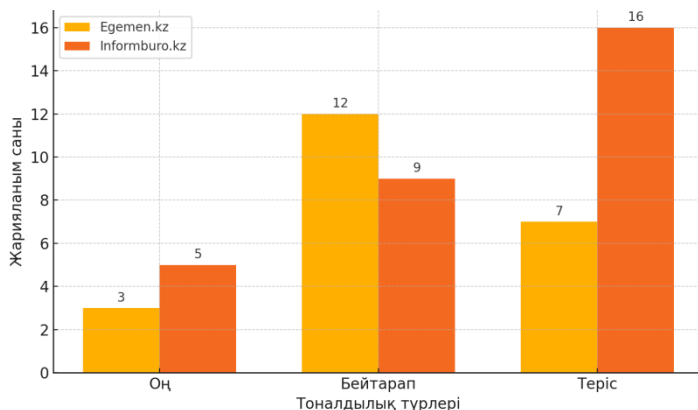
Informburo.kz позитивті реңктің үлесі жоғары, әсіресе дағдарыс орталықтарының әрекеттері, құтқару немесе сәтті араласу оқиғалары туралы баяндайтын материалдарда. Сонымен қатар, полицияның әрекетсіздігін немесе заңнаманың осалдығын сынайтын жағымсыз басылымдар да бар, бұл тәсілдің плюрализмін көрсетеді. Мысалы:

– Позитивті презентация: мақала Informburo.kz «Келешек орталығы үш баласы бар әйелді тұрмыстық зорлық-зомбылықтан құтқаруға қалай көмектесті» жәбірленушінің оқиғасын баяндайды және дағдарыстан шығудың нақты жолын көрсетеді. Эмоционалды тіл, визуализация және сарапшылардың пікірлері қолданылады.

– Бейтарап презентация: Egemen.kz «Түрік зорлық-зомбылықпен күрес – басты назарда» мақаласында Ішкі істер Министрлігінің түсіндірмелері, істері немесе нақты мәліметтері жоқ қысқаша пресс-релизі берілген.

– Теріс презентация: «Араздық басынан басталады» мақаласы Egemen.kz жәбірленушілерге қатысты айыптау интонациясын ішінара «түсінбеушілік – басты сепеп» стилінде көрсетеді. Төмендегі 2.4-суретте порталдардағы жарияланымдардың тоналдылық бойынша бөлінісі бейнеленген.

Сурет 2.4 Платформалар бойынша тоналдылықтың бөлінісі

Дереккөз: сурет автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Тоналдылықтың таралуы платформалардың редакциялық қатынасындағы айырмашылықты көрсетеді:

– Egemen.kz негізінен ресми бейтарап ұстанымды жаңғыртады, бұл аудиторияға эмоционалды әсерді азайтады және жарияланымдарды жалпы ақпарат ағынында аз байқалады.

– Informburo.kz тек ақпараттандыруға ғана емес, сонымен қатар проблема туралы халықтың хабардарлығын арттыруға бағытталған эмпатикалық,

тартымды презентация ұсынады. Сонымен қатар, редакторлар сыннан қашпайды, бұл презентацияны көп қабатты және сенімдірек етеді.

Осылайша, жарияланымдардың үні тақырыпты басымдық ретінде қабылдауға және ұжымдық назарды талап етуге, сондай-ақ қоғамның тұрмыстық зорлық-зомбылық құбылысын түсінуге және талқылауға дайындығына тікелей әсер етеді деген қорытынды жасауға болады. Жарияланымдардың типологиясы бұқаралық ақпарат құралдарының мәселеге қатысу дәрежесін, тақырыпты терең меңгеруін және білімге немесе ресми хабар таратуға баса назар аударуын көрсететін редакциялық саясаттың маңызды көрсеткіші болып табылады. Осы мазмұнды талдау аясында жарияланымдар келесі негізгі форматтар бойынша жіктелді:

1. Ресми жаңалықтар мен репортаждар-мемлекеттік органдардың пресс-релиздері, қаулылары, жекелендірусіз құрғақ статистикалық шолулар.

2. Репортаждар мен сұхбаттар – журналистің жеке дауысы немесе іс-шараларға қатысушылардың (оның ішінде сарапшылар мен зардап шеккендердің) тікелей дәйексөздері бар материалдар.

3. Жәбірленушілердің әңгімелері мен аналитикалық түсініктемелері-бұл әңгімелеу, сараптамалық бағалау, контексттеу және жағдайды түсіндіру элементтерін қамтитын баяндау мәтіндері. Төмендегі 2.9-кестеде жарияланымдардың құрылымдық форматтары бойынша пайыздық үлестер ұсынылған.

Кесте 2.9 Жарияланымдардың құрылымдық форматы бойынша үлесі

Жарияланым форматы	Egemen.kz (n=24)	Informburo.kz (n=36)
Ресми есептер мен шолулар	18 (75%)	8 (22%)
Репортаждар / сұхбаттар	4 (17%)	14 (39%)
Жәбірленушілер тарихы/ сараптамалық талдау	2 (8%)	14 (39%)

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Бұл деректер мынаны көрсетеді Egemen.kz істердің басым көпшілігінде ішкі істер Министрлігінің, прокуратураның және басқа да мекемелердің мәлімдемелерін хабарлауға және таратуға басты назар аударылатын ресми хабарламалардың стандартты құрылымы қолданылады. Жарияланымдар әдетте қысқа, бейтарап реңкке ие және жекелендіруден аулақ болады. «Іс-шара өткізілді», «шаралар қабылданды» стиліндегі конструкциялар нақты мазмұнды декодтаусыз формальдылық пен иеліктен шығару сезімін тудырады. Керісінше, Informburo.kz жәбірленушінің дауысын жеткізуге мүмкіндік беретін репортаждар мен баяндау форматтарын белсенді қолданады, адвокаттардың,

психологтардың, дағдарыс орталығы қызметкерлерінің пікірлерін қамтиды. Материалдар әлеуметтік әңгімелер түрінде құрастырылған, бұл олардың эмпатикалық әсер ету әлеуетін арттырады және аудиторияның мәселені жақсырақ түсінуіне ықпал етеді. Сонымен қатар, бірқатар жарияланымдарда көрнекі түсініктемелер – инфографика, оқиғалардың хронологиясы, мәтінді функционалды және практикалық ететін бөлектелген кеңестер бар. Көрнекі мысалдар:

– Egemen.kz: «Тұрмыстық зорлықтың алдын алу – басты мақсат» мақаласы қазақстан Республикасы Ішкі істер Министрлігінің пресс-релизінің қысқаша мазмұны болып табылады, стилі құрғақ, тікелей сөйлеуі жоқ және нақты жағдайлары көрсетілмеген.

– Informburo.kz: «Ол көршісі араласқанға дейін үш жыл бойы ұрып-соққан» материалы бір әйелдің әңгімесі ретінде құрылымдалған, адвокаттың түсініктемесі, заң туралы ескертуі және «зорлық-зомбылық жағдайында не істеу керек» көрнекі блогы бар.

Мазмұнды әзірлеу тереңдігін қарастыру кезінде аналитикалық элементтер мен сараптамалық қорытындыларды қамтитын материалдардың үлесіне де баға берілді.

Төмендегі 2.10-кестеде мазмұн сапасының көрсеткіштері бойынша екі порталдың салыстырмалы нәтижелері берілген.

Кесте 2.10 Мазмұн сапасының көрсеткіштері бойынша салыстырмалы талдау

Критерийлер	Egemen.kz	Informburo.kz
Сараптамалық пікірдің болуы	3 (12,5%)	24 (67%)
Жәбірленуші тарихының берілуі	1 (4%)	18 (50%)
Мәселенің кең әлеуметтік контекстте қаралуы	2 (8%)	22 (61%)

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Бұл сандар мынаны көрсетеді Egemen.kz негізінен нақты және институционалды ақпаратты әлеуметтік тереңдіксіз көбейтеді. Әзірге Informburo.kz қатысушылық журналистика қағидаттарына сәйкес келетін даралау, түсіндіру және эмоционалды тарту стратегияларын дәйекті түрде қолданады (Deuze, 2005). Осылайша, жарияланымдардың форматы мен құрылымы редакциялық тәсілдердің түбегейлі айырмашылығын көрсетеді.

Egemen.kz қуат вертикалына бағытталған ресми таратқыш ретінде әрекет етеді, ал Informburo.kz оқырманға фактілерді ғана емес, сонымен қатар интерпретацияны, эмпатияны және ықтимал шешімді ұсына отырып, проблема мен қоғам арасындағы делдал ретінде әрекет етеді.

Жарияланымдардың көрнекі элементтері – мысалы, фотосуреттер, инфографика және бейнематериалдар – аудиторияны эмоционалды түрде

тартуда, әсіресе нәзік әлеуметтік тақырыптарды, соның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылықты қамтуда шешуші рөл атқарады. Көрнекілік мәтінді қабылдауды күшейтіп қана қоймайды, сонымен қатар бейнелер арқылы тұрақты баяндаудың қалыптасуына ықпал етеді.

Энтманның (1993) пікірінше, көрнекі кадрлар оқырманның танымдық құрылымына ауызша құрылымдарға қарағанда тезірек және тереңірек ене алады. 60 жарияланымды талдау (Egemen.kz — 24; Informburo.kz — 36) материалдарды көрнекі сүйемелдеу тәсілінде айтарлықтай айырмашылықтарды көрсетті.

Informburo.kz көрнекі қанықтылықтың жоғары деңгейін көрсетеді. Жарияланымдардың 3/4-ден астамына көбінесе эмоционалды зарядталған суреттері бар фотосуреттер кіреді: зардап шеккендердің бет-әлпеті (анонимді), дағдарыс орталықтарынан түсірілген кадрлар, ҰЕҰ-ның қатысуымен болған оқиғалар. Инфографика зорлық-зомбылық статистикасын немесе көмек сұрауларының құрылымын түсіндіру үшін жиі қолданылады. Материалдар беттерінде орналастырылған немесе youtube арқылы біріктірілген бейне үзінділері қатысудың әсерін күшейтеді.

Egemen.kz, керісінше, негізінен мәтіндерді визуалды сүйемелдеусіз немесе мазмұнымен тікелей байланысты емес стандартты баннерлермен жариялайды. Кейде Ішкі істер министрлігінің брифингтерінен немесе мұрағаттық суреттерден эмоционалды реакция тудырмайтын фотосуреттер пайда болады.

Көрнекі қатысу мысалдары:

– Informburo.kz: «Зорлық-зомбылық карантиндегі отбасыларды қалай бұзады» мақаласында қараңғы бөлмедегі әйелдің үлкен портреті, 2020-2021 жылдарға арналған сұраныстардың динамикасы туралы инфографика қоса берілген. және адвокатпен бейне сұхбаты бар кірістіру.

– Egemen.kz: «Құқық қорғау органдарының міндеті – алдыналу» материалы қарапайым мәтінмен, Ішкі істер министрлігі ғимаратының мұрағаттық бейнесімен және сайт логотипімен сүйемелденіп, инфографикасыз және құрбан болғандардың фотосуреттерінсіз жасалған.

Төмендегі 2.11-кестеде визуалды контент түрлерінің (фото, инфографика және т.б.) қолданылу жиілігі көрсетілген.

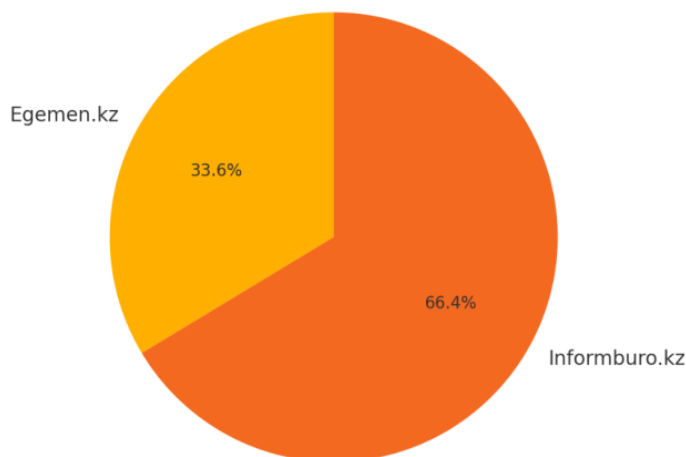
Кесте 2.11 Визуалды контент түрлерінің қолданылу жиілігі

Визуалды контент түрі	Egemen.kz (n=24)	Informburo.kz (n=36)
Фотосуреттер	4 (16,7%)	28 (77,8%)
Инфографика	1 (4,2%)	10 (27,8%)
Бейнематериалдар	0 (0%)	6 (16,7%)
Визуалсыз жарияланымдар	19 (79,1%)	4 (11,1%)

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Төмендегі 2.5-суретте визуалды контенттің порталдар арасындағы пайыздық үлесі ұсынылған.

Сурет 2.5 Платформалар бойынша визуалды контент үлесі (%)

Дереккөз: сурет автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Көрнекі стратегиясы Informburo.kz көрнекі бейнелер әлеуметтік жұмылдырудың бір бөлігі болып табылатын эмоционалды қатысушылық журналистика принциптеріне сәйкес келеді. Мұндай презентация эмпатияны арттырады, қатысуды тереңдетеді және «жәбірленушілерге көмек көрсету жүйесі» визуалды кадрларын қолдайды. Өзірге Egemen.kz мазмұны бейтарап, иеліктен шығарылған және ақпараттық «стерильді» түрде ұсынылатын институционалды шектеулі көрнекілікті көрсетеді. Бұл аудиторияға әсер ету әлеуетін төмендетеді және әлеуметтік белсенді реакцияның қалыптасуын қиындатады.

Аудиторияны тарту — бұл сандық ортадағы медиа-контенттің тиімділігінің маңызды көрсеткіші. Пайдаланушы ақпаратты пассивті түрде тұтынып қана қоймай, оған белсенді түрде жауап беретін жағдайларда (ұнатулар, пікірлер, репосттар арқылы) қатысуды талдау тақырыптың әлеуметтік маңыздылығын және қоғамның эмоционалдық реакциясын бағалауға мүмкіндік береді.

Бұл әсіресе эмпатияны, сыни тұрғыдан ойлауды және қоғамның қатысуын қажет ететін тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын қозғағанда өзекті (Paracharissi, 2015). Талдау 36% жүргізілді Informburo.kz жарияланымдар 2020 жылдың Наурызы мен 2021 жылдың желтоқсаны аралығында жарық көрді. Оның 28-і сайтта түсініктеме беру мүмкіндігімен орналастырылды және аудиторияның реакциясы туралы статистика сақталатын редакциялық Facebook аккаунтында қайталанды.

Орташа көрсеткіштер:

- Ұнатулар: бір басылымға ~420
- Пікірлер: ~65

– Репосттар (Facebook - те): ~22

Бейне немесе визуалды-эмоционалды суреттермен сүйемелденетін жарияланымдар орта есеппен 35-40%-ға көп жауап алды.

Басылымдардың 86% - ында оқырмандардың пікірлері болды, олар:

– зардап шеккендерге қолдау білдірді;

– құқық қорғау органдарының жұмысын сынға алды;

– талқыланған жүйелік проблемалар (баспананың болмауы, шағымданудан қорқу).

Бұл бұқаралық ақпарат құралдары мен азаматтық қоғам арасындағы диалогтың өміршеңдігін көрсетеді, онда бұқаралық ақпарат құралдары тек реле ретінде ғана емес, сонымен қатар делдал ретінде де әрекет етіп, қоғамдық пікірді қоздырады.

Төмендегі 2.12-кестеде жарияланымның тоналдылығына қарай оқырмандардың белсенділік деңгейі салыстырмалы түрде берілген.

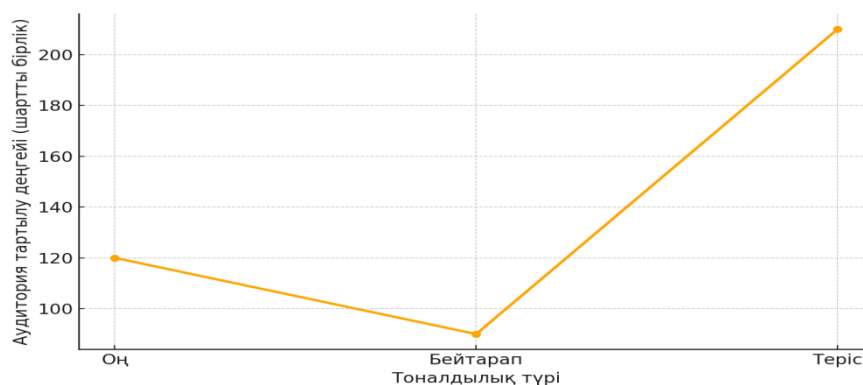
Кесте 2.12 Жарияланым тоналдығына байланысты аудитория белсенділігінің салыстырмалы талдауы

Жарияланымның реңкі	Орташа лайк саны	Орташа пікір саны	Орташа репост саны
Позитивті	510	72	28
Бейтарап	370	54	19
Негативті	285	38	12

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Төмендегі 2.6-суретте мақалалардың тоналдылығына байланысты оқырман тартылымының деңгейі көрсетілген.

Сурет 2.6 Тоналдылыққа байланысты тартылу деңгейі

Дереккөз: сурет автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Талдау көрсеткендей, ең үлкен жауап зорлық-зомбылықты жеңу, сәтті көмек көрсету жағдайлары және мамандардың пікірлері туралы әңгімелейтін оң презентациядан туындайды. Бұл аудитория мәселенің сипаттамасын ғана емес, сонымен бірге үмітті, шешімді және одан шығудың жолын сұрайтынын көрсетеді.

Сонымен қатар, бейтарап және әсіресе жағымсыз жарияланымдар белсенділіктің төмендеуіне әкеледі, бұл эмоционалды шамадан тыс жүктемеден немесе эмпатия мүмкіндігінің болмауынан болуы мүмкін. Бұл цифрлық кеңістіктегі позитивті эмпатия теориясының тұжырымдарын растайды (Suler, 2016). Қатысу көрсеткіштері мынаны көрсетеді – Informburo.kz тақырыпты белсенді түрде қамтып қана қоймай, сонымен қатар аудиториядан айтарлықтай кері байланыс ала отырып, оны қоғамдық санаға сәтті жеткізеді. Эмоционалды түрде жасалған жарияланымдар, зардап шеккендердің әңгімелері, көрнекі элементтері, практикалық пайдалылығы (байланыстар, кеңестер, сілтемелер) бұқаралық ақпарат құралдарында ұсынудың тиімділігін едәуір арттырады және оқырмандардың тұрақты реакциясын қалыптастырады.

Осылайша, Informburo.kz тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы дискурсты ұжымдық назар аударуды қажет ететін жүйелік проблема ретінде қалыпқа келтіруге ықпал ететін ақпараттық қана емес, сонымен қатар әлеуметтік-терапиялық функцияны да орындайды.

Екі негізгі медиа платформаның ақпараттық тәсілдерін салыстыру — Informburo.kz және Egemen.kz — тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын ұсыну стилінде ғана емес, сонымен қатар қамту тереңдігінде, жұртшылықтың назарын аудару дәрежесінде және тұрақты әлеуметтік сезімталдықты қалыптастыру қабілетінде де түбегейлі айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік береді.

Мазмұны Informburo.kz эмоционалды бай, баяндау жағынан алуан түрлі және әлеуметтік жағынан белсенді деп сипаттауға болады. Журналистер жәбірленушілердің жеке әңгімелерін белсенді қолданады, құқық қорғаушылардың, заңгерлер мен психологтардың пікірлерін қамтиды. Жарияланымдар көрнекі түрде жасалған: фотосуреттер, инфографика және бейнематериалдар негізгі ақпаратпен бірге жүреді, бұл қабылдауды күшейтеді және оқырманның эмпатиясын қалыптастырады. Платформа сонымен қатар көмек құралдарын (дағдарыс орталықтарына сілтемелер, сенім телефондары) біріктіреді, осылайша қарапайым ақпарат көзінен әлеуметтік жұмылдыру құралына айналады. Керісінше, тақырыптың презентациясы Egemen.kz формальдылықпен, институционалдық риторикамен және дереккөздердің шектеулі өзгергіштігімен сипатталады. Көп жағдайда әңгіме мемлекеттік қызметкерлердің ресми баяндамаларын, пресс-релиздерін және сөйлеген сөздерін қайта жариялау туралы болып отыр.

Төмендегі 2.13-кестеде негізгі мазмұндық және әдістемелік критерийлер бойынша екі порталдың салыстырмалы сипаттамасы көрсетілген.

Кесте 2.13 Негізгі критерийлер бойынша Egemen.kz және Informburo.kz порталдарының салыстырмалы талдауы

Критерийлер	Informburo.kz	Egemen.kz
Жарияланымның реңкі	Позитивті және сындарлы реңк басым	Көбіне бейтарап реңк
Материал форматтары	Нарративтік оқиғалар, сұхбаттар, репортаждар	Пресс-релиздер, ресми есептер
Ақпарат көздері	Әртүрлі: жәбірленушілер, ҮЕҰ, заңгерлер	Негізінен – ИМ және ресми тұлғалар
Визуалды контент	Фотосуреттер, инфографика, бейнематериалдар	Дерлік қолданылмайды
Кері байланыс және тартылым	Белсенді: пікірлер, репосттар, оқырманмен диалог	Жоқ немесе іске аспаған

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі терең әлеуметтік және эмоционалды сезімтал тақырып бола отырып, бұқаралық ақпарат құралдарының икемділігін, мультимодалдылығын және этикалық жауапкершілігін талап етеді. Бұл қасиеттер көбінесе тәуелсіз платформада жүзеге асырылады Informburo.kz.

Аталған жарияланымдарда қолданылған негізгі фреймдер қандай және олар тұрмыстық зорлық-зомбылықты қандай әлеуметтік контексте сипаттады (мысалы, отбасылық жанжал ретінде ме, әлде қоғамдық мәселе ретінде ме)?

Egemen.kz және Informburo.kz порталдар тұрмыстық зорлық-зомбылықты әлеуметтік проблема ретінде қабылдауға әсер етті, кадрлық талдау әдістемесі таңдалды. Бұл әдіс әсіресе бұқаралық ақпарат құралдары ақпаратты құрылымдайтын, мәселенің жекелеген аспектілеріне назар аударатын және сол арқылы қоғамдық қабылдау мен күн тәртібіне әсер ететін интерпретациялық стратегияларды анықтауда тиімді.

Энтманның (1993) пікірінше, кадр – бұл оқиғаның жекелеген элементтерін «ерекшелейтін», «жақсартатын» немесе керісінше «жасыратын» ақпаратты ұсынудың нақты схемасы. Қандай аспектілер маңызды болып табылады (мысалы, жәбірленуші, мемлекеттің әрекетсіздігі немесе мәдени стереотиптер) қоғамның мәселені қалай түсінетінін, эмоционалды түрде қабылдайтынын және бағалайтынын анықтайды.

Осылайша, кадрлық талдау тақырыптың бар-жоғын ғана емес, оның медиа дискурста қаншалықты терең және қандай мағынада ұсынылғанын бағалауға мүмкіндік береді. Тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы аясында түсіну маңызды:

– Бұл жеке отбасылық оқиға ретінде немесе жүйелі әлеуметтік проблема ретінде ұсыныла ма?

– Институционалдық әрекет ету шаралары (полиция, дағдарыс орталықтары) қамтылған ба, әлде жеке оқиғаларға назар аударылады ма?

– Алдын алу мен қолдауға баса назар аударыла ма, әлде жарияланымдар бұл факт туралы хабарлаумен шектеле ме?

Кадрлық талдаудың объектісі пандемия жағдайындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбына сәйкес келетін 60 жарияланым болды:

– Egemen.kz – 24 материал

– Informburo.kz – 36 материал

Талдау келесі негізгі негіздер бойынша жүргізілді:

1. «Мемлекеттік жауапкершілік» және «Жәбірленушінің кінәсі» – іс-әрекеттің субъектісі ретінде кім тағайындалады?

2. «Отбасылық жанжал» және «Жүйелік проблема» – даралау немесе институционализация?

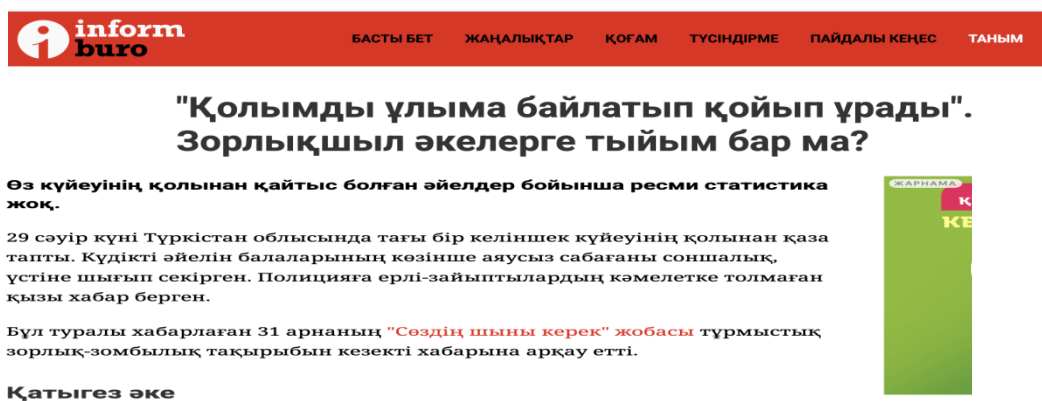
3. «Ресми жауап» және «Адам оқиғасы» – репортаж арқылы немесе оқиға арқылы ұсыну?

4. Сонымен қатар, лингвистикалық және визуалды кадр маркерлері қарастырылды – драматизация, эмоционалды тіл, көрнекі бейнелер, мақала атаулары.

Осылайша, кадрлық талдау әдісі мәселенің тек жарияланымдар беттерінде тақырыптық болуын ғана емес, сонымен қатар оның ұсынылу сапасын — білім беру, алдын алу немесе, керісінше, қалыпқа келтіру факторы ретінде анықтауға мүмкіндік береді.

Төмендегі 2.7-суретте Informburo.kz порталынан алынған мақаланың мысалы келтірілген.

Сурет 2.7 Informburo.kz мақаласы

The image shows a screenshot of a news article from the Informburo.kz website. The header is red with the Informburo logo and navigation links: БАСТЫ БЕТ, ЖАҢАЛЫҚТАР, ҚОҒАМ, ТҮСІНДІРМЕ, ПАЙДАЛЫ КЕҢЕС, ТАНЫМ. The article title is "Қолымды ұлыма байлатып қойып ұрады". Зорлықшыл әкелерге тыйым бар ма?". The text of the article discusses statistics on domestic violence against women in the Turganistan region. A small thumbnail image of the article is visible on the right side of the screenshot.

Дереккөз: <https://twi.kz/4FDa>, қарау күні: 05.04.2025

Кадрлық талдау порталдардың Egemen.kz және Informburo.kz тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын түсіндіруде түбегейлі әртүрлі тәсілдерді қолданыңыз. Төменде медиа-өкілдіктегі айырмашылықтарды құрылымдауға мүмкіндік беретін үш негізгі дихотомия келтірілген:

1. «Жәбірленушінің кінәсі» және «Мемлекеттік жауапкершілік»:

— Egemen.kz бірқатар материалдарда жәбірленушілердің моральдық ерекшеліктеріне назар аударылады (шыдамсыздық, отбасына деген «құрметсіздік»), бұл ішінара жәбірленушіні кінәлауға назар аударады.

— Informburo.kz, керісінше, жәбірленушіні қолдауды қажет ететін осал тұлға ретінде көрсетеді және мәселені шешу жауапкершілігін мекемелерге жүктейді: Ішкі істер Министрлігі, дағдарыс орталықтары, жергілікті әкімдіктер.

2. «Отбасылық жанжал» және «Жүйелік проблема»:

— Жылы Egemen.kz тұрмыстық зорлық-зомбылықты көбінесе ішкі жанжалдар деп атайды, бұл қоғамдық араласуды қажет етпейтін жеке, «тұрмыстық» қақтығыстың бейнесін жасайды.

— Informburo.kz зорлық-зомбылықты жұмыс істемейтін заңдармен, баспаналардың болмауымен және алдын алудың болмауымен байланысты құрылымдық проблема ретінде тұжырымдайды.

3. «Ресми жауап» және «Адам әңгімелері»:

— Egemen.kz баяндамаларға назар аударады: «іс-шара өткізілді», «шаралар қабылданды», нақты адамдардың тағдырын ашпай.

— Informburo.kz жеке есімдері (келісімімен), дәйексөздері және көрнекі мәліметтері бар адам оқиғаларын баяндайды. Бұл эмпатияның әсерін күшейтеді және мәселені қоғамдық талқылауды қалыпқа келтіреді.

Төмендегі 2.14-кестеде платформаларда қолданылған фрейм-дихотомиялар жиілігі берілген.

Кесте 2.14 Платформалар бойынша негізгі фрейм-дихотомиялардың жиілігі

Фрейм-дихотомиялар	Egemen.kz (n=24)	Informburo.kz (n=36)
«Жәбірленушінің кінәсі»	6 (25%)	2 (5%)
«Мемлекеттің жауапкершілігі»	8 (33%)	28 (78%)
«Отбасылық жанжал»	15 (62%)	6 (17%)
«Жүйелі проблема»	4 (17%)	26 (72%)
«Ресми әрекет»	20 (83%)	10 (28%)
«Адам тағдыры арқылы беру»	2 (8%)	24 (67%)

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Төмендегі 2.8-суретте Egemen.kz мақаласындағы ресми статистикаға негізделген контент көрсетілген.

Сурет 2.8 Egemen.kz мақаласынан – тек ресми статистика

EGEMEN QAZAQSTAN Егемен Қазақстан газеті бойынша іздеу

Жаңалық Мақала Фото Инфографика Видео PDF

Жазылу

қазақша

Қоғам • 06 Сәуір, 2020

БҰҰ: Тұрмыстық зорлық-зомбылық еселеп артты

351 рет көрсетілді 1 млн оқу үшін

БҰҰ Бас хатшысы Антониу Гутерриш COVID-19 індетінің таралуын тоқтату үшін көптеген елде енгізілген карантин шаралары кезінде тұрмыстық зорлық-зомбылық көрсеткіші еселеп артқанын мәлімдеді.

Орынбек ӨТЕМҰРАТ

Сіздің жаңалықтар

Бірлескен оқыту курсы басталады
Қоғам • Бүгін, 09:40

Алматының әлеуетін арттыратын жобалар
Әңгірлес • Бүгін, 09:30

«Семей шекара шебі» күзеттеді
Әңгірлес • Бүгін, 09:25

Жаңадан қаласының халқы сапалы су тұтынатын болады
Аймақтар • Бүгін, 09:25

Биыл тоғыз «Жайлы мектеп» ашалады
Аймақтар • Бүгін, 09:20

«Талдықорған – Ушарал» газ құбырының жөлігі бойын салу аяқталды
Экономика • Бүгін, 09:15

Дереккөз: <https://twi.kz/7KbTz>, қарау күні: 05.04.2025

Интерпретациясы бар басылымдардың мысалдары:

1. Egemen.kz, мақала: «Қоғамдық тұрақ – жандаудан басталады»
 - Мақала жалпы шолу ретінде жасалған, онда: «жастардың минезі м шыдамсыздығы-басты себептерінің бірі» деп жазылған.
 - Жақтау: «жәбірленушінің кінәсі» + «отбасылық жанжал»
 - Түсіндіру: жауапкершілік институттардан жеке мінез-құлыққа ауысады.
2. Informburo.kz, мақала: «ол қоңырау шала алатынын білмеді – және 4 жыл бойы азап шекті»:
 - Баяндау жәбірленушінің көзқарасы бойынша баяндалады, дағдарыс орталығының түсініктемелерін, статистиканы және көмек сұраған байланыстарды қамтиды.
 - Кадр: «адамзат тарихы» + «мемлекеттік жауапкершілік» + «жүйелік проблема»
 - Түсіндіру: мәселе құрылымдық түрде ұсынылған және жүйелік шешімдерді қажет етеді.
3. Egemen.kz. материал: «Ресей Федерациясының Ішкі Істер Министрі аймақтағы жағдай туралы брифинг дайындады»:
 - Іс-шара туралы есеп Ішкі істер министрлігі өкілінің дәйексөзімен және қысқаша статистикамен ұсынылған.
 - Жақтау: «ресми жауап»
 - Түсіндіру: эмоционалды қатысусыз және жеке әңгімелерсіз формальды тәсіл.

Негізгі қатысушылардың – жәбірленуші мен агрессордың өкілдігі кадрлық талдаудың маңызды бөлігі болып табылады, өйткені бұқаралық ақпарат құралдары қақтығыстың моральдық құрылымын қоғамдық қабылдауды тілдік, көрнекі кодтар мен грамматикалық құрылымдар арқылы қалыптастырады. Зерттеулер көрсеткендей (Berns, 2001; Meyers, 2010), жәбірленуші мен қылмыскерді сипаттау тәсілі эмпатияның қалыптасуына, қауіптің көзін анықтауға және қоғамның жұмылдыруға дайындығына әсер етеді. Жәбірленушінің бейнесі Egemen.kz порталында құрбандар, әдетте, пассивті дауыспен конструкциялар арқылы пассивті түрде бейнеленеді, ал көбінесе жасырын түрде — «әйел адам», «жас келіншек». Басты назар агенттікке емес, азапқа аударылады: жәбірленуші көмекке мұқтаж, бірақ өз бетінше әрекет етпейді. Мұндай сипаттамалар жәбірленушіні белсенді әлеуметтік контекстен шығарып, дәрменсіздік шеңберін күшейтеді.

Төмендегі 2.15-кестеде Egemen.kz және Informburo.kz порталдарындағы фреймдік репрезентация элементтері салыстырылған.

Кесте 2.15 Egemen.kz және Informburo.kz порталдарындағы фреймдік репрезентация элементтерінің салыстырмалы талдауы

Элементтер	Egemen.kz	Informburo.kz
Грамматикалық құрылым	Етіс формасы, бейтарап және тұлғасыз баяндау	Бастауыштық етіс, жәбірленуші субъект ретінде көрінеді
Лексика	Ресми, шеттетілген	Эмпатиялық, сипаттаушы
Жәбірленуші бейнесі	Пассивті, аты-жөні көрсетілмеген	Белсенді, нақты есіммен және әрекеттермен
Зорлық көрсетуші бейнесі	Бейтарап, көбіне аталмайды	Жекелендірілген, мотивтері мен контексті берілген
Иллюстрациялар	Жоқ немесе бейтарап	Фотосуреттер, инфографика, визуалды нарратив

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Informburo.kz порталында керісінше, жәбірленушінің бейнесі жиі белсенді болады. Әйелге аты-жөні (немесе инициалдары), оның қадамдары сипатталған: «орталыққа жүгінді», «арыз жазды», «балаларымен бірге үйден кетті». Оның ерік-жігеріне, жағдайды қорғауға және бақылауды қалпына келтіруге деген

ұмтылысына баса назар аударылады. Бұл «саналы және белсенді тұлға» моделінің қалыптасуына ықпал етеді, бұл әсіресе алдын-алу үшін, оның ішінде қауіпті оқырмандар арасында өте маңызды. Egemen.kz көбінесе агрессордың кейпіне еруге жүгінеді. Келесі құрылыстар қолданылады: «отбасы ишіндегі жанжалдан ұлы», «жаракат алды», «тартымды бұзушы ер азамат». Тұлға, мотивация, тарих туралы мәліметтер жоқ. Бұл зорлаушының бейнесін өшіріп, оны зорлық-зомбылықтың абстрактілі құрылымында фондық тұлға ретінде қалдырады. Informburo.kz, керісінше, агрессорды даралайды. Жасы, әлеуметтік жағдайы, кейде зорлық-зомбылықтың бұрынғы тәжірибесі, алкогольге тәуелділік, құқықтық салдары туралы айтылады. Мысалы: «бұрын кісі өлтіремін деп қорқытқаны үшін сотталған 35 жастағы ер адам әйелін баласының көзінше тағы да ұрып-соққан» – мұндай презентация саналы реакцияны қалыптастырады, араласуды қажет ететін әлеуметтік қауіп сезімін арттырады.

Тілдің эмоционалды бояуы-бұқаралық ақпарат құралдары тек ақпарат беріп қана қоймай, сонымен бірге әлеуметтік шындықты қабылдауды бағыттауының негізгі механизмдердің бірі. Эпитеттерді, модальді конструкцияларды және бағалау лексемаларын қолдану эмпатикалық реакцияны күшейтуге немесе бейтараптандыруға көмектеседі (Bednarek, 2014). Жарияланымдарды талдау кезінде Egemen.kz және Informburo.kz, лингвистикалық жақтау стратегияларында айтарлықтай айырмашылықтар анықталды. Egemen.kz негізінен субъективті бағалаудан аулақ бола отырып, бейтарап модальділікті қолданады. Constructions such as: «оқуға орын алған», «шара қабылдары», «тергеу жүректерінде» predominate. Эпитеттер дерлік жоқ, эмоционалды маркерлер минималды. Төмендегі 2.9-суретте Informburo.kz мақаласынан сарапшы пікірі бар үзінді ұсынылған.

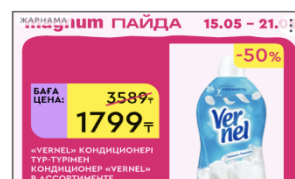
Сурет 2.9 Informburo.kz мақаласынан сарапшы пікірі бар үзінді

Қазақстанда әйелдердің 69 пайызы жыныстық бопса зорлауға жетелейді деп санайды

🕒 25 қараша 2021, 11:08 ✉ Авторға хат жазу 🌐 قزاقشا 🌐 Qaz

Респонденттердің 24 пайызы жыныстық бопсаға назар аудармаса, салдары қиын болатынын айтады.

Қазақстандық әйелдердің көбі жыныстық бопса зорлауға жетелейді деген пікірде. Ал қазақстандық әйелдердің тек 11%-ы жыныстық бопсаның мұндай ауыр салдары болмайтынына сенеді. MediaNet халықаралық журналистика орталығы CFLI (Canada Fund for Local Initiatives) қолдауымен «Респонденттердің 24 пайызы жыныстық бопсаға назар аудармаса, салдары қиын болатынын айтады» тақырыптағы зерттеу нәтижелерін жариялады.

Дереккөз: <https://twi.kz/QNv8>, қарау күні: 05.04.2025

Мұндай презентация ресми стильге сәйкес келеді, бірақ тақырыптың десенсибилизациясына ықпал етеді. Informburo.kz, керісінше, бағалау және эмоционалды лексиканы белсенді қолданады:

– эпитеттер туралы: «қорланған», «қатты соққыға жығылған», «қамалған күйеуден қашып шыққан»,

– метафоралар туралы: «көз жасын жасыра алмады», «балалардың алдында тозаққа айналған өмір»,

– модальді конструкциялар туралы: «мәжбүр болды», «еш көмек ала алмада», «тығырыққа тірелді».

Бұл лингвистикалық элементтер аудиторияның эмоционалды қатысуын арттырады, эмпатияға ықпал етеді және гуманистік бағытты қалыптастырады.

Төмендегі 2.16-кестеде жарияланымдарда кездесетін бағалауыш маркерлердің жиілігі сипатталған.

Кесте 2.16 Материалдардағы бағалауыш маркерлердің жиілігі

Бағалау түрі	Egemen.kz (n=24)	Informburo.kz (n=36)
Позитивті (қолдау, шешім көрсету)	3 (12,5%)	18 (50%)
Негативті (зорлықты айыптау)	5 (20,8%)	26 (72%)
Бейтарапф	16 (66,7%)	8 (22%)

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Informburo.kz зорлық-зомбылықты айыптауды да, құрбандарды қолдауды да білдіретін бағалау құрылымдарын нақты қолданады. Бұл проблеманы эмоционалды әлеуметтендіруге бағытталған стратегияларға сәйкес келеді (Chouliaraki, 2006). Egemen.kz, керісінше, эмоционалды әсерді төмендететін және қалыпқа келтіру әсерін тудыруы мүмкін бейтарап риториканы сақтайды.

Эмоционалды бояудың жоғары деңгейі бар басылымдар Informburo.kz (мысалы, жәбірленушілердің дәйексөздері, көрнекі драма және белсенді етістіктері бар мақалалар) оқырмандардың белсенділігін арттырады — бұл пікірлер, реакциялар және репосттар санынан көрінеді. Бұл тәсіл стереотиптерді деконструкциялауға, эмпатияны қалыптастыруға және тақырыпты ұлттық мәселе ретінде қайта қарастыруға көмектеседі. Жарияланымдар Egemen.kz, керісінше, жәбірленуші әрең сөйлейтін, ал мәтінде бюрократиялық репортаждар жаңғыртылатын стилінде ұсынылған.

Бұл аудиторияның аффективті қатысу деңгейін төмендетеді және соның салдарынан әлеуметтік әрекетке деген ынтаны шектейді. Баяндау – бұл жай ғана оқиғалар тізбегі емес, оларды құрылымдау және түсіндіру тәсілі, бұл аудиторияның мәселені қалай түсінетініне және бастан кешіретініне әсер етеді. Тұрмыстық зорлық-зомбылықты жариялау контекстінде медиа баяндау ақпараттық және эмоционалдық құндылық функциясын орындайды (Bamberg, 2020; Chouliaraki, 2006).

Жарияланымдарды салыстырмалы талдау Egemen.kz және Informburo.kz бір әлеуметтік құбылыстың тұсаукесерінде түбегейлі әртүрлі баяндау үлгілері

ашылды. Egemen.kz платформасы драматургияны ашпай-ақ, биліктің іс-әрекетіне назар аудара отырып, ресми, хронологиялық бейтарап стильді қолданады. Мысалы:

– Әдеттегі тақырып: «елдегі жағдай – бұл елдегі адамдардың санын көбейту».

– Мазмұны: министрлікті көрсететін пресс-релиз, тоқсандағы статистика, «елдегі жағдай – бұл елдегі адамдардың санын көбейту» деген тіркес.

– Фокус: адам емес, шешім; тағдыр емес, сандар

Бұл тәсіл хроника құрылымын – баяндау түйіндерінен (қақтығыс, шарықтау шегі, денуация) айырылған сызықтық сипаттаманы жасайды.

Informburo.kz. айқын эмоционалды элементтері бар және сюжеттік драматургияға тән құрылымы бар баяндау журналистикасын байқауға болады:

– Әдеттегі тақырып: «ол есікті ішінен жауып, үш күн бойы сыртқа шығармады».

– Мазмұны: жәбірленушінің көзқарасы бойынша баяндау, оқиғаның егжей-тегжейлері, бұрылыс нүктесі (көршісі полиция шақырған), салдары (орталыққа орналастырылған, сотқа арыз)

– Фокус: трансформация – дәрменсіздіктен қарсылыққа дейін.

Төмендегі 2.17-кестеде Egemen.kz порталындағы фреймдік элементтердің қолданылу жиілігі көрсетілген.

Кесте 2.17 Хроникалық баяндау мен тұлғалық нарратив тәсілдерінің салыстырмасы

Критерийлер	Egemen.kz	Informburo.kz
Мәтін құрылымы	Сызықтық, есептік	Нарративтік, драмалық
Акцент	Мекеме мен қабылданған шараларға	Жәбірленуші мен оның жеке тарихына
Қақтығыстың көрінісі	Жоқ	Сюжеттің негізгі бөлігі
Шешім	Билік өкілдерінің әрекеттерімен аяқталады	Жеке тұлғаның қалпына келуі, көмек көрсетілуі
Эмоционалды тартылым	Төмен	Жоғары

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Мақала оқырманды тәжірибе мен сәйкестендіруге тарта отырып, күрес пен шығу тарихы ретінде құрылымдалған. Медиа мәтіндегі жақтау тек ауызша

мазмұн арқылы ғана емес, сонымен қатар басылымды қабылдаудың негізгі «кіру нүктелері» болып табылатын көрнекі кескіндер мен тақырыптар арқылы да жүзеге асырылады (Kress & van Leeuwen, 2006; Entman, 1993). Олар интерпретацияның мәнмәтінін белгілейді, эмоционалды реакцияны қалыптастырады және негізгі мәтінді оқымас бұрын да оқырман назарын аударады. Бұл талдауда тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбына арналған 60 жарияланымның көрнекі және тақырыптық кадрлары қарастырылды.

Egemen.kz негізінен мәтіннің шеңберін эмоционалды түрде күшейтпейтін және иеліктен шығару әсерін тудырмайтын стандартты баннерлерді (логотиптер, ғимараттардың дерексіз фотосуреттері, мұрағаттық кадрлар) пайдаланады.

24 жарияланымның 21-ін Egemen.kz. суреттер зорлық-зомбылық проблемасымен тікелей байланысты емес және 14 жағдайда оларға Ішкі істер Министрлігінің немесе әкімдіктердің ресми эмблемасы ілінген. Мұндай көрнекіліктер институционалды құрылымды нығайтады, бірақ проблеманы жеке қабылдауды әлсіретеді.

Informburo.kz, керісінше, эмоционалды бейнелерді белсенді қолданады: әйелдердің бет-әлпеті (қараңғыланған), бос дәліздер, жабық есіктер, балалармен көріністер. 36 жағдайдың 27-сінде көрнекіліктер мәтіндік кадрмен үйлесіп, жәбірленушінің әңгімесін, драмасын және әлеуметтік мазасыздық сезімін күшейтті.

1-мысал:

– Egemen.kz: «зорлық-зомбылықтың алдын алудың маңыздылығы-адамдарға көмектесу» мақаласына иллюстрация-полиция бөлімінің ғимараты.

– Көрнекі кадр: ресми, бейтарап

– Мәтіндік жақтау: зорлық-зомбылықтың алдын алу да ресми болып табылады

– Кадрлар дәйекті, бірақ эмпатияны арттырмайды

– Informburo.kz: «Ол қашыпшығыпп, балалармен бірге далада қалды» мақаласына иллюстрация – бос автобустың фонында баласын қолында ұстап тұрған әйелдің ақ-қара суреті.

– Көрнекі кадр: оқшаулану, қорқыныш.

– Мәтіндік жақтау: қашу және үмітсіздік.

– Кадрлар синергетикалық, драманы күшейтеді.

– Egemen.kz эмоционалды немесе бағалау жүктемесінсіз бейтарап, құрғақ формулаларды қолданады.

Мысалға:

– «Әйел адам тұрмыстық зорлықтан зардапшы»

– «Алматыда отбасы ішіндегі дау бойынша шара қабылданды»

– Бұл тақырыптар мәселені жанашырлық пен реніш тудырмай, жеке эпизод ретінде көрсетеді.

– Informburo.kz, керісінше, баяндау және бағалау функциясы бар тақырыптарды қолданады:

– «Ол үндемеді – өйткені қорқатын».

–«Жыл сайынғы қылмыстық қудалауға шыдаған әйел акыры полицияға барды».

Бұл тақырыптар жәбірленушіні белсенді қатысушы ретінде көрсете отырып, эмоционалды және драмалық зарядты көтереді.

Төмендегі 2.18-кестеде Informburo.kz порталындағы фреймдік тәсілдердің таралу жиілігі ұсынылған.

Кесте 2.18 Жарияланым тақырыптарының салыстырмалы фреймдік талдауы

Платформа	Тақырып	Фрейм түрі
Egemen.kz	«Құқық қорғау органдары отбасылық жанжал бойынша шара қабылдады»	Ресми, бейтарап
Informburo.kz	«Ол күйеуінен қашып, баласымен түнде далада қалды»	Драматизация, жанашырлық

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

3-мысал: көрнекі + тақырып

– Informburo.kz мақала: «Жыламауға тырыстым, бірақ балалар қорғаны» + фото: көйлекті ұстаған әйел қолдары;

– Көрнекі және тақырыптық кадрлар бір эмоцияға біріктіріледі – осалдық, қорқыныш, көмекке деген қажеттілік.

Egemen.kz тұрмыстық зорлық – зомбылықты институционалдық форматта бейнелейді-көрнекіліктер мен тақырыптар драматизациясыз және эмпатиясыз есеп беру міндетіне бағынады. Informburo.kz мәселені іс-әрекетті қажет ететін әлеуметтік жарақат ретінде қабылдауды күшейтетін күшті визуалды және тақырыптық кадрларды құрастырады. Бұл мазмұнды білім беру және алдын алу контекстінде неғұрлым сезімтал, қолжетімді және тиімді етеді.

Жарияланымдарды кадрлық талдау Egemen.kz және Informburo.kz COVID-19 пандемиясы кезіндегі Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін жариялау қоғамдық қабылдауға, аудиторияның жанашырлық дәрежесіне және азаматтық жұмылдыруға дайындығына тікелей әсер ететін материалды ұсыну тәсілдеріндегі айтарлықтай айырмашылықтарды анықтады.

Egemen.kz материалдар зорлық-зомбылықты биліктің ресми реттеуіне жататын жеке, ішкі жанжал ретінде қабылдауды қалыптастырады. Институционалдық құрылымдар, тұлғасыз құрылымдар, ресми стиль және драманың жоқтығы арқылы бейнелеу тақырыпты қалыпқа келтіруге және ішінара деактуализациялауға әкеледі. Бұл зорлық-зомбылық назар аударуды қажет ететін өткір әлеуметтік жарақат ретінде емес, басқа әдеттегі статистикалық бірлік ретінде қабылданатын ақпараттың десенсибилизациясына ықпал етуі мүмкін.

Керісінше, Informburo.kz өз презентациясын жанашырлық, драматургия және әлеуметтік әділеттілік шеңберлері арқылы қалыптастырады. Жекелендірілген әңгімелерді, эмоционалды тақырыптарды, көрнекі сүйемелдеуді және сараптамалық түсініктемелерді пайдалану оқырманның эмпатиясын, алаңдаушылығын және хабардарлығын тудырады. Бұл мәселені жеке оқиға ретінде емес, жүйелі және әлеуметтік маңызды ретінде қабылдауға көмектеседі. Эмпатия және жұмылдыру формализм мен дезориентацияға қарсы:

– Informburo.kz әлеуметтік жұмылдырудың жоғары әлеуетін көрсетеді: басылымдар көмекке жүгіну, қоғамдық диалог үшін кеңістік құру және жәбірленушінің рөліне байланысты стигманы жоюға көмектесу туралы ақпарат береді.

– Egemen.kz, керісінше, формализмді күшейтеді, эмпатикалық кодекстерден аулақ болады және кейбір жағдайларда жәбірленушіні кінәлау немесе институционалдық алыстау ретінде түсіндіруге болатын шеңберлерді пайдаланады.

Салыстырмалы талдау негізінде мынаны айтуға болады:

– Informburo.kz құқықтық, психологиялық және гуманитарлық компоненттерді қоса алғанда, құрылымдық әлеуметтік проблема ретінде тұрмыстық зорлық-зомбылықтың ең жан-жақты, жан-жақты көрінісін ұсынады. Платформа зорлық-зомбылықты тек отбасылық дисфункция ретінде емес, адам құқықтарының бұзылуы ретінде аудиторияны тартуға, өзектендіруге және түсіндіруге ықпал ететін кадрларды белсенді түрде пайдаланады.

– Egemen.kz мемлекеттік институттардың іс-әрекеті призмасы арқылы проблеманы білдіретін ресми қарым-қатынас шеңберінде қалады. Нәтижесінде оның шеңберлері шектеулі қолданбалы сипатқа ие және әлеуметтік түсіндірудің жеткілікті тереңдігін қамтамасыз етпейді.

Egemen.kz және Informburo.kz порталдарында тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын жариялауда қандай редакциялық және мазмұндық тәсілдер қолданылды және бұл тәсілдер олардың қоғамдық функцияларын қаншалықты тиімді орындауға мүмкіндік берді?

Эмпирикалық зерттеудің қорытынды кезеңі екі негізгі Қазақстандық медиа платформаның редакциялық және мазмұндық стратегияларын салыстырмалы талдауға арналған — Egemen.kz және Informburo.kz — COVID-19 пандемиясы кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбындағы олардың әлеуметтік миссиясы мен қоғамдық тиімділігі тұрғысынан. Бұл талдау стилистикалық және форматтық айырмашылықтарды зерттеуге ғана емес, сонымен қатар бұқаралық ақпарат құралдарының өзінің қоғамдық функцияларын орындау дәрежесін анықтауға бағытталған:

- ақпараттандыру,
- білім,
- алдын алу,
- жұмылдыру,
- қоғамдық күн тәртібі арқылы нормативтік реттеу.

Әдістемелік база. Әдістемелік негіз ретінде сандық және сапалық көрсеткіштерді біріктіретін салыстырмалы талдау қолданылады. Фокус келесі критерийлерге бағытталған:

- Презентация форматы (ресми / баяндау / эмоционалды);
- Пайдаланылған дереккөздер (мемлекеттік органдар / ҰЕҰ / сарапшылар / зардап шеккендер);
- Көмек және кері байланыс құралдарының болуы;
- Журналистік және этикалық нормаларды сақтау дәрежесі;
- Тақырыптың платформада көрінуі және орналасуы;
- Пайдаланушының жауап беру нәтижелері (қажет болған жағдайда).

Бұл бөлімнің мақсаты – белгілі бір бұқаралық ақпарат құралдарының редакциялық саясаты мен мазмұндық шешімдері олардың қоғамдық функцияларды орындау қабілетіне қалай әсер ететініне құрылымдық бағалау жүргізу, атап айтқанда:

- Зорлық-зомбылық мәселесі бойынша сенімді және өзекті ақпарат беру;
- Профилактикаға және профилактикаға үлес қосыңыз;
- Талқылауды ынталандыру және хабардарлықты арттыру;
- Зардап шеккендерге қолдау көрсету және көмек ресурстарын ұсыну;
- Әлеуметтік сезімталдық пен жауапкершілікті қалыптастыру.

Талдау сонымен қатар редакциялық шешімдерге әсер ететін институционалдық шектеулер мен ресурстардағы айырмашылықтарды, сондай-ақ болашақта БАҚ тәжірибесінің тиімділігін арттыру мүмкіндіктерін қарастырады.

Төмендегі 2.10-суретте Egemen.kz мақаласының визуалды құрылымы: тек мәтін, суретсіз.

Сурет 2.10 Egemen.kz мақаласының визуалды құрылымы: суретсіз, құр мәтін

Дереккөз: <https://twi.kz/tViI>, қарау күні: 05.04.2025

Egemen.kz ресми репортаж стилін ұстанады, онда пресс-релиздер, мемлекеттік қызметкерлердің дәйексөздері және оқиғалардың қысқаша сипаттамалары басым болады. Қолданылатын риторика бюрократиялық стандартталған; көп жағдайда драмадан, жеке әңгімелерден немесе эмоционалды презентациядан аулақ болуға болады.

Informburo.kz, керісінше, өз презентациясын баяндау-дербестендірілген түрде құрастырады, оның ішінде зардап шеккендердің жағдайлары, психологтармен сұхбаттар, репортаж үзінділері және қатысудың әсерін күшейтетін көрнекі элементтер.

Төмендегі 2.19-кестеде екі порталдың мәтіндерінде қолданылған стилистикалық құрылымдар салыстырылған.

Кесте 2.19 Жарияланымдардың беру стилі мен құрылымдық форматы

Критерийлер	Egemen.kz	Informburo.kz
Негізгі стиль	Ресми, есептік	Нарративтік, эмоцияға толы
Жеке оқиғалардың болуы	Сирек	Жиі
Эмоционалды реңк	Әлсіз байқалады	Жоғары дәрежеде көрінеді
Формат	Пресс-релиздер, ресми есептер	Сұхбаттар, репортажтар, талдаулар

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Төмендегі 2.11-суретте Informburo.kz мақаласынан алынған визуалды контент — фото, инфографика және жәбірленушінің портреті көрсетілген.

Сурет 2.11 Informburo.kz мақаласынан: фото, инфографика, жәбірленушінің портреті бар формат

Дереккөз: <https://twi.kz/wN2Rr>, қарау күні: 05.04.2025

Egemen.kz негізінен ресми органдарға жатады: Ішкі істер Министрлігі, жергілікті әкімдіктер, прокуратура. Талданған үлгіде материалдардың 88%-ы пресс-релиздер мен мемлекеттік қызметкерлердің сөйлеген сөздеріне негізделген. Informburo.kz дереккөздерге әртүрлі көзқарасты көрсетеді: мәтіндерде ҮЕҰ, дағдарыс орталықтары, жәбірленушілер, адвокаттар мен әлеуметтік қызметкерлердің пікірлері келтірілген. Жарияланымдардың 53%-ында Informburo.kz. нақты қолдау ресурстары бар-сенім телефондарының нөмірлері, дағдарыс орталықтарына сілтемелер, заңгерлік кеңес.

Бұл материалды сипаттамалықтан интервенцияға айналдырады, көмек құралына айналуға қабілетті. Egemen.kz, керісінше, мұндай ақпаратты дерлік ұсынбайды (24 басылымның тек 1-і ғана). Бұл зардап шеккендер немесе олардың қоршаған ортасы үшін материалдардың практикалық маңыздылығын төмендетеді. Мақалалар бойынша ашық пікірлер жоқ Egemen.kz, және әлеуметтік желілердегі жарияланымдар минималды модерациямен бірге жүреді және интерактивті өзара әрекеттесуді білдірмейді.

Informburo.kz кері байланыс опцияларын белсенді түрде пайдаланады: сайтта түсініктеме беру мүмкіндігі бар, Ал Instagram және Telegram-да материалдар аудиторияның талқылауымен, лайктарымен және сұрақтарымен бірге жүреді. Бұл қоғамдық диалогқа ықпал ететін екі жақты байланысты қалыптастырады. Egemen.kz, тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы басты бетке сирек келтіріледі, көбінесе «қоғам» немесе «ішкі саясат» бөлімдерінде жасырылады. Сондай-ақ тақырыпқа арналған арнайы бөлім немесе тег жоқ.

Informburo.kz материалдарды басты беттің жоғарғы жағына жүйелі түрде орналастырады, навигацияға қолжетімділікті және тақырыптық екпінді арттыратын #өзрық, #отбасы, #құқық тегтерін пайдаланады. Informburo.kz этикаға жоғары сезімталдықты көрсетеді: жәбірленушілерді анонимизациялау, жәбірленушіні кінәлаудан бас тарту, қолдау және жанашырлық элементтері бар тұжырымдар. Тақырыптардың мысалдары: «сіздің ойыңызша, полиция полицияның бардтарын алып кетуі керек пе?» Egemen.kz кейде стилистикалық немесе концептуалды бұзушылықтарға жол береді: пассивті конструкциялар, зардап шеккендерді иесіздендіру, мәдени клишелер арқылы «әйелдің кінәсі» шеңберінің сирек кездесетін жағдайлары.

Екі медиа платформаның редакциялық стратегияларын талдау стилистикалық және мазмұндық айырмашылықтарды ғана емес, сонымен қатар пандемия кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы контекстінде олардың институционалдық және қоғамдық функцияларының тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді. Egemen.kz ең алдымен, мемлекеттік органдар мен жұртшылық арасындағы институционалдық байланыс арнасы ретінде әрекет ететін ресми ақпаратты ретранслятор ретінде қызмет етеді. Негізгі ерекшеліктері:

– Пресс-релиздер, мемлекеттік органдардың мәлімдемелері, Ішкі істер Министрлігі мен әкімдіктердің есептері негізінде презентацияның формалды стилі.

– Біржақты қарым-қатынастың басым болуы - кері байланыстың болмауы, азаматтық дауыстың минималды қатысуы, қолдау құралдарының болмауы.

– Проблематизацияға емес, тұрақтылыққа назар аударыңыз: тұрмыстық зорлық-зомбылық құбылыстың жүйелік сипатын бүркемелейтін «жанжал», «оқиға» терминдерінде жиі сипатталады.

Осылайша, Egemen.kz ресми көріністі сақтауда және мемлекеттік қызметті ұсынуда тиімді, бірақ сыни талдау, алдын-алу және әлеуметтік жұмылдыру функцияларын жеткіліксіз орындайды. Платформа ақпаратты насихаттайды, бірақ қоғамды мәселені шешуге белсенді түрде тартпайды. Egemen.kz, Informburo.kz айырмашылығы – аудиториямен белсенді қарым-қатынас жасауға және әлеуметтік мәселелерге сезімталдықты қалыптастыруға бағытталған азаматтық бағыттағы икемді медиа платформа. Негізгі ерекшеліктері:

– Жеке әңгімелерге, сарапшылардың пікірлеріне және белсенділікті арттыратын көрнекі элементтерге баса назар аудара отырып, баяндау, эмпатикалық жеткізу.

– Дереккөздердің алуан түрлілігі – ҮЕҰ, заңгерлер, психологтар, зардап шеккендердің өздері-полифониялық сурет жасауға және стереотиптерді жоюға мүмкіндік береді.

– Профилактикалық функция көмек көрсету тетіктерін, дағдарыс орталықтарының байланыстарын көрсету және құқықтық нормаларды нақтылау арқылы жүзеге асырылады.

– Интерактивтілік және тақырыптың платформаның әлеуметтік желілерінде (Instagram, Telegram) болуы қоғамдық талқылауға, пікір алмасуға, кері байланысқа жағдай жасайды.

Төмендегі 2.20-кестеде тақырыптық бағыт пен фрейм арасындағы сәйкестік үлгісі берілген.

Кесте 2.20 Платформалар бойынша қорытынды салыстырмалы талдау

Критерийлер	Egemen.kz	Informburo.kz
Негізгі функциясы	Ресми ақпарат беру	Ағарту және әлеуметтік мобилизация
Аудитория	Мемлекеттік және кәсіби орта	Кең қоғамдық топтар
Проблеманы шешудегі рөлі	Институционалдық бақылаушы	Әлеуметтік серіктес және медиатор
Өзара әрекеттесу деңгейі	Төмен	Жоғары (пікірлер, әлеуметтік желідегі диалог)
Ықпал ету әлеуеті	Билік легитимдігін сақтау	Өзгерістер мен құқықтық нормаларға ықпал ету

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Төмендегі 2.21-кестеде жарияланымдарда ақпарат көзіне жасалған сілтемелердің жиілігі көрсетілген.

Кесте 2.21 Медиатәжірибеде әлеуметтік функциялардың интеграциясы (бағыттар бойынша)

БАҚ функциясы	Egemen.kz	Informburo.kz
Ақпараттандыру	Жоғары	Жоғары
Алдын алу	Әлсіз	Күшті
Қоғамдық сезімталдық	Орташа	Жоғары
Жәбірленушілерге қолдау көрсету	Жоқ	Бар
Қоғамдық дискурсты қалыптастыру	Минималды	Белсенді
Кері байланыс / интерактивтілік	Жоқ	Жоғары

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Кестеден көрініп тұрғандай, Informburo.kz негізгі ақпараттан бастап тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбында дискурс құруға белсенді қатысуға дейінгі бұқаралық ақпарат құралдарының барлық негізгі қоғамдық функцияларының тұрақты интеграциясын көрсетеді. Egemen.kz, керісінше, ең алдымен, қоғамдық қарым-қатынас пен әлеуметтік қолдаудың неғұрлым күрделі аспектілеріне араласпай, ресми қарым-қатынас функцияларын орындаумен шектеледі.

Төмендегі 2.22-кестеде COVID-19 пандемиясы мен тұрмыстық зорлық-зомбылық арасындағы байланыстың көрініс дәрежесі сипатталған.

Кесте 2.22 Журналистік стандарттарға сәйкестік деңгейі (0-ден 5 балл шкаласы бойынша бағалау)

Критерийлер	Egemen.kz	Informburo.kz
Өзектілік және ақпараттың шынайылығы	4	5
Ақпарат көздерінің теңгерімділігі	2	5
Жәбірленушілерді қорғау және этикалық бейнелеу	2	5
Эмпатия және сезімталдық	1	5
Көмек көрсету құралдарының болуы	0	4
Форматтар әртүрлілігі	2	5
Кері байланысты қолдау	1	5
Орташа балл (5 мүмкін ұпайдан)	1,7	

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Бұл кесте мұны анық көрсетеді Informburo.kz журналистиканың халықаралық және ұлттық стандарттарына, Оның ішінде Қазақстан журналистерінің кәсіби әдеп кодексінің (Қазмедиакоде) ережелеріне толықтай сәйкес келеді. Платформа сезімталдық, осал топтарды қорғау, дереккөздердің әртүрлілігі және мазмұнды сындарлы түрде ұсыну мәселелеріне жүйелі назар аударуды көрсетеді. Egemen.kz дегенмен, ақпаратты ұсынудың дұрыстығын сақтайды, бірақ әлеуметтік және этикалық жауапкершілікке қатысты барлық параметрлер бойынша айтарлықтай артта қалады. Осылайша, ұсынылған кестелер бұрын жасалған аналитикалық тұжырымдарды растап қана қоймайды, сонымен қатар мемлекеттік БАҚ-тың редакциялық саясатында этикалық және профилактикалық компоненттерді нығайту қажеттілігі туралы нақты дәлелдер келтіреді.

60 жарияланымның кадрлық талдауы (Egemen.kz – 24, Informburo.kz – 36) пандемия кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын қозғау кезінде екі платформа қолданатын интерпретациялық стратегиялардағы айтарлықтай айырмашылықтарды анықтады. Бұл әдіс проблема туралы айтылғандарды ғана емес, оның қалай ұсынылғанын да жазуға мүмкіндік берді: қандай екпін қойылады, құрбандар мен агрессорларға қандай рөлдер жатқызылады және бұл тақырыпты әлеуметтік деп қабылдауға қалай әсер етеді.

Біріншіден, Egemen.kz зорлық-зомбылық жеке оқиға ретінде бейнеленетін, көбінесе «жанжал» призмасы арқылы бейнеленетін, жекелендіріусіз, мотивтері мен әлеуметтік себептерін ашпайтын институционалдық құрылымдарды пайдаланады. Зардап шеккендер иесіздендірілген, агрессорлар сипатталмаған, эмоционалды-бағалау лексикасы минималды. Бұл тақырыпты қабылдауды ресімдеуге ықпал етеді және әлеуметтік аландаушылық деңгейін төмендетеді. Жарияланымдар көп жағдайда нақты адамдардың тағдырын емес, ресми құрылымдардың реакциясын көрсетеді. Осылайша, әсері Egemen.kz мәселенің алдын-алу және оны әлеуметтік маңызы бар деп қайта қарау шектеулі.

Екіншіден, Informburo.kz эмпатия, драма және әлеуметтік жауапкершілік шеңберлерін қолданады, мұнда жәбірленуші дауыс алады, оқиға баяндалады, агрессор жекелендіріледі. Эмоционалды зарядталған тілді, көрнекі бейнелерді және семантикалық жүктелген тақырыптарды қолдану қатысудың әсерін күшейтеді және аудиторияның жанашырлығы мен жұмылдырылуына жағдай жасайды. Мәселе оқшауланған жағдай ретінде емес, құқықтық, мәдени және институционалдық реакцияны қажет ететін жүйелі әлеуметтік құбылыс ретінде орналастырылған. Өзірге Egemen.kz «қоғамдық тәртіп» және «отбасы үшін жанжал» кадрлары басым болды. Осылайша, кадрлық талдау әдісі бұл презентацияның құрылымы мен кадрларды таңдау екенін анықтауға мүмкіндік берді, бұл тұрмыстық зорлық-зомбылықтың араласуды қажет ететін трагедия ретінде немесе бейтарап тақырып ретінде қабылданатынын анықтайды.

2.23-кесте алынған нәтижелерді құрылымдайды және редакциялық саясаттағы, презентация стиліндегі және әлеуметтік жауапкершілік деңгейіндегі айырмашылықтар екі платформаның мемлекеттік функцияларды орындауына қалай әсер еткенін көрсетеді.

Кесте 2.23 Зерттеу сұрақтары бойынша нәтижелер мен қолданылған әдістердің жиынтық кестесі

Зерттеу сұрағы	Қолданылған әдіс	Негізгі нәтижелер	Қорытынды
1. COVID-19 пандемиясы жағдайында тұрмыстық зорлық-зомбылық проблемасын қоғамдық қабылдауда Egemen.kz пен Informburo.kz қандай рөл атқарды?	Контент-талдау	Барлығы 60 жарияланым (Egemen.kz – 24, Informburo.kz – 36) зерттелді; тональділік, жариялау жиілігі, құрылым және визуалды мазмұн бойынша айтарлықтай айырмашылықтар анықталды. Informburo.kz – мазмұны терең және аудиторияны тартуда белсенді.	Informburo.kz – қоғамдық пікірдің белсенді медиаторы, ал Egemen.kz төмен тартылыммен шектелген ресми баяндаушы ретінде көрінеді.
2. Аталған платформалардағы жарияланымдар тұрмыстық зорлық-зомбылықты әлеуметтік мәселе ретінде ақпараттандыруға, алдын алуға және реттеуге қаншалықты ықпал етті?	Фрейм-талдау	Egemen.kz ресми есеп, бейтарап баяндау және институционалдық реакция фреймдерін қолданады. Informburo.kz драма, әлеуметтік жауапкершілік, жекелеген оқиғаларға негізделген фреймдермен жұмыс істейді.	Informburo.kz зорлықты жүйелі проблема ретінде көрсетіп, жанашырлық тудырады; Egemen.kz — формализм мен бейтараптық арқылы әлеуметтік мәнін әлсіретеді.
3. Тұрмыстық зорлық тақырыбын жариялауда қандай редакциялық және мазмұндық тәсілдер қолданылды және бұл тәсілдер олардың қоғамдық функцияларын қаншалықты тиімді орындауға мүмкіндік берді?	Салыстырмалы талдау	Informburo.kz — дереккөздердің әртүрлілігін, көмек ресурстарын ұсынуды, аудиториямен белсенді диалогты қамтиды. Egemen.kz журналистік стандарттарды формалды түрде ұстанады, бірақ кері байланыс пен алдын алу құралдарын қолданбайды.	Informburo.kz – әлеуметтік медианың негізгі функцияларын тиімді атқарады; Egemen.kz – ресми арна ретінде азаматтық ықпал ету құралдарынан шектелген.

Дереккөз: Кесте автор тарапынан құрастырылды, 05.04.2025

Осыған байланысты, Informburo.kz қоғамның зорлық-зомбылыққа деген көзқарасын ақпараттандыруға ғана емес, сонымен бірге мәдени трансформациялауға ықпал етуге қабілетті медиа платформа ретінде әлеуметтік сезімталдық пен тиімділіктің жоғары дәрежесін көрсетеді. Аналитикалық тараудың соңында зерттеудің басында қойылған үш зерттеу сұрағының әрқайсысын қорытындылау орынды болып көрінеді.

Әрбір сұрақ жеке талдау әдісі – мазмұндық, кадрлық және салыстырмалы түрде қарастырылды, бұл қазақстанның медиа кеңістігінде тұрмыстық зорлық-зомбылықты бейнелеу мәселесін жан-жақты қамтуға мүмкіндік берді. Egemen.kz және Informburo.kz COVID-19 пандемиясы жағдайындағы порталдар. Төмендегі Осылайша, жүргізілген үш деңгейлі талдау екі платформада тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын қамту тәсілдері стилистикалық жағынан ғана емес, мазмұны, тұжырымдамасы және этикасы жағынан да ерекшеленетінін көрсетті. Informburo.kz әлеуметтік сезімталдықтың, редакторлық жауапкершіліктің және коммуникацияның ашықтығының жоғары дәрежесін көрсетеді, бұл оны алдын-алу мен ақпараттандырудың тиімді медиа платформасы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Egemen.kz техникалық дұрыстығына қарамастан, институционалдық риторика шеңберінде қалады және өсіп келе жатқан әлеуметтік поляризация мен медиа ортаны цифрландыру жағдайында өзінің қоғамдық функцияларын қайта қарауды қажет етеді. Бұл тұжырымдар диссертацияның қорытынды тарауына негіз болады, онда жалпылама тұжырымдар, практикалық ұсыныстар және одан әрі зерттеу бағыттары ұсынылады.

2.3 Реттеушілік және алдын алу функциялары

Бұқаралық ақпарат құралдарының негізгі қоғамдық міндеттерінің бірі — әлеуметтік мәселелердің алдын алу мен реттеу функцияларын атқару. Бұл әсіресе тұрмыстық зорлық-зомбылық сияқты күрделі және көпқырлы құбылыстарды жариялау кезінде маңызды. Зерттеу барысында Egemen.kz пен Informburo.kz порталдарында жарияланған 60 мақала мазмұндық талдаудан өтті. Бұл талдау профилактикалық мазмұнның үлесін, мазмұн түрлерін және олардың әлеуетті әсерін бағалауға мүмкіндік берді.

Egemen.kz порталындағы профилактикалық контенттің үлесі өте шектеулі болып шықты. Жарияланымдардың басым көпшілігі құқық қорғау органдарының ресми іс-әрекеттері мен есептік сипаттағы ақпараттарға бағытталған. 24 материалдың ішінде тек 3 мақалада ғана (12,5%) қылмыстың алдын алуға бағытталған жалпы сипаттағы түсіндіру жұмыстары немесе насихаттық мазмұн байқалды. Бұл материалдар, негізінен, «отбасылық құндылықтарды сақтау», «қоғамдық тұрақтылықты қамтамасыз ету» секілді жалпылама тұжырымдарға құрылған және нақты механизмдер немесе жәбірленушілерге бағытталған ресурстар берілмеген.

Informburo.kz платформасында, керісінше, профилактикалық мазмұн жүйелі түрде ұсынылады. 36 мақаланың 18-інде (50%) нақты алдын алу шаралары туралы ақпарат берілген. Бұл жарияланымдарда:

- дағдарыс орталықтарының байланыс деректері,
- құқықтық көмек алу жолдары,
- психологиялық қолдау қызметтері,
- зорлық-зомбылық белгілерін ерте анықтау тәсілдері қамтылған.

Сонымен қатар, Informburo.kz жәбірленушілердің жеке оқиғаларын баяндау арқылы зорлық-зомбылықтың салдарын эмоционалды және танымдық деңгейде түсіндіруге ықпал етеді. Бұл әдіс оқырманға нақты мінез-құлық модельдерін ұсынуға мүмкіндік береді және қоғамда зорлық-зомбылыққа қарсы мәдени иммунитетті қалыптастыруға бағытталған.

Салыстырмалы талдау нәтижесінде келесідей қорытынды жасауға болады: Informburo.kz платформасы тек ақпарат беру ғана емес, сонымен қатар реттеушілік және профилактикалық функцияларды белсенді түрде орындайтын медиаресурс ретінде ерекшеленеді. Ал egemen.kz бұл бағытта формалды, шектеулі сипатта әрекет етеді және жедел ақпарат тарату қызметінен аспайды.

БАҚ-тың реттеушілік және профилактикалық функцияларын іске асырудағы маңызды көрсеткіштердің бірі — тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету механизмдері туралы нақты ақпараттың жариялануы. Бұл мәліметтер аудиторияны тек ақпараттандырып қана қоймай, қажет жағдайда әрекет етуге мүмкіндік береді: дағдарыс орталығына жүгіну, құқықтық кеңес алу немесе сенім телефоны арқылы қолдау сұрау.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Informburo.kz порталы бұл функцияны жүйелі және нақты түрде жүзеге асырып отыр. 36 мақаланың 14-інде (38,8%) жәбірленушілерге арналған байланыс нөмірлері, дағдарыс орталықтарының мекенжайлары, құқық қорғау ұйымдарының атаулары, сондай-ақ психологиялық көмек алу жолдары нақты көрсетілген. Бұдан бөлек, портал материалдарында жиі кездесетін «не істеу керек?» форматындағы кеңестер зорлықтан зардап шеккен адамға тікелей әрекет үлгісін ұсынады.

Мысалы, 2021 жылдың маусым айында жарияланған мақалада Алматыдағы дағдарыс орталығының толық байланыс ақпараты, жедел желі нөмірі және тегін құқықтық кеңес алу тәсілдері нақты берілген. Бұл материал сондай-ақ зорлық-зомбылықтың психологиялық белгілерін тану, көмек сұраудан қорықпау туралы нақты ұсыныстармен толықтырылған.

Керісінше, Egemen.kz порталында мұндай мазмұн іс жүзінде кездеспейді. 24 мақаланың ішінде тек бір материалда ғана құқық қорғау мекемесінің ресми телефоны жанама түрде аталған. Қалған жарияланымдарда жәбірленушінің әрекет ету жолдары, ресурстар немесе заң көмегі туралы нақты ақпарат берілмеген. Мұндай тәсіл ресми риториканы сақтауға бағытталғанымен, практикалық тұрғыда аудиторияға қажетті бағыт-бағдар ұсынбайды және БАҚ-тың реттеушілік әлеуетін әлсіретеді.

Салыстырмалы түрде қарастырғанда, Informburo.kz порталының көмекті насихаттау функциясы медиа кеңістікте зорлық-зомбылыққа қарсы нақты әрекет

ету үлгілерін қалыптастырады, ал Egemen.kz бұл бағытта рөлін шектеулі деңгейде орындайды. Бұл айырмашылық платформалардың редакциялық саясаты мен аудиториямен қарым-қатынас ерекшелігінен туындайды.

Қоғамдық коммуникацияда бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік функцияларын тиімді жүзеге асыруы тек ақпарат тарату емес, сонымен қатар аудиториямен өзара әрекеттесу және кері байланыс орнату қабілетімен тікелей байланысты. Бұл әсіресе тұрмыстық зорлық-зомбылық сияқты сезімтал тақырыптарда ерекше маңызды, себебі медиа тек оқырманға ақпарат беріп қана қоймай, олардың тәжірибесін тыңдауға, қолдауға және белсенділікке ынталандыруға тиіс.

Осы тұрғыдан қарағанда, Informburo.kz платформасы азаматтарды тарту және пікір білдіру мүмкіндігін барынша кеңінен пайдаланып отырғанын байқауға болады. Порталдың ресми сайтында және оған байланысты әлеуметтік желілерде (Instagram, Facebook, Telegram) жарияланған материалдар көп жағдайда пікір қалдыру, бөлісу, пікірталас жүргізу мүмкіндігімен қамтамасыз етілген. Талдауға алынған 36 мақаланың кемінде 21-інде аудитория тарапынан реакция байқалған: комментарийлер, сұрақтар, тәжірибе бөлісу жағдайлары. Бұл формат платформа үшін екіжақты коммуникация моделін қалыптастырады және жәбірленушілерді, сарапшыларды, азаматтық қоғам өкілдерін ашық диалогқа тартуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Informburo.kz оқырманға ұсыныстар жіберуге арналған «редакциямен байланыс» батырмасын ұсынады, бұл да кері байланыс мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Кейбір мақалаларда қолданушылардың сұраулары негізінде дайындалған тақырыптар белгіленген — бұл bottom-up тәсілінің көрінісі, яғни мазмұнның азаматтық сұранысқа жауап ретінде құрылуы.

Ал Egemen.kz порталының құрылымы жабық және біржақты коммуникацияға бағытталған. Жарияланымдарға пікір қалдыру мүмкіндігі сайтта қарастырылмаған немесе техникалық түрде шектелген. Әлеуметтік желілердегі ресми аккаунттарда да пікірталас белсенділігі әлсіз: пікірлер жиі модерациясыз қалады немесе мүлдем өшіріледі. 24 мақаланың ішінен талдау кезінде бірде-бірінде аудиторияның нақты сұрағына жауап берілгені байқалмады, бұл порталдың қоғаммен байланысты орнату жөніндегі жұмысын формалды деңгейде шектейді. Осылайша, аудиториямен байланыс орнату және азаматтарды белсенді тарту тұрғысынан Informburo.kz платформасы тиімді ақпараттық алаң ретінде көрініс табады, ал Egemen.kz бұл бағытта өзінің медиапотенциалын толық іске асыра алмай отыр. Бұл айырмашылық платформа редакцияларының аудиторияны субъект ретінде қарау немесе тек қабылдаушы ретінде көру тәсілін көрсетеді. Масс медианың тұрмыстық зорлық-зомбылықты жариялау арқылы қоғамға ықпал етуі тек мазмұнмен шектелмейді. Ол сондай-ақ қоғамдық реакция деңгейімен, репосттар саны, пікірлер мазмұны және жарияланымнан кейін туындаған пікірталастармен өлшенеді. Бұл параметрлер медиаплатформаның нақты әрекетке итермелеу мүмкіндігін, сондай-ақ

жарияланған ақпараттың қоғамдық санада қаншалықты резонанс тудырғанын көрсетеді.

Informburo.kz бұл тұрғыда айтарлықтай жоғары белсенділік танытып отыр. 36 мақала бойынша жүргізілген мониторинг нәтижесінде келесідей көрсеткіштер анықталды:

– Орташа репосттар саны (Facebook, Telegram, Instagram): бір материалға шаққанда 150–300 аралығында.

– Пікір қалдыру белсенділігі: әр мақалаға орта есеппен 25–40 пікір.

– Пікірталастың сипаты: оқырмандар тек эмоциялық реакция білдіріп қоймай, өз тәжірибесімен бөліседі, сұрақтар қояды, құқықтық кеңес сұрайды немесе өз көзқарасын негіздейді.

– Жарияланымнан кейінгі реакция: кейбір материалдар басқа медиа мен блог-платформаларда қайта жарияланып, екінші деңгейлі дискуссия туғызған. Мысалы, 2021 жылы жарияланған бір мақала ҚР ІІМ өкілінің жауап беруіне себеп болған.

Egemen.kz платформасында мұндай динамика байқалмайды. Біріншіден, репосттар мен әлеуметтік желілердегі белсенділік өте төмен: орта есеппен 10–15 бөлісімнен аспайды. Екіншіден, пікірлер ашық түрде жарияланбайды немесе техникалық түрде шектелген. Жарияланымдарға қоғам тарапынан тікелей реакция байқалмайды, бұл медианың әлеуметтік рөлін формалды деңгейде шектейтінін көрсетеді.

Салыстырмалы түрде, Informburo.kz медиаплатформасы тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбында тек ақпараттық дискурсты қалыптастырып қоймай, сонымен қатар қоғамдық сезімталдықты күшейтіп, қоғамдық реакцияны ұйымдастырушы катализатор ретінде әрекет етеді. Бұл — медианың нақты әлеуметтік әсерінің маңызды көрсеткіші. Ал Egemen.kz ақпаратты таратушы платформа ретінде қызмет етіп, қоғамдағы белсенді резонансқа түрткі бола алмай отыр. Осылайша, медианың әлеуметтік әсерін қоғамдық реакция, пікірталас және репосттар арқылы өлшеу ақпараттық жарияланымның әлеуметтік құндылығы мен қабылдану деңгейін бағалауға мүмкіндік береді. Бұл тұрғыда Informburo.kz қоғамдық ортада шынайы диалог пен әрекетке итермелеу функциясын нақты орындай алатын платформа ретінде алдыңғы қатарда.

Екі Қазақстандық медиа-платформаның 60 жарияланымы негізінде екінші тарауда жүргізілген мазмұнға, кадрларға және редакциялық тәсілдерге талдау. COVID-19 пандемиясы кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын ұсынудың ерекшеліктерін жан-жақты бағалауға және бұқаралық ақпарат құралдарының өздерінің қоғамдық функцияларын жүзеге асыру дәрежесін анықтауға мүмкіндік берді.

Біріншіден, мазмұнды талдау мынаны көрсетті Informburo.kz тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын жиі және белсенді түрде қарастырды Egemen.kz. Ақпараттық Бюро тақырыптық жүйелілікті, жанрлардың алуан түрлілігін (репортаждар, сұхбаттар, кейстер) және көрнекі материалдарды белсенді қолдануды көрсетеді, бұл оқырмандардың қызығушылығын арттырады. Сонымен қатар, Egemen.kz өзін ресми есептермен шектейді, мәселені сирек атап

өтеді және тақырыпқа көрнекі және эмоционалды қолдау көрсетпейді. Бұл айырмашылық мынаны көрсетеді Informburo.kz проблема мен қоғам арасында делдал ретінде әрекет етеді, ал Egemen.kz тек ресми ақпараттың ретрансляторы болып табылады. Екіншіден, кадрлық талдау интерпретациялық стратегиялардағы айтарлықтай айырмашылықтарды анықтады. Informburo.kz эмпатия, драматизация, әлеуметтік жауапкершілік және даралау шеңберлерін қолдануға бейім: зардап шеккендерге дауыс беріледі, агрессорлар егжей-тегжейлі сипатталады, эмоционалды зарядталған тіл мен көрнекі кадрлар бар. Egemen.kz, керісінше, драматургия мен ерекшеліктерден аулақ бола отырып, формальды және жалпыланған презентациясы бар институционалдық кадрларды артық көреді. Нәтижесінде, Informburo.kz қоғамдық жанашырлық пен жұмылдыруды тудырады, ал Egemen.kz мәселені жүйелі әлеуметтік қауіп ретінде қабылдауды азайтады. Үшіншіден, редакциялық тәсілдердің салыстырмалы талдауы мынаны көрсетті Informburo.kz бұқаралық ақпарат құралдарының негізгі қоғамдық функцияларын жүзеге асырады: профилактика, білім беру, жәбірленушілерді қолдау, кері байланыс және этикалық сезімталдық. Платформа материалдарында үнемі көмек байланыстары, заңгерлік кеңестер, сарапшылардың пікірлері және азаматтық қатысу нысандары ұсынылады. Egemen.kz, керісінше, коммуникацияның жабық моделін, мемлекеттік риториканың таралуын, кері байланыстың жоқтығын және алдын-алу құралдарының шектеулі енгізілуін көрсетеді. Осылайша, диссертацияның екінші тарауы Қазақстандық медиа платформалар тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін әртүрлі тәсілдермен жариялауда өздерінің әлеуметтік функцияларын орындайды деген гипотезаны растады. Informburo.kz дағдарыс кезіндегі әлеуметтік журналистиканың үлгісі ретінде қарастыруға болады, ал Egemen.kz институционалдық медиа стилінің шектеулерін көрсетеді. Нәтижелер практикалық ұсыныстарды әзірлеуге және әлеуметтік трансформациялардағы бұқаралық ақпарат құралдарының рөлін одан әрі талқылауға негіз жасайды.

Талдау және нәтижелер

Зерттеу COVID-19 пандемиясы жағдайында тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын қоғамдық дискурсқа енгізуде Egemen.kz және Informburo.kz ақпараттық порталдарының рөлін талдаудың өзектілігін көрсетті. Зерттеудің мақсаты – осы платформалардың ақпарат беру, алдын алу және әлеуметтік жауапкершілік шеңберінде қандай стратегиялар мен медиатеchnологияларды пайдаланғанын анықтау болды.

Аналитикалық нәтижелер Informburo.kz платформасының мәселені терең, контекстік және адамдық қырынан көрсеткенін айқындады. Бұл портал жәбірленуші дауысының естілуіне мүмкіндік беріп, эмоциялық және визуалды мазмұн арқылы аудиториямен белсенді байланыс орната білді. Керісінше, Egemen.kz порталында басымдық ресми хабарламалар мен формалды баяндауға беріліп, жәбірленушілердің тәжірибесі мен нақты көмектесу механизмдері шектеулі көлемде қамтылды. Бұл жағдай мәселенің әлеуметтік табиғатын толық ашуға мүмкіндік бермей, медиа материалдардың қоғамдық қабылдауға әсер ету әлеуетін әлсіретті.

Талдау объектілерін таңдау критерийлері: Зерттеу мақсатына сәйкес екі Қазақстандық онлайн медиа-ресурстар таңдалды, ол COVID-19 пандемиясы кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын қозғады және әлеуметтік мәселелерді қоғамдық қабылдауға айтарлықтай әсер етті. Бұл платформаларды таңдау олардың әртүрлі редакциялық саясатына, мазмұнды ұсыну түрлеріне және аудиториямен өзара әрекеттесу сипатына байланысты.

Egemen.kz ресми журналистиканың классикалық үлгісі болып табылатын мемлекеттік ақпараттық ресурс болып табылады. Оның жарияланымдары, әдетте, ресми есептерге, мемлекеттік органдардың пресс-релиздеріне және нормативтік актілерге негізделген. Бұл портал институционалдық дискурсты көрсетеді және ресми БАҚ-тың тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін санитарлық және карантиндік шектеулер контекстінде қалай түсіндіргенін бақылауға мүмкіндік береді.

Өз кезегінде, Informburo.kz бұл азаматтық қоғамға, сыни ойлауға және журналистік тергеуге бағытталған тәуелсіз БАҚ. Платформада жекелендірілген әңгімелер, сарапшылармен сұхбаттар, көрнекі және эмоционалды мазмұндағы материалдар басым. Informburo.kz мультимедиялық форматтарды, интерактивтілікті белсенді қолданады және мәселенің адами аспектісіне назар аударады, бұл оны әлеуметтік жұмылдырудың тиімді алаңына айналдырады.

Осындай екі түрлі медиа платформаны салыстыру пандемия жағдайында тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын қамту үшін қолданылатын ақпараттық стратегиялар мен медиа тәжірибелерді жан-жақты талдауға мүмкіндік берді. Институционалдық және азаматтық тәсілдердің бұл үйлесімі зерттеуді терең талдау үшін теңдестірілген және репрезентативті негізмен қамтамасыз етті.

Уақыт кезеңі. Талдаудың репрезентативтілігі мен толықтығын қамтамасыз ету үшін зерттеуге COVID-19 пандемиясы жағдайындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбына тікелей қатысты жарияланымдар енгізілді. Іріктеудің негізгі критерийлері мазмұнның өзектілігі, мәселенің негізгі

аспектілерін (ақпарат, алдын алу, әрекет ету, әлеуметтік қолдау) және таңдалған екі медиа платформаға жататын жарияланымдарды қамту болды - Egemen.kz және Informburo.kz.

Зерттелген материалдардың жалпы жиынтығы 60 мәтінді құрады: 24 жарияланым Egemen.kz веб-сайт және 36 жарияланым Informburo.kz, 2020 жылдың наурызы мен 2021 жылдың желтоқсаны аралығында жарияланған. Бұл кезең қазақстанда қатаң карантиндік шектеулер енгізілген пандемияның ең маңызды кезеңін қамтиды, бұл ресми статистикаға сәйкес тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларының көбеюімен қатар жүрді.

Мазмұны, кадрлық және салыстырмалы талдау шеңберінде материалдардың келесі түрлері зерттелді:

- мемлекеттік органдардың жаңалықтары мен ресми хабарландырулары;
- аналитикалық мақалалар мен редакциялық бағандар;
- сарапшылармен сұхбат (психологтар, құқық қорғаушылар, заңгерлер);
- тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарының жеке жағдайлары;
- көмек көрсету тетіктері туралы ақпаратты қамтитын жарияланымдар (байланыстар, орталықтар, сенім телефондары).

Көрнекі сүйемелдеудің, тақырыптардың, тоналдылықтың, ақпарат көздерінің және материалдардың интерактивтілігінің болуына ерекше назар аударылды. Тақырыпты басқа әлеуметтік проблемалар (білім беру, денсаулық сақтау, вакцинация және т.б.) аясында қамту жиілігі жазылды.

Осылайша, басылымдарды іріктеу мазмұнның сандық және сапалық сипаттамаларын талдауға ғана емес, сонымен қатар ақпараттық стратегияларды, редакциялық басымдықтарды және дағдарыс жағдайында журналистиканың қоғамдық функцияларын жүзеге асыру дәрежесін анықтауға мүмкіндік берді.

Egemen.kz және Informburo.kz пандемия кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын ұсынудың сипатын анықтайтын негізгі тақырыптық және стилистикалық аспектілерді анықтауға мүмкіндік берді. Материалдардың құрылымын, олардың тоналдылығын, көрнекі дизайны мен композициялық құрылысын салыстыру кезінде редакциялық басымдықтардағы, мақсатты бағдарлаудағы және мәселенің ашылу тереңдігіндегі елеулі айырмашылықтар анықталды.

Informburo.kz тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы үнемі ұсынылып отырды және басқа әлеуметтік мәселелермен салыстырғанда салыстырмалы түрде басымдыққа ие болды. Жарияланымдар әр түрлі аспектілерді қамтитын сериялармен жарық көрді-жеке әңгімелерден бастап сарапшылардың пікірлеріне дейін. Egemen.kz тақырыпты қамту эпизодтық және репортаждық сипатта болды: ақпарат негізінен ресми мәліметтерге немесе мемлекеттік органдар өткізетін іс-шараларға баса назар аудара отырып, қысқа жаңалықтар түрінде ұсынылды.

Informburo.kz әр түрлі жанрларды қолданды – аналитикалық мақалалар, баяндамалар, сұхбаттар, фотореалистік очерктер. Жекелендіруге ерекше назар аударылды – зорлық-зомбылық құрбандары көбінесе әділеттілік үшін күресетін белсенді субъектілер ретінде бейнеленді. Egemen.kz құрылымы бойынша

эмоционалды бояуы мен даралануынан айырылған бірыңғай ресми хабарламалар басым болды. Бұл оқырманның мазмұнмен эмпатикалық байланыс орнату мүмкіндігін шектеді.

Informburo.kz көрнекі компонент (фотосуреттер, инфографика, иллюстрациялар) эмоционалды қабылдауды және аудиторияның қатысуын арттыру үшін белсенді қолданылды. Суреттер көбінесе белгілі бір құрбандарға немесе жағдайларға назар аудару үшін пайдаланылды. Egemen.kz, керісінше, көрнекі элементтерді дерлік пайдаланбады: жарияланымдардың көпшілігі қатты мәтін болды, бұл қабылдауға әсерін азайтты.

Informburo.kz материалдар эмпатикалық, диалогтық және кейбір жағдайларда бағалау тілімен ерекшеленді. Платформа құрбандармен ынтымақтастықты ашық білдірді, зорлық-зомбылықты айыптады және әлеуметтік жауапкершілік идеясын алға тартты. Egemen.kz тікелей бағалаудан аулақ бола отырып, бейтарап бюрократиялық стильді сақтады, бұл презентацияны формальды және иеліктен шығарды.

Informburo.kz мақалаларда үнемі нақты ұсыныстар болды: сенім телефондарының нөмірлері, дағдарыс орталықтарына сілтемелер, заңгерлер мен психологтардың кеңестері. Бұл мазмұнның практикалық құндылығын арттырды және қоғамды жұмылдыруға ықпал етті. Egemen.kz ресми дереккөздерден алынған жалпы тіркестермен немесе дәйексөздермен шектеліп, мұндай ақпаратты өте сирек орналастырады.

Осылайша, мазмұнды талдау қарама-қарсы медиа стратегияларын анықтады: Informburo.kz тақырыптың терең әлеуметтік қатысуын, эмоционалды әсерін және практикалық қолдауын іздеді, ал Egemen.kz қоғамдық резонанс пен эмпатияның әлеуетін шектейтін ресми және ресми презентацияны ұстанды.

Әдебиеттерге шолу бөлімінде диссертациялық зерттеудің ғылыми нәтижелерін анықтау үшін негізгі зерттеу сұрақтары тұжырымдалған. Талдау және Нәтижелер бөлімінде, атап айтқанда 2.2-бөлімде мазмұнды талдау, кадрлық талдау және салыстырмалы талдау, сондай-ақ бұрын ұсынылған теориялық тәсілдер негізінде осы сұрақтарға толық жауаптар берілген.

Эмпирикалық талдау аясында 60 жарияланым орналастырылды Egemen.kz (24 материал) және Informburo.kz (36 материал) платформалар 2020 жылдың наурызынан 2021 жылдың желтоқсанына дейін зерттелді. Барлық таңдалған материалдар COVID-19 пандемиясы жағдайындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын қозғады және осы әлеуметтік мәселені қамтудың әртүрлі тәсілдерін көрсетті.

Жарияланымдарды талдау осы бұқаралық ақпарат құралдарының ақпараттық қамтамасыз етуге, проблематизацияға, тұрмыстық зорлық-зомбылықты әлеуметтік қауіп ретінде түсіндіруге қатысу дәрежесін бағалауға мүмкіндік берді. Екі медиа платформаны таңдау мәселені ұсынудың институционалдық (мемлекеттік) және азаматтық (тәуелсіз) тәсілдерін салыстыруға мүмкіндік берді.

Egemen.kz жарияланымдар презентацияның ресми стилімен, нормативтік-құқықтық базаға және статистикалық есептерге баса назар аударумен

сипатталады. Тақырыпты қамту эпизодтық сипатта болды және негізінен мемлекеттік бастамалар контекстіндегі ескертулермен шектелді. Сонымен қатар, Informburo.kz материалдар әңгімелерге, көрнекі мазмұнға және сарапшылардың пікірлеріне көбірек қанық болды. Олар тақырыпты шынайы оқиғалар, құқық қорғаушылардың пікірлері және дағдарыстық жағдайларда әрекет ету бойынша ұсыныстар арқылы ашты.

Осылайша, Informburo.kz. тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы өзекті және жүйелі әлеуметтік проблема ретінде қарастырылды, сонымен бірге Egemen.kz ол жалпы редакциялық күн тәртібінің шетінде қалды.

«Egemen.kz» және «Informburo.kz» порталдарында 2020–2021 жылдары жарық көрген тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбындағы материалдардың жиілігі, форматы мен тақырыптық құрылымы қандай

Egemen.kz және Informburo.kz 2020-2021 жылдары әрбір порталдың дағдарыс кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбына қатысты күн тәртібін қалай қалыптастырғаны анықталды. 60 материал талданды және олардың негізінде төмендегідей бағаланды:

1. Жиілік және басымдық. Informburo.kz тақырып бойынша жарияланымдардың едәуір жоғары қарқындылығын көрсетті: материалдар үнемі жарияланып отырды, тақырыпты әр түрлі контексте — сот істерінен бастап алдын-алуға дейін қамтыды. Egemen.kz. тақырып анда — санда, негізінен мемлекеттік іс-шараларға немесе халықаралық даталарға арналған күндерде (мысалы, 25 қараша – Зорлық-зомбылыққа қарсы күрес күні) пайда болды.

2. Жарияланымдардың түрлері мен құрылымы. Материалдар Egemen.kz негізінен қысқа ресми хабарландырулар, оқиғалар туралы есептер немесе үкіметтік релиздер форматында болды. Аналитикалық талдаулар, сұхбаттар немесе есептер іс жүзінде болған жоқ. Керісінше, Informburo.kz әр түрлі форматтарды белсенді қолданды: журналистік зерттеулер, тақырыптық шолулар, зардап шеккендердің жеке әңгімелері, сарапшылардың пікірлері.

3. Тоналдылық. Egemen.kz, әдетте, бейтарап, ұстамды тонды сақтады. Эмоционалды бағалау, экспрессивті лексика немесе жанашырлықпен сүйемелдеу болмады. Informburo.kz, керісінше, эмпатикалық конструкциялар жиі қолданылады, нақты жағдайларды сипаттайды, зардап шеккендермен ынтымақтасады. Мысал ретінде зорлық-зомбылық пен олардың жарақатына куә болған балаларға арналған басылымдар сериясын келтіруге болады.

4. Көрнекі компонент. Egemen.kz іс жүзінде иллюстрацияларды қолданбайды – материалдар стандартты шаблон баннерлерімен бірге жүреді немесе толығымен мәтіндік болып қалады. Сонымен қатар, Informburo.kz фотосуреттерді, инфографикаларды, бейнелерді және тіпті анимацияларды белсенді түрде пайдаланады, бұл мазмұнды тек көрнекі ғана емес, сонымен қатар эмоционалды түрде де тартымды етеді.

5. Аудиторияға ашықтық. Informburo.kz көбінесе интерактивті элементтерден тұрады: түсініктеме беру, бөлісу, сілтеме бойынша өту, дағдарыс орталықтары үшін байланыс ақпаратын сақтау үшін қоңыраулар. Egemen.kz

мұны ешқашан қолданбайды-материалдар «жоғарыдан келген хабарламалардың» бір жақты логикасында жасалады.

Қорытынды. Egemen.kz ресми жаңалықтар арнасы ретінде қызмет етті, мемлекеттік органдардың іс-әрекеттерін көрсетті, бірақ тақырыпты терең зерттемей және жұртшылықты талқылауға тартуға тырыспай-ақ. Informburo.kz, керісінше, қоғамдық сезімталдықты белсенді түрде қалыптастырды, проблеманы жеке қабылдауды нығайтты және әлеуметтік талқылауды бастады. Осылайша, Informburo.kz трансформациялауға қабілетті медиа платформаға айналды.

«Аталған жарияланымдарда қолданылған негізгі фреймдер қандай және олар тұрмыстық зорлық-зомбылықты қандай әлеуметтік контексте сипаттады (мысалы, отбасылық жанжал ретінде ме, әлде қоғамдық мәселе ретінде ме)?» зерттеу сұрағына жауап.

Жарияланымдарда пайдаланылған кадрлық конструкцияларды талдау зерттелетін екі медиа-ресурстың әртүрлі идеологиялық және коммуникативті құрылымдар арқылы тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесін бейнелейтінін көрсетті, бұл қоғамдық қабылдауға және ықтимал әрекет ету сценарийлеріне тікелей әсер етті. Зерттеу барысында келесідей фреймдер анықталды:

1. Түсіндіру шеңберлері: институционалдық қалыпқа келтіруден әлеуметтік мазасыздыққа дейін. «Ресми жауап» шеңбері басым болды Egemen.kz: мемлекеттің іс-әрекетіне, заңдарына, нұсқауларына, құқық қорғау қызметіне баса назар аударылды. Мәселе жүйеде басқарылатын және басқарылатын ретінде ұсынылды. Сонымен қатар, жекелендіру болған жоқ: құрбандар мен агрессорлар нақты актер ретінде сирек пайда болды. Басылымдар қашықтық пен формальдылық сезімін тудырды. Informburo.kz, керісінше, «адам әңгімелері» және «жүйелік проблема» шеңберлерін қолданды. Мұнда зорлық-зомбылық оқшауланған жағдайлар ретінде ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік аурудың симптомы ретінде де қарастырылды. Көптеген мәтіндер жаракат, себептері мен салдары туралы егжей-тегжейлі сипатталған зардап шеккендердің жеке әңгімелері төңірегінде құрастырылған. Бұл қатысудың әсерін күшейтіп, жанашырлықты тудырды.

2. Жәбірленуші мен зорлаушының бейнесі: кейіпкерлердің бейнесі. Бойынша Egemen.kz. жәбірленушінің бейнесі көбінесе иесіздендірілді-мүлдем жоқ немесе жалпыланған түрде («әйелдер», «құрбандар») бейнеленген. Агрессор абстрактілі қауіп ретінде, кейде «отбасылық жанжалдар» түрінде ұсынылды. Керісінше, материалдарда Informburo.kz. зардап шеккендердің дауысы болды, әрекет етті, шайқасты, сонымен бірге қолдауды қажет етті. Агрессорлар нақтыланды-мотивтер, мәнмәтіндер мен тағдырлар туралы айтылды.

3. Эмоционалды тіл және құндылық туралы пайымдаулар. Egemen.kz ресми пресс-релиздерге тән бейтарап лексиканы артық көріп, эмоционалды зарядталған сөздерден аулақ болуға тырысты. Informburo.kz эмоционалды зарядталған конструкциялар, эпитеттер, метафоралар белсенді түрде қолданылып, оқырманда мазасыздық, ашуланшақтық, жанашырлық сезімдерін қалыптастырады. Бұл мәселені жеке және әлеуметтік қауіп ретінде қабылдау тереңдігіне әсер етті.

4. Кадрлардың күн тәртібіне әсері. «Отбасылық жанжал» кадры (Egemen.kz) зорлық-зомбылықты кең қоғамдық жұмылдыруды қажет етпейтін жеке меншік ретінде қабылдауды тудырды. Керісінше, кадрлар Informburo.kz жүйелік әділетсіздік сезімін және қоғам мен мемлекеттің араласу қажеттілігін арттырды.

Қорытынды. Кадрлық талдау көрсеткендей Informburo.kz тұрмыстық зорлық-зомбылықты күрделі әлеуметтік проблема ретінде қайта қарауға айтарлықтай үлкен үлес қосты. Кадрлар эмпатияны күшейтті, пікірталастарды ынталандырды және ынтымақтастық әрекеттерін талап етті. Әзірге Egemen.kz, ресми риторикаға сүйене отырып, оқырман мен жәбірленуші арасындағы қашықтықты құра отырып, мәселені жиі рәсімдеді. Бейнелеудегі айырмашылық тек стилистикалық ерекшелік емес, бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдық санаға әсер ету күшін анықтайтын фактор болып табылады.

«Egemen.kz және Informburo.kz порталдары тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын жариялауда қандай редакциялық және мазмұндық тәсілдер қолданды және бұл тәсілдер олардың қоғамдық функцияларын қаншалықты тиімді орындауға мүмкіндік берді?» зерттеу сұрағына жауап:

Екі платформаның салыстырмалы талдауы редакциялық саясат пен презентация форматы медиа-ресурстардың әлеуметтік функцияларды жүзеге асыруына тікелей әсер ететіндігін көрсетті:

1. Редакциялық тәсілдер және презентация стилі. Egemen.kz ресми және институционалдық стильді ұстанады. Жарияланымдар негізінен ақпараттық түйіндеме ретінде құрылымдалған: қысқа, құрғақ, авторсыз. Баяндау және жекелендіру жоқ, тақырыпты қабылдау тереңдігін шектейді. Informburo.kz, керісінше, баяндау және дербестендірілген тәсілді қолданады: зардап шеккендер туралы әңгімелер, психолог армен сұхбаттар, көрнекі әңгімелер жариялайды. Көптеген жағдайда эмоциялар мен ерекшеліктерге негізделген - бұл эмпатия мен оқырмандардың қатысу деңгейін жоғарылатады, сонымен қатар мәселенің жүйелік сипатына назар аударады.

2. Дереккөз түрлері. Egemen.kz көп жағдайда ресми органдарға - Ішкі істер Министрлігіне, Әділет Министрлігіне, прокуратураның сөздерін жариялаумен шектелсе, Informburo.kz түрлі дереккөздерді белсенді пайдаланады: ҮЕҰ, заңгерлер, құқық қорғаушылар, еріктілер және зардап шеккендердің өздері.

3. Көмек құралдарының болуы. Informburo.kz тұрақты түрде практикалық ақпаратты ұсынады: сенім телефондары, орталықтардың мекенжайлары, қадамдық нұсқаулар. Бұл жарияланымдарды қолдау ресурсына айналдырады. Egemen.kz портал үкімет шешімдерінің аудармашысы ретінде көбірек әрекет ете отырып, қашықтықты сақтайды.

4. Кері байланыс және модерация. Informburo.kz пайдаланушылардың пікірлеріне рұқсат береді және модерациялайды, пікірлерді белсенді түрде жариялайды, әлеуметтік желілердегі пікірталастарға қатысады. Egemen.kz өзара әрекеттесу үшін жабық-сайтқа түсініктеме беру мүмкіндігі жоқтың қасы, аудитория пассивті болып қалады.

5. Этикалық нормалар. Informburo.kz этика қағидаларын ұстанады: анонимизация, жәбірленушіні кінәлаудан бас тарту, сезімтал тіл. Портал осал топтардың өкілдігіне саналы көзқарасты көрсетеді. Egemen.kz негізінен құрғақ әкімшілік риториканы формальды нормаларды бұзбай, сонымен бірге айқын этикалық сананы көрсетпей шығарады.

Қорытынды: Informburo.kz бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік функциясын тиімді жүзеге асырады: ол тек ақпараттандырып қана қоймайды, сонымен бірге қоғамды жұмылдырады, көмек көрсетеді және диалог үшін кеңістік жасайды. Egemen.kz ресми арнаның рөлдік функциясымен шектеледі және тапсырмаларды тек мемлекеттік дискурс аясында орындайды. Осылайша, әлеуметтік тиімділік тұрғысынан, Informburo.kz айтарлықтай асып түседі.

Қорытынды ұсыныстар:

1. Әлеуметтік сезімталдықты арттыру. Жәбірленушілерді сипаттауда анонимділік пен этикалық нормаларды сақтау қажет.

2. Контент форматын жаңарту. Egemen.kz сияқты ресми платформаларда бейтарап есептерді нақты кейстермен және сараптамамен толықтыру ұсынылады.

3. Профилактикалық ақпаратты күшейту. Қайда жүгіну керек, қандай көмек бар екенін нақты көрсету – маңызды әлеуметтік функция.

4. Интерактивтілік. Оқырмандармен кері байланыс орнату – сенімділік пен қоғамдық қолдауды арттырады.

5. Журналистерге арналған оқыту. Тақырыптың құқықтық және психологиялық қырын түсіндіретін тренингтер өткізу қажет.

6. НПО-мен серіктестік. Ақпарат құралдары құқық қорғау ұйымдарымен және кризистік орталықтармен тығыз жұмыс жасауы тиіс.

7. Ресми және тәуелсіз медианың теңгерімі. Egemen.kz пен Informburo.kz тәжірибесін ұштастыра отырып, ақпараттың ресмилігі мен әлеуметтік әсерін үйлестіру маңызды.

Қорытынды

COVID-19 пандемиясы көптеген әлеуметтік дағдарыстардың катализаторына айналды, олардың бірі тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесінің шиеленісуі болды. Оқшаулану, экономикалық тұрақсыздық және психологиялық стресстің жоғарылауы жағдайында отбасы ішіндегі агрессия деңгейі айтарлықтай өсті. Бұл жағдайда бұқаралық ақпарат құралдары бұл мәселені ақпараттандыруда ғана емес, сонымен бірге қоғамдық қабылдауды қалыптастыруда, алдын-алуда және әлеуметтік реттеуде де маңызды рөл атқарды. Бұл зерттеудің мақсаты порталдардың қалай жұмыс істейтінін талдау болды Egeмен.kz және Informburo.kz пандемия кезіндегі тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын, олар қандай ақпараттық стратегиялар мен медиа құралдарды қолданғанын және өздерінің әлеуметтік функцияларын қаншалықты тиімді орындағанын қамтыды. Қолданылған әдістер-мазмұнды талдау, кадрлық талдау және салыстырмалы талдау-екі платформаның редакциялық көзқарастарындағы елеулі айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік берді:

- Egeмен.kz негізінен ақпаратты ресми есеп беру нысанында ұсынды. Негізгі назар мемлекеттік органдардың мәлімдемелеріне, өткізілген іс-шаралар туралы есептерге және реттеуші бастамаларға аударылды. Баяндаудың, көрнекі мазмұнның және жекелендірілген жағдайлардың болмауы аудиторияның белсенділігі мен эмоционалды реакциясының деңгейін төмендетті.

- Informburo.kz, керісінше, әлеуметтік сезімталдық пен белсенділіктің жоғары дәрежесін көрсетті. Жарияланымдар зардап шеккендердің әңгімелері, сарапшылардың пікірлері, нақты істер төңірегінде құрастырылды, сонымен қатар қолда бар көмек құралдары туралы ақпаратты қамтыды. Бұл платформаны әлеуметтік жұмылдыру мен қолдаудың толыққанды арнасына айналдырды.

Талдау көрсеткендей, бұқаралық ақпарат құралдарында тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбының ұсынылуы қоғамдағы проблеманы қабылдауға әсер етеді: қатысу мен жұмылдыру сезімінен алыстау мен формализмге дейін. Егер бұқаралық ақпарат құралдары тек репортаждармен шектеліп, терең өңдеуден аулақ болса, мәселе көлеңкеде қалады. Егер басты назар адамға, эмоцияларға, салдарларға және шешімдерге аударылса, қоғам диалогқа қосылып, болып жатқан оқиғаның ауқымы мен маңыздылығын түсіне бастайды.

Диссертацияның негізгі тұжырымдары:

- COVID-19 пандемиясы кезінде тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы ерекше өзекті болды, бірақ Оның Қазақстандық БАҚ-та жариялануы ауқымы мен даму тереңдігі бойынша біркелкі болмады.

- Egeмен.kz көбінесе ресми ақпарат функциясын орындады, тек жеке оқиғаларға, эмоцияларға немесе практикалық көмекке баса назар аудармай, мемлекеттік органдардың пресс-релиздерін, есептері мен хабарламаларын жариялаумен шектелді.

- Informburo.kz жәбірленушілерге, құқық қорғаушыларға сөз бере отырып, әлеуметтік сезімталдықтың жоғары деңгейін көрсетті, жеке істерді, консультациялар мен қолдау қызметтерінің байланыстарын жариялады.

- Egemen.kz жарияланымдарда профилактикалық немесе реттеуші элементтер (анықтамалық құралдар, нұсқаулықтар) ешқашан дерлік қамтылмаған және материалдар негізінен ресми және біркелкі болды.

- Informburo.kz әр түрлі медиа форматтарды (инфографика, фотосуреттер, сұхбаттар, репортаждар) тиімді қолданды, бұл аудиторияның қатысуына және проблеманы жүйелі түрде білуге ықпал етті.

- Платформалардың біреуі ғана — Informburo.kz — заманауи этикалық нормаларды сақтай отырып: ол анонимділікті қамтамасыз етті, жәбірленушілерді кінәлаудан аулақ болды және дұрыс, кемсітпейтін сөздерді қолданды.

- Оқырмандармен өзара әрекеттесу (пікірлер, кері байланыс) тек келесі жағдайларда жүзеге асырылды Informburo.kz, бұл сенім мен белсенділікті арттырды, ал Egemen.kz ақпаратты берудің бір жақты арнасы болып қала берді.

Осы тұжырымдар негізінде келесі ұсыныстар дайындалды:

- Мемлекеттік БАҚ-ты ынталандыру (оның ішінде Egemen.kz) ақпаратты ұсыну үшін баяндау және көрнекі форматтарды қолдану, олар тек ақпараттандыруға ғана емес, сонымен бірге тартуға және эмпатияға бағытталған.

- Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы әрбір материалға практикалық ақпараты бар блокты қосыңыз: сенім телефондары, дағдарыс орталықтары үшін байланыс ақпараты, ресурстарға сілтемелер , қадамдық нұсқаулар-as Informburo.kz жасайды.

- Этикалық редакциялық стандарттарды әзірлеу және енгізу, әсіресе сезімтал тақырыптармен жұмыс жасау кезінде: анонимизация, сөздік қорын дұрыс сақтау, айыптау сөздерін жою (жәбірленушіні кінәлау).

- Журналистер мен редакторлардың гендерлік зорлық-зомбылық, психологиялық осалдық және дағдарыстық коммуникация мәселелері бойынша тақырыптық тренингтерге қатысуын арттыру.

- Платформалардағы интерактивтіліктің мүмкіндіктерін кеңейту: кері байланыс, түсініктеме беру, сарапшылармен диалог жүргізу үшін бөлімдер құру, бұл аудиторияның сенімін нығайтуға көмектеседі.

- Материалдардың тереңдігін арттыру және тек сөзбен ғана емес, іс жүзінде де қолдау көрсету үшін медиа редакторлар мен дағдарыс орталықтары, құқық қорғау ұйымдары арасында ұзақ мерзімді серіктестіктер құру.

Кемшіліктер/шектеулер

Зерттеу жүргізу барысында белгілі бір әдістемелік және эмпирикалық шектеулер анықталды. Бұл шектеулер зерттеу нәтижелерінің толық интерпретациясына және қорытындылардың жалпыламалығына әсер етуі мүмкін. Негізгі кемшіліктер мен шектеулер төмендегідей:

– Уақыт шектеуі: Зерттеу тек COVID-19 пандемиясы кезеңін (2020–2021 жж.) қамтыды. Сондықтан кейінгі жылдардағы медиамазмұн эволюциясы немесе тенденциялары бұл жұмыста қамтылмады.

– Іріктеменің шектеулілігі: Талдауға тек екі ақпараттық платформа – Egemen.kz және Informburo.kz енгізілді. Бұл жағдай тұжырымдарды Қазақстан медиакеңістігіне тұтасымен тарату мүмкіндігін шектейді.

– Мазмұндық теңсіздік: Зерттелген платформалар арасындағы жарияланым саны, форматтары мен тақырыптық ауқымындағы айырмашылықтар салыстырмалы талдауда симметриялы өлшемдердің болмауына алып келді.

– Кері байланыстың болмауы (Egemen.kz): Egemen.kz порталында пікір қалдыру немесе аудиториямен тікелей байланыс жасау мүмкіндігі болмағандықтан, оқырман белсенділігін салыстыру қиындады.

– Субъективтілік ықтималдығы: Фрейм-анализ бен мазмұндық интерпретация барысында зерттеушінің қабылдау ерекшеліктері мен жеке ұстанымдары белгілі бір деңгейде нәтижелерге субъективті реңк беруі ықтимал.

– Техникалық шектеулер: Egemen.kz сайтында кейбір жарияланымдардың архивте болмауы немесе іздеу жүйесінде дұрыс индекстелмеуі талдауға қажетті материалдарды толық қамтуға кедергі келтірді.

Бұл шектеулер зерттеу нәтижелерінің ғылыми құндылығына әсер етпейді, алайда болашақ зерттеулерде тақырыпты кеңірек қамтып, уақыт ауқымын ұлғайту және медиаплатформалар санын көбейту қажеттігін көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Bamberg, M. (2020). Narrative analysis: An integrative approach. *Qualitative analysis: Eight approaches for the social sciences*, 243-264.
2. Bednarek, M., & Caple, H. (2014). Why do news values matter? Towards a new methodological framework for analysing news discourse in critical discourse analysis and beyond. *Discourse & Society*, 25(2), 135-158.
3. Berger, P. L., Luckmann, T., & Zuleta, S. (1968). *La construcción social de la realidad* (Vol. 975). Buenos Aires: Amorrortu.
4. Berns, N. (2001). Degendering the problem and gendering the blame: Political discourse on women and violence. *Gender & society*, 15(2), 262-281.
5. Berns, N. (2004). Framing the victim: domestic violence. *Media, and Social Problems*.
6. Big Little Lies. (2022). Official Website for the HBO Series. <https://www.hbo.com/big-little-lies>.
7. Fisher, B. S., Cullen, F. T., & Turner, M. G. (2000). The Sexual Victimization of College Women. Research Report.
8. Бутенко, А. П., & Миронов, А. В. (1998). Сравнительная политология в терминах и понятиях: учеб. пособие. М.: НОУ, 411.
9. Carlyle, K. E., Scarduzio, J. A., & Slater, M. D. (2014a). Media portrayals of female perpetrators of intimate partner violence. *Journal of interpersonal violence*, 29(13), 2394-2417.
10. Carlyle, K. E., Orr, C., Savage, M. W., & Babin, E. A. (2014b). News coverage of intimate partner violence: Impact on prosocial responses. *Media Psychology*, 17(4), 451-471.
11. Christians, C. G., Glasser, T. L., McQuail, D., Nordenstreng, K., & White, R. A. (2009). Evolution of normative traditions. *Normative Theories of the Media*, 37-64.
12. Chouliaraki, L. (2006). The spectatorship of suffering.
13. Coombs, W. T. (2007). *Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding*. Sage.
14. Coombs, W. T., & Holladay, S. J. (2014). How publics react to crisis communication efforts: Comparing crisis response reactions across sub-arenas. *Journal of Communication Management*, 18(1), 40-57.
15. Coombs, W. T. (2020). Conceptualizing crisis communication. In *Handbook of risk and crisis communication* (pp. 99-118). Routledge.
16. Deuze, M. (2005). What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. *Journalism*, 6(4), 442-464.
17. Дауылбай, М., & Нода, Л. П. (2019). Difficulties in the development of data journalism: Kazakhstan experience. *Серия Журналистики*, 51(1), 169-175. <https://share.kz/gZc>

18. Дюсенова, Д., Мусатаева, М. Ш. (2020). Дискурсные стратегии как объект научных исследований. *Norwegian Journal of Development of the International Science*, (47-2), 49-51.
19. Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of communication*, 43(4), 51-58.
20. Farley, M., & Barkan, H. (1998). Prostitution, violence, and posttraumatic stress disorder. *Women & health*, 27(3), 37-49.
21. Gillespie, M., Crilley, R., (2019). What to do about social media? Politics, populism and journalism. *Journalism*, 20(1), 173-176.
22. Bas, O., & Grabe, M. E. (2016). Personalized news and participatory intent: How emotional displays of everyday citizens promote political involvement. *American Behavioral Scientist*, 60(14), 1719-1736.
23. Graves, L. (2016). *Deciding what's true: The rise of political fact-checking in American journalism*. Columbia University Press.
24. Гусейнов, А. А. (2004). Возможно ли моральное обоснование насилия?. *Вопросы философии*, (3), 19-27.
25. Habermas, J. (1989). The structural transformation of the public sphere (T. Burger & F. Lawrence, Trans.). *Cambridge: Polity*.
26. Hanitzsch, T., & Mellado, C. (2011). What shapes the news around the world? How journalists in eighteen countries perceive influences on their work. *The international journal of Press/Politics*, 16(3), 404-426.
27. Hanitzsch, T., Hanusch, F., Mellado, C., Anikina, M., Berganza, R., Cangoz, I., ... & Kee Wang Yuen, E. (2011). Mapping journalism cultures across nations: A comparative study of 18 countries. *Journalism studies*, 12(3), 273-293.
28. Human Rights Watch. (2021). «I Stayed Because I Had No Choice»: *Domestic Violence in Kazakhstan*. <https://www.hrw.org>
29. IOP (Institute of Public Policy). (2022). *Қазақстан жастарының цифрлық медианы тұтынуы: пәнаралық зерттеу нәтижелері*. Астана: IOP.
30. IFCN (International Fact-Checking Network). (2020). *Code of Principles*. <https://ifcncodeofprinciples.poynter.org>
31. Jenkins, H. (2004). The cultural logic of media convergence. *International journal of cultural studies*, 7(1), 33-43.
32. Graham-Harrison, E., Giuffrida, A., Smith, H., Ford, L., Connolly, K., & Jones, S. (2020). *Lockdowns around the world bring rise in domestic violence*. Retrieved from 16 April 2020.
33. Кастельс, М. (2004). Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнес и обществе Электронный ресурс. Екатеринбург: У-Фактория, https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/sociologija/kastels_m_galaktika_internet_razmyshlenija_ob_internete_biznese_i_obshhestve_2004/25-1-0-4711
34. Кәпқызы, Е. (2021). *Қазақ тілді медиадағы конспирология теориясы және жалған ақпарат*. <https://www.academia.edu/99853169/>
35. Kress, G. (85). Van Leeuwen.(2006). *Reading Images. The Grammar of Visual Design*.

36. Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage publications.
37. Lombard, M., Snyder-Duch, J., & Bracken, C. C. (2002). Content analysis in mass communication: Assessment and reporting of intercoder reliability. *Human communication research*, 28(4), 587-604.
38. Малугина, В. Ю. (2006). *Партнерство прессы с социально-политическими институтами как проявление социальности прессы* (Doctoral dissertation, Санкт-Петербургский государственный университет).
39. McCombs M. E., Shaw D. L. The agenda-setting function of mass media //Public opinion quarterly. – 1972. – Т. 36. – №. 2. – С. 176-187.
40. McNair, B. (2011). *An Introduction to Political Communication* (5th ed.). Routledge.
41. McQuail, D. (2010). The future of communication studies: A contribution to the debate. *Media and communication studies interventions and intersections*, 27.
42. McQuail, D. (2020). *McQuail's Mass Communication Theory* (7th ed.). Sage.
43. McQuail, D., & Deuze, M. (2020). McQuail's media and mass communication theory.
44. Meyers, M. (1996). *News coverage of violence against women: Engendering blame*. Sage Publications.
45. Meyers, M., Halim, S., & (2010). News coverage of violence against Muslim women: A view from the Arabian Gulf. *Communication, Culture & Critique*, 3(1), 85-104.
46. Merton, R. K. (1968). The Matthew effect in science: The reward and communication systems of science are considered. *Science*, 159(3810), 56-63.
47. Министерство внутренних дел РК. (2021). *Есен беру баяндамасы*. <https://mvd.gov.kz>
48. Mukherjee, J. S. (2007). Structural violence, poverty and the AIDS pandemic. *Development*, 50(2), 115-121.
49. Neuendorf, K. A. (2017). *The content analysis guidebook*. sage.
50. O'Hara, S. (2012). Monsters, playboys, virgins and whores: Rape myths in the news media's coverage of sexual violence. *Language and literature*, 21(3), 247-259.
51. OSCE. (2019). *The Safety of Female Journalists Online: A Guide to Ethical Reporting*. <https://www.osce.org>
52. Холостова, Е. И., Вдовина, М. В., Панова, А.М., & Кононова, Л. И. (2018). Теория социальной работы: учебник для магистров. Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К.
53. Papacharissi, Z. (2015). *Affective publics: Sentiment, technology, and politics*. Oxford University Press.
54. Parsons, T. (2013). *The social system*. Routledge.
55. Parkinson, D. (2019). Investigating the increase in domestic violence post disaster: An Australian case study. *Journal of interpersonal violence*, 34(11), 2333-2362.

56. Peterman, A., O'Donnell, M., & Palermo, T. (2020a). COVID-19 and violence against women and children. *Center for Global Development*, 1-11.
57. Peterman, A., Potts, A., O'Donnell, M., Thompson, K., Shah, N., Oertelt-Prigione, S., & Van Gelder, N. (2020b). *Pandemics and violence against women and children* (Vol. 528, pp. 1-45). Washington, DC: Center for Global Development.
58. Pritchard, D. H. (Ed.). (2000). *Holding the media accountable: Citizens, ethics, and the law*. Indiana University Press.
59. Размахова, О. & Край, А. (2021). *Домашнее насилие. Так будет не всегда*. Litres.
60. Свечникова, А. С. (2008). Феномен насилия над детьми в семье. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 9: Исследования молодых ученых*, (7), 14-17.
61. Davidson, J. O. C. (2005). *Children in the global sex trade*. Polity.
62. Siebert, F. R. E. D. (1963). Four theories of the press. University of Illinois press/Fred Siebert, Theodor Peterson, Wilbur Schramm. *Urbana*.
63. Stark, E. (2007). *Coercive control: How men entrap women in personal life*. Oxford University Press.
64. Siebert, F. S., Peterson, T., & Schramm, W. (1963). Four Theories of the Press. Urbana University of Illinois Press.
65. Suler, J. R. (2016). *Psychology of the digital age: Humans become electric*. Cambridge University Press.
66. Tjaden, P., & Thoennes, N. (1998). Prevalence, incidence, and consequences of violence against women: findings from the National Violence Against Women Survey. Research in Brief.
67. Tuchman, G. (2000). The Symbolic Annihilation of Women by the Mass Media: Originally published as the introduction to *Hearth and Home: Images of women in the mass media, 1978*. *Culture and Politics: A Reader*, 150-174.
68. Tulegenova, A., Kainazarova, M., Abdugarimova, Z., Aitkhozhin, K., & Bayanbayeva, A. (2025). Quantifying a hidden crisis: Challenges in addressing domestic violence against women in Kazakhstan. *International Journal of Discrimination and the Law*, 13582291251337325.
69. Toledo, P. & Lira, C. P. L., (2014). The Media and Gender-Based Murders of Women: Notes on the Cases in Europe and Latin America. *Heinrich Boll Stiftung*.
70. Юферева, А. С. (2016). Медиаконвергенция: основные подходы к определению понятия. *Антиномии*, 16(2), 80-93.
71. United Nations. (2019). *Beijing Declaration and Platform for Action*. New York: UN Women. <https://twi.kz/C16F>
72. UN Women. (2020). *Central Asia Regional Brief: Violence against women and COVID-19*. <https://eca.unwomen.org>
73. UNESCO. (2020). *Reporting on Gender-Based Violence: Guidelines for Journalists*. <https://unesco.org>
74. WHO. (2014). *Насилие в отношении женщин: глобальная оценка*. Женева: WHO.

75. Van Dijk, T. A. (1995). Power and the news media. *Political communication and action*, 6(1), 9-36.
76. Van Gelder, N., Peterman, A., Potts, A., O'Donnell, M., Thompson, K., Shah, N., Oertelt-Prigione, S., (2020). *Pandemics and violence against women and children* (Vol. 528, pp. 1-45). Washington, DC: Center for Global Development.
77. Waisbord, S. (2000). *Watchdog journalism in South America: News, accountability, and democracy*. Columbia university press.
78. Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking* (Vol. 27, pp. 1-107). Strasbourg: Council of Europe.
79. Wilson, H. W., & Widom, C. S. (2010). The role of youth problem behaviors in the path from child abuse and neglect to prostitution: A prospective examination. *Journal of research on adolescence*, 20(1), 210-236.

Қосымша А

Контент-анализді кодтау: әдістемелік негіздеме және талдау нәтижелері

Зерттеудің негізгі әдіснамалық базасы ретінде контент-талдау таңдалды. Жұмыстың бұл эмпирикалық бөлігі Қазақстандық онлайн-БАҚ-та COVID-19 пандемиясы кезеңінде тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын ұсынудың ерекшеліктерін анықтауға бағытталған. Ең алдымен, екі ірі отандық порталда жарияланған мәтіндер талдаудан өтті. Egemen.kz және Informburo.kz, қазақ және орыс тілді медиа кеңістіктегі ең көп баратын және беделді дереккөздер ретінде.

Мазмұнды талдау әдісі Лассвелл ұсынған модель логикасында келесі негізгі параметрлерге баса назар аудара отырып қолданылады. Талдау қайталанатын мағыналарды, семантикалық кадрларды, мәтіндердің кілтін, сондай-ақ аудиторияның қатысу дәрежесін бөлуге негізделген. Мұндай тәсіл бұған дейін жергілікті медиа кеңістіктегі дата-журналистиканың ерекшеліктерін зерттеген қазақстандық авторлар Дауылбай мен Нода зерттеулерінде сәтті қолданған болатын (Дауылбай & Нода, 2019).

Олардың көзқарасына сүйене отырып, осы зерттеу аясында 60 жарияланым (24-і Egemen.kz сайтынан және 36-сы Informburo.kz порталынан) іріктелді. 2020 жылдың наурызынан 2021 жылдың желтоқсанына дейінгі аралықты қамтыған бұл жарияланымдарда «тұрмыстық зорлық», «отбасылық жанжал», «пандемия кезіндегі зорлық», «COVID-19 және әйелдер» тақырыптық кілт сөздері бойынша контенттік талдау қолмен жүргізіліп, кейіннен кодтау және салыстырмалы талдау жүзеге асырылды.

Сапалық талдау интерпретациялық тәсілдің элементтерімен қатар жүрді, бұл белгілі бір тақырыптардың немесе сөздердің қайталану жиілігі мен құрылымын ғана емес, сонымен қатар олардың риторикалық жүктемесін, эмоционалды бояуын және редакцияның әлеуметтік жауапкершілік деңгейін бағалауға мүмкіндік берді. Бұл зерттеуде сапалы мазмұнды талдау мәтіндердің, кескіндердің және басқа медиа-хабарламалардың сипаттамаларын жүйелі, объективті және қайталанатын зерттеу әдісі ретінде қарастырылады. Бұл әлеуметтік проблеманы, бұл жағдайда төтенше жағдайдағы тұрмыстық зорлық – зомбылықты жариялаудың айқын және жасырын стратегияларын жазуға мүмкіндік береді. Клаус Криппендорфтың айтуынша, тиімді мазмұнды талдау келесі компоненттерді қамтитын нақты құрылымдалған модельге негізделуі керек (Krippendorff, 2018):

1. Талдау объектісі-медиа мәтіндер Egemen.kz және Informburo.kz, пандемия кезінде жарияланған;
2. Таңдалған уақыт диапазоны-2020 жылдың наурызы-2021 жылдың желтоқсаны;
3. Зерттеу сұрақтары:
 - Тақырыпты жарықтандырудың құрылымы мен жиілігі қандай?
 - Зорлық-зомбылықты сипаттауда қандай кадрлар қолданылады?
 - Жарияланымдардың кілті мен көрнекі компоненттері қандай?

4. Хабарламалардың контексті-ресми органдарға сілтемелер, сарапшылардың пікірлері, жәбірленушінің портреті, адам құқықтары туралы риторика;

5. Қорытындылар-екі медианың редакциялық стратегияларын салыстырмалы түсіндіру.

Медиатекстерді кодтау келесі 1 кестедегі индикативті санаттар бойынша жүргізілді:

Кесте 1. Даталардың код-схемасы

№	Кодтау санаты	Мазмұны
1	Материал түрі	Жаңалық, аналитика, сұхбат
2	Негізгі фокус	Жәбірленуші, агрессор, мемлекеттік органдар
3	Фрейм	Жеке оқиға, жүйелік проблема
4	Тоналдылық	Бейтарап, айыптаушы, эмпатиялық
5	Ақпарат көзі	Тек мемлекеттік орган, бірнеше ақпарат көзі
6	Визуалды контент	Фото, графика, бейне, иллюстрацияның болмауы
7	Көмек көрсетудің болуы	Дағдарыс орталықтарының байланысы, кеңестер, сілтемелер

Объективтілікті арттыру үшін интеркодерлік сенімділік (intercoder reliability) принципі қолданылды. Басылымдарды екі тәуелсіз кодер талдады және олардың кодтауының сәйкестік дәрежесі Криппендорф формуласы арқылы есептелді. Қорытынды мән 0.75 болды, бұл "жоғары сенімділік" критерийіне сәйкес келеді (Neuendorf, 2002).

Талдау барысында портал анықталды Informburo.kz зардап шеккендермен сұхбаттарға, сараптамалық пікірлерге және эмоционалды визуалдарға сүйене отырып, эмпатиялық, тұлғаға бағытталған тәсілді көрсетеді. Сонымен бірге Egemen.kz ол негізінен ресми риторикаға, статистикаға және мемлекеттік органдардың мәлімдемелеріне назар аударады, терең баяндау ұсынудан аулақ болады. Осылайша, екі басылымның бір әлеуметтік құбылысты бейнелеу тәсілдері мазмұны жағынан да, этикалық шеңбері бойынша да айтарлықтай ерекшеленеді.

Осы зерттеу аясында портал басылымдарында ақпарат беру сипатын жүйелеуге және түсіндіруге мүмкіндік беретін коннотативті кодтау жүйесі жасалды Egemen.kz және Informburo.kz, COVID-19 пандемиясындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын қамтиды. Әдістеме Клаус Криппендорфтың (Krippendorff, 2018) теориялық принциптеріне негізделген және қазақстандық цифрлық кеңістіктегі медиатекстерді талдау ерекшелігіне бейімделген.

I. Мазмұндық-эмоционалды тоналдылыққа байланысты кодтау (мәтіннің эмоционалды бояуы):

– "1" коды-тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбы жағымды немесе жігерлендіретін сөздер арқылы ұсынылған материалдарға беріледі. Мұндай мәтіндерде, әдетте, ұсыныстар, көмек орталықтарына сілтемелер бар, дағдарыстық жағдайдан шығудың сәтті жағдайлары баяндалады, әлеуметтік қолдау мен үміт элементтері бар ақпарат беріледі.

– "0" коды-теріс, драмалық немесе қорқынышты ақпарат беру кезінде қолданылады. Мысал ретінде зорлық-зомбылыққа трагедия, сенсация немесе қауіп ретінде назар аударатын, эмоционалды боялған тілі және мазасыз визуалды презентациясы бар басылымдар болуы мүмкін.

– "-1" коды-ақпарат талдаусыз, түсіндірусіз немесе бағалаусыз берілген бейтарап басылымдарға қолданылады. Бұл көбінесе мемлекеттік органдардың ресми қорытындылары, статистикасы немесе қысқа мәлімдемелері бар құрғақ, қысқа жаңалықтар жазбалары.

II. Пандемияның уақыт кезеңдері бойынша кодтау. Талданатын материалдар Қазақстандағы пандемияның хронологиялық кезеңдеріне сәйкес топтастырылды. Әр кезеңге жеке код беріледі:

– "1" коды-бірінші өткір кезең: 2020 жылдың көктемі (наурыз-маусым), қатаң карантиндік шектеулер енгізу, тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы өтініштер санының өсуі;

– "2" коды–2020 жылдың күзі (қазан-желтоқсан), пандемияның екінші толқынының күшеюі, ақпараттық алаңдаушылық пен тұрақсыздықтың өсуі;

– "3" коды-2021 жыл: вакцинация кезеңі, цифрлық ақпаратты кеңейту, зорлық-зомбылық және оған мемлекеттік реакция тақырыбы бойынша тұрақты әңгімелер қалыптастыру.

III. Негізгі компоненттердің болуын екілік кодтау. Жарияланымдардың мазмұнды толықтығын және бұқаралық ақпарат құралдарының тұрмыстық зорлық зомбылық мәселесіне қатысу дәрежесін анықтау үшін екілік жүйе қолданылды:

– "1" коды-бар-егер басылымда келесі элементтердің кем дегенде біреуі болса: жәбірленушінің тікелей сөзі, сарапшының пікірі, сенім телефондары мен қолдау орталықтарына сілтемелер, кеңестер немесе практикалық әрекеттер, адам құқықтары мен институционалдық қорғау туралы айту;

– "0" коды — жоқ-егер мәтінде көрсетілген компоненттердің ешқайсысы көрсетілмесе және жарияланым тек үстірт берілумен шектелсе (мысалы, оқиға фактісін анықтау немесе ПМ атынан дәйексөз).

Бұл кодтау жүйесі екі медиа платформа арасындағы құрылымдық және салыстырмалы талдаудың негізі болды. Бұл тәсілдердегі сандық ғана емес, сапалық айырмашылықтарды да бағалауға мүмкіндік берді Egemen.kz және Informburo.kz тұрмыстық зорлық-зомбылық тақырыбын қамтуға.

Нәтижелердің объективтілігі мен дұрыстығын қамтамасыз ету үшін интеркодерлік сенімділік әдісі қолданылды (intercoder reliability) — екі немесе одан да көп тәуелсіз кодтаушылар арасындағы сәйкестік дәрежесін бағалауға мүмкіндік беретін танылған ғылыми тәсіл (Lombard, Snyder-Duch & Bracken, 2002). Нойендорф атап өткендей, мазмұнды талдау әдіс ретінде хабарламаның

объективті (немесе кем дегенде тұрақты субъективті) сипаттамаларын түсіруге тырысады және интеркодерлік сенімділік болмаса, бұл тапсырма мағынасын жоғалтады (Neuendorf, 2017, 141б). Интеркодерлік сенімділік әсіресе лингвистикаға, кітапханаға және мазмұнды талдауға қатысты зерттеулерде маңызды, өйткені ол интерпретациялардың қайталануын растайды. Негізінде, бұл бірнеше талдаушылардың берілген критерийлер бойынша бірдей мәтіндерді қаншалықты бірдей бағалайтындығының көрсеткіші.

Интеркодерлік сенімділіктің жоғары деңгейіне жету үшін кодтау схемасының барлық элементтерін алдын ала стандарттау жүргізілді:

- кодтарды тұжырымдау,
- қолдану ережелері,
- санаттар кестесінің құрылымы,
- кодтаушыларға арналған қадамдық нұсқаулық.

Негізгі міндет тәуелсіз кодтаушыларға — авторға да, сыртқы маманға да — мәтіндердің бірдей корпусын дербес талдауға және мүмкіндігінше ұқсас қорытындыларға қол жеткізуге қол жеткізу болды. Кодтау кестелерін салыстыру және интеркодерлік сенімділік коэффициентін есептеу Excel бағдарламасында Криппендорфтың келісім формуласы бойынша жүргізілді. Алынған көрсеткіш 75% құрады, бұл Нойендорф критерийіне сәйкес нәтижелердің сенімділігін көрсететін келісімділіктің рұқсат етілген шегі болып табылады (Neuendorf, 2017, 142-бет).

Кесте 2. Даталардың қолданылу жиілігі (I және II кодерлер бойынша)

Реттік нөмірі	Дата категориясы	I кодер	II кодер
1	Білім және ғылым	3	3
2	Экономика	19	19
3	Медицина	5	5
4	Заң аясындағы деректер	51	51
5	Экологиялық деректер	7	7
6	Саяси сипаттағы деректер	41	41
7	Ішкі редакциялық сілтемелер	67	67
8	Ашық деректер	7	7
9	Ұлттық сипаттағы деректер	5	5
10	Әлеуметтік мәселелерге қатысты деректер	48	48
11	Интерпретацияланған деректер	10	14
12	Интерпретацияланбаған деректер	70	66

Дереккөз: автор құрастырған.